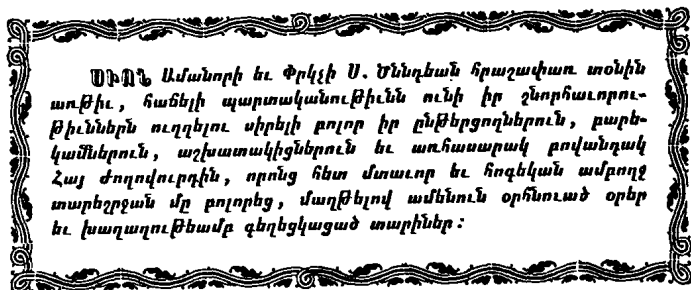

ԱՐՄ

Արևիկ

Կրթական
բնակարան
պրակտիկ

Բ Ո Վ Ա Ն Դ Ա Կ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Ամենապատիւ Սրբազան Պատրիարք Զոր	երես
Պատգամը Ամանորի եւ Ս. Մենդեան առթիւ .	1
ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ	4
— Բացուող օտրին .	
ԿԻՕՆԱԿԱՆ	
— Մարդեղութեան նպատակը .	8
— Ժամանակին հետ .	10
— Հայաստանեայց եկեղեցին (6) .	13
ԲԱՆԱՍՏԵՂԺԱԿԱՆ	
— Նարեկիսը .	18
— Առաւօտ .	19
— Զիբեմին .	20
— Մինչ կ'անցնին մայրեմ .	21
— ... Սա օրոյց հալածուած .	22
ԳՐԱԿԱՆ	
— Երբեմն .	23
ԵԶԵՐ ՄԻԷՆԱԴԱՐԵԱՆ	
ԲԱՆԱՍՏԵՂԺՈՒԹԻՒՆԻՑ	
— Տաղաբան Յակոբ Բանանայ .	27
ՌՈՒՍ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ	
— Մայրոպսկի .	30
ՆՇԻՆԱՐԻ ՆԱԽՆԵԱՑ	
— Բարոզ Մենդի եւ Տեառնընդառաջի .	34
ԲԱՆԱՍՏԻՐԱԿԱՆ	
— Հռիփսիմ եւ Գայիանէ կոյսե՞ր Սպանիոյ մէջ (3) .	36
— Բերդեհեմի Այր եւ Ս. Մենդեան պատմութիւնը .	39
ԵՐԱԺՇԱՍԳԻՏԱԿԱՆ	
— Սրածեսուքիւմը սկիզբէն մինչեւ մեր օրերը .	42
Կիւլպենկեան Մասնադարան .	46
Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԵՆ	
— Ամսօրեայ լուեր .	48

Բ Ա Ժ Ն Ե Ք Ի Ն

ՍԻՈՆԻ Տարեկան բաժնեգինն է՝ բոլոր երկիրներու համար՝ Անգլ. Շիլին 10
 ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ ԿԱՆԽԻԿ Է
 Հասցէ՝ Rédaction de la Revue Arménienne SION
 Patriarcat Arménien, Jérusalem-Palestine

Ս Ի Ո Ն

ԻՖ. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1948

ՀՈՒՆՈՒԱՐ

ԽԻՒ 1

6847-74

ԱՄԵՆԱՊԱՏԻՒ ՍՐԲԱԶԱՆ ՊԱՏՐԻԱՐՔ ՀՕՐ

ՊԱՏԳԱՍԸ ԱՄԱՆՈՐԻ ԵՒ Ս. ՇՆՆԴԵԱՆ ԱՌԹԻՒ

Ժամանակի գաղափարին հետ ծնունդ առած, մարդու գիտակցութեան եւ ֆաղափարութեան արեւոյտին, հին, հին դարերու պնդումներով եւ խորհուրդներով զարդարուն, յետոյ Աւեստայի ազդեցութիւններով սրբուած, Ամանորը, մեզի կը ներկայանայ իբրեւ հոգեւոր վերակենդանութեան առիթ մը:

Տարուան մը աւիսասանի հաշուեհանութեան եւ հաշուեյարդարութեան հետ, հաւասացեալները այդ առիթ կը հրաւիրուին մահել նաեւ իրենց հոգիին եւ սրտին հաշիւները, եւ այդ աւելի մանրամասնօրէն եւ ուշադրութեամբ վասնզի աւելի անոնց էջերուն մէջ է որ պիտի գտնեն իրենց յաջողութիւններուն եւ ձախողութիւններուն բուն սղբիւրները եւ անոնց մէջ կ'աւանդուին սրբագրութիւններովն է որ պիտի յաջողին բարեկարգել իրենց կեանքը եւ զերծ պահել այն սնանկութիւններէն որոնք առաջ կուգան անհաշիւ, սանձարձակ ու անպատասխանաւոր խորհելակերպէն եւ գործելակերպէն:

Ամանորը՝ յարմար առիթ կը նկատուի այս ներքին վերադարձման համար, վասնզի խանդավառ եւ բարի տրամադրութիւնները միտք լայն կը բանան մարդոց զգացումները լաւագոյն ներշնչումներու եւ ազդեցութիւններու առջեւ:

Այդ տրամադրութիւններու ճակ է որ ուժգնօրէն կ'արտայայտուի մարդուն մէջ ապրելու բնածին այն բուն սեմը որ անդադար կը գործէ ապահովելու կեանքին տեսականութիւնը:

Թափ կ'առնէ նաեւ մարդուն հոգին՝ իր ապագայի խոհերով. ճիւղէն վեր կը բարձրանայ դէպի յալիստեանականութիւն եւ Ամանորը կը մօտեցնէ Ս. Շնունդին: Անոր խորհուրդները կը ներդաշնակէ Տիեզերքի Մեծ եւ Սփանջելի այդ խորհուրդին հետ, եւ անոր մէջ կը գտնէ իր յոյսերուն հաւաստիքը, իր փափաքներուն գոհացումը, իր կեանքի ծարաւին յագեցումը:

«Որպէս փափաքէ եղջերու յաղթես ջուրց, այնպէս փափաքէ անձն իմ առ քեզ Աստուած»:

«Ծարաւի է անձն իմ, առ քեզ Աստուած հզօր եւ կենդանի ե՞րբ եկից երեսեայց երեսացդ Աստուծոյ»:

Հազարաւոր տարիներ առաջ յօրինուած այս սաղմոսը մարդու հոգիին ամենասիրելի երգն է: Այդ երգին Աստուած պատասխանեց այն երգով, որ լուսեցաւ Բեթղեհէմի երկնքի աստղերուն ճակ ի լրումն ժամանակաց՝ երբ

1
760-98

19359 աճ

Աստուած մարդացաւ՝ մարդուն հետ կնկելու «Նոր Ուխտ»։ անոր նուիրելու «Նոր Պատուիրան», զայն դարձնելու «Նոր արարած», «Նոր մարդ»։ «Նոր Կտակարանով» անոր տալու «նոր անուն», անոր առջեւ բանալու կեանքի «նոր նախապահ», որ ապրի «նոր ոգով», «նորոգուած իրաւունքներով»։

Ամէն անգամ երբ կուգայ Քրիստոսի Ս. Ծննդեան եւ Աստուածայայտութեան հրաշափառ տօնը, հովիւներու եւ մօզերու զգացումներով կը վազենք ցիւրիւկներէմ, ոչ միայն մեր հոգւոյ աչքերով տեսնելու այն ինչ որ Տէրը մեզի ցոյց տուած է, այլեւ ընդունելու Անոր Նոր Ուխտն ու Նոր Կտակարանը։

Մարդացեալ Աստուծոյ Նոր Ուխտի եւ Նոր Կտակարանի բովանդակութիւնը կ'ընդգրկեն մարդու ամբողջ կեանքը։ Անոնք հաստատուած են ուղղակի իր իսկ անձին վրայ եւ ապահովուած են այդ անձին անսպառ շնորհաց աղբիւրներով, որոնք տրամադրելի են մարդոց անվերապահօրէն եւ առանց խտրանքի։

Անոնք նշմարիտ կրօնքի մը վարդապետութեան հետ՝ մարդուն կուտան ապրուած կեանքեալ կեանքի մը կենդանի պատկերը։ Այդ կեանքը իրագործելու համար մարդը Մարդացեալ Աստուծոյ հետ՝ պէտք է կապուի ներքին հոգեւոր եւ բարոյական հաղորդակցութեան կապերով, այնչափ սերն ու հաստատուն՝ որչափ ծառի հիւղերը իրենց բունին հետ։ «Եւ եմ որք եւս դուք ուն, որ հաստատեալ է յիս եւ ես ի նա, նա բերէ պտուղ յոյժ» (Յով. ԺԵ. 5)։

Իր վարդապետութիւնը ճիշդէն եւ ճիշդակաւնէն վեր է եւ անկախ բացարձակապէս։ Կոչուած է ամենց վրայ իւրեւրու։ Արմատապէս դէմ է նիւթական բիրտ ուժի այն վարդապետութիւններուն՝ որոնք կը վսանգեն բանաւոր մարդու աստուածապարգեւ արժանիքներն ու նախաձգիրը։ Ինքը՝ սիրոյ մարմնացումը ըլլալով, այդ վարդապետութիւնը սիրոյ վրայ հիմնեց, եւ մարդիկ զայն պիտի կրնան լիովին ըմբռնել այն առեւ՝ երբ անոր մօտեման իրենց սիրոյ ամբողջ զօրութեամբ, ոչ թէ յուզական, զգացական սիրոյ. այլ այն սիրոյ որ իր մէջ կը պարփակէ հաւատքի եւ յոյսի միացած ուժը, որմէ սկիզբ կ'առնեն մարդկային կեանքի առաքինութիւնները։

Առանց սիրոյ մարդը պիտի չկրնար վայելել Աստուծոյ ստեղծագործութեան բարիքներն ու օրհնութիւնները։ Առանց անոր հրաշագործ զօրութեան մարդկային ընկերութեան կեանքը անկարելի պիտի դառնար. տուն, ընթանիք, եկեղեցի, ազգ, հայրենիք գոյութիւն պիտի չունենային քանի որ զանոնք կազմաւորող եւ պահպանող զօրութիւնը հաւատքով եւ յոյսով բաղադրուած սէրն է։ Առանց անոր Ս. Պօղոս Առաքեալ կը շեշտէ իր Կարեփացոց Առաջին բոլորին մէջ, մարդու մտաւոր եւ բարոյական բարձրագոյն կարողութիւններն ու արդիւնքները պիտի արժեքազրկուէին որչափ ալ գեղեցիկ ըլլային անոնք իրենց յօրինուածքին ու արտայայտութեան ձեւին մէջ։ Սիրոյ այս վարդապետութիւնը հիմնուած է մեր Տիրոջ հեղինակութեան վրայ. իր իսկ յայտարարութեամբ երկու սէրերու մէջ կը կեդրոնացնէ Օրէնք եւ Մարգարէութիւն, այսինքն Կրօնքն ու Կեանքը։ Այդ երկու սէրերն են՝ Աստուածսիրութիւն եւ մարդասիրութիւն։

Ամանորի եւ Ս. Ծննդեան այս խորհրդածութիւնները հաւատացեալներու կ'առաջնորդեն այն համոզումին թէ՛ կեանքի իրական նորոգութիւնը եւ

կամ Քրիստոնէական Վերածնունդը հնարաւոր է միայն Քրիստոսով, վասնզի զայն իրագործելու համար անհրաժեշտ են ազգականներ՝ որոնք ի վերուստ կրնան ճշուիլ միայն, գերազանցապէս հոգեւոր ըլլալուն համար:

Արսաբին եւ նիւթական ազգականներ, ինչպէս միջավայրի եւ կլիմայական պայմաններ, զբաղումի եւ ընկերային դիրքի յարմարութիւններ, մտաւոր զարգացման եւ փորձառութեան վիճակներ, չեն կրնար արգիլել նորոգուելու այդ աշխատանքը: Մէկը կրնայ նոյն իսկ զրկուած ըլլալ այս բոլորէն եւ սակայն ձեռք բերել այդ նորոգութիւնը: Արգիլները մարդու ներքին աշխարհէն կուգան: Կամքն է որ երբեմն կը վնասէ մերժել նմանութիւնը եւ դէմ կենալ անոր հեղինակութեան արհամարհելով Աստուծոյ սէրը:

Բեթղեհէմի Ս. Այրի կամարին ներքեւ, արդարութեան եւ նմանութեան յոյսերու մէջ՝ մենք կ'երկրպագենք Աստուծոյ սիրոյն առջեւ — մարմնացած Իր Միածին Որդւոյն՝ Յիսուսի Քրիստոսի մէջ, եւ կոչ կ'ուղղենք մեր բոլոր հաւատացեալ եւ սիրեցեալ եղբայրներուն եւ քոյրերուն որ նորոգեն իրենց հաւատարմութեան ուխտը Անոր հանդէպ, հետեւելու Անոր քայլերուն եւ մօտեցալու Անոր կեանքի կատարելութեան: Ասիկա անհրաժեշտ է որչափ անհասկանալի մեր հաւատական եւ ազգային կեանքի համար:

Հայութիւնը չէ մոռցած եւ չի կրնար մոռնալ Առաջին Համաշխարհային պատերազմը, երկրորդը եւ աւելի արհաւիրալիցը եկաւ համոզելու նիւթապատ աշխարհին թէ պատերազմի նամբով չէ որ պիտի ապահովուի մարդկային քաղաքակրթութիւնն ու ազգերու ազատութիւնը, այլ սիրոյ եւ համերաշխութեան՝ ինչ որ Աւետարանը եւ Քրիստոնէութիւնը քարոզած են քան դարեւ շարունակ: Միացեալ ազգերու ժողովը այս համոզումին արդիւնքն է եւ որպէսզի յաջողի անիկա իր առաքելութեան մէջ սիրոյ եւ համերաշխութեան սկզբունքը պէտք է ըլլայ անոր նշանաբանը: Այդ նշանաբանը պէտք է գրուի մանաւանդ այն մարդոց սիրտերուն վրայ՝ որոնք կը հաւատին ազգերու եւ ժողովուրդներու բախտը ճօրինելու միջազգային բարձրագոյն օրինաց արդարութեան նամբով:

Իսկ մենք որ զմեզ հասած կը նկատենք մեր ազգային անկախութեան, ինքնօրէնութեան ու երջանկութեան, մէկ խօսքով վերածնունդի նոր դարագլուխին, Քրիստոնէական սիրոյ ամենաջերմ նախանձախնդրութեամբ պէտք է նուիրուինք խաղաղութեան դասին թէ մեր ազգային ներքին կեանքին մէջ եւ թէ անկէ դուրս միջազգային հողի վրայ: Մեր միակ նշանաբանը պէտք է ըլլայ Բեթղեհէմի օրհներգը եւ անոր պատգամը: Խաղաղասիրութիւնը, խաղաղ եւ շինարար աշխատանքի ոգին, մեր ցեղի նկարագրին յատկանշական եւ գնահատուած գիծերէն մէկը եղած է դարեւ շարունակ: Այդ ոգին մեր ժողովուրդի ողջմտութեան հետ միասին կը պահանջէ որ այսօր Հայութիւնը իր բոլոր գաղութներով, խաղաղութեան ջահակիրը հանդիսանայ բանի եւ գործով:

Այս է եղած միշտ Նորին Ս. Օծութիւն Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետի արտաբերութիւնը բաղձանքը եւ քահանայապետական պատգամը ուղղուած իր բոլոր զաւակաց. այս կ'ուզենք ընել մեր պատգամը այս Ամանորին եւ Ս. Ծննդեան եւ Աստուածայայտնութեան հրաւիրաւ Տօնին:

ԽՐԲԱԳՐԱԿԱՆ

ՔԱՅՈՒՈՂ ՏԱՐԻՆ

Նոր Տարուան առիթով կը զգուշանանք պաշտօնական խօսքերէ, ինչպէս նաեւ ժամանակի իմացքին շուրջ ընթացիկ տեսութիւններէ, օրերը որոնք մեր երէկը կազմեցին և որոնք մեր վաղը պիտի ըլլան, լեցուն կը թուին ծանր մշտահոգութիւններէ աւելի դառն անակնկալներով։ Ո՛չ մարզարէ ոչ ալ ողբասաց կ'ուզենք ըլլալ, սակայն մարդկութեան առջեւ պարզուող մղձաւանջը կը շարունակէ մնալ սեւ, Երկու տարիներ անցան հաշտութենէն ի վեր, և սակայն սպասուած բարիքները պակսեցան կեանքին ամէնուրեք։ աւելին՝ հաշտութեան հաւանականութիւնները կը մռայլուին, կը թնջուկուին նորանոր տաքնապնդումով, և չյայտարարուած պատերազմը՝ Եւրոպայի, Միջին Արեւելքի և Մայրագոյն Արեւելքի մէջ, Թող չըսուի թէ քաղաքակիրթ ժամանակները շատ քան պակսեցուցած են ոչ քաղաքակիրթ բարքերու անազորոյն սաստկութենէն։ Թէեւ պատերազմը դադրած՝ սակայն զոց չէ խաղաղութեան մեհեանին դուռը։ Ազգերու շահերն ու հետապնդումները այնպէս դասաւորուած են այսօր որ խաղաղութիւնը անվերապատանելի կը թուի։

Պատմութեան ընթացք տուող միտքերը կընան ամէն օր փոշի ցանել և ոսկի մշուշներ ստեղծել մարդոց նայուածքին առջեւ։ Իրողութիւնը այն է սակայն որ պատերազմի կիրճը օրէ օր աւելի ամեհի կը դառնայ կեանքի մէջ, վասնզի աշխարհի ճակատագիրը վարելու կանչուածներուն մէջ շատեր կան, որոնց սիրտերը մէյմէկ մեհեաններ կը թուին ըլլալ պատերազմի չաստուածին։

Այս անարկու իրականութեան առջեւ շուարած է Աւետարանի բարոյական ալ, և հրեշտակային օրհներգը, «Յերկիր խաղաղութիւն, ի մարդիկ հաճութիւն», նորէն կը մնա բարձրութեանց մէջ օրօրուող եթերային աւաշ մը՝ որ չկրցաւ իջնել աշխարհի վրայ...։ Այսօր, դարձեալ չարագուշակ ամպը կը մթազնէ կեանքին բոլոր հորիզոնները, վարանքի մատնելով ամենէն յուսալից և պայծառ մտածողներն անգամ։ սակայն Նոր Տարուայ առաւօտը, Նոր յոյսերու արեւածագն է գերազանցապէս։ ամենէն վնաստ հողիներն անգամ անցեալի ու ներկայի տխուր կողմերը պահ մը մոռնալու պատրաստակամութեամբ պիտի սիրէին զիմաւորել գայն։

Ի վերջոյ մարդկային կեանքը ուրիշ բան չէ եթէ ոչ կերպարանք առնելը անոր ազնուազոյն ուժերուն, շնորհներուն, (ինչպէս աննշմար դարձուիլը անոր կործանարար բնազդներուն և կիրքերուն)։ Ու պէտք չէ մոռնալ թէ ամենքս ալ ի ծնէ օժտուած ենք այդ ուժերով։ Կ'ապրին միայն տեսական ու բարի դրժ կատարողները։ Աշխարհի համար յստակ է այսօր թէ՛ պատերազմը արեւն, արցունք և տիրապետութիւն է, իսկ խաղաղութիւնը՝ աղատութիւն, սէր և բարգաւաճում։ Պատերազմը պտուղն է մարդուն և եթէ կ'ուզէք անէծ-

քը երկնքի, իսկ խաղաղութիւնը օրհնութիւնը Յաւիտենականին՝ և միջոցը կեանքի մեծ իրազործումներուն :

Մեր ճակատագիրը կ'ուզէ որ սփիւռքը այս տաճնապնդան ծիրին մէջը տակաւին շարունակէ մնալ և դիմաւորել անոր կարելի անդրադարձումները : Բաղաքականութիւն չենք ընել, ոչ ալ Աստուծոյ բարձր պահպանութեան յանձնելով կը զոհանանք մարդկութեան ապագան : Ի վերջոյ Վերահսկող մարդկան կամք Աստուծոյ : Եթէ ապագան Աստուծոյ ձեռքին մէջ է, սակայն մարդիկն են անոր զործաւորները :

Սիրտերու քաղցրութիւն, միտքերու լայնութիւն, կիրքերու զգաստութիւն բոլոր ճակատներու վրայ, մեծագոյն ազգերէն մինչեւ խոնարհները՝ կեանքի այս մռայլէն և թոհուրոհէն շատ բան պիտի ղեղչէք : Այս բոլորին մէջ հայուն ճակատագիրը՝ աշխարհի բոլոր անկիւններուն մէջ, բոլոր երկինքներու տակ՝ դժուարութիւններու, պայքարի և անապահովութեանց շարաւիյաութիւն մը եղած է և կը մնայ տակաւին : Հաստատական պայքարներ և չարանականական մեղադրանքներ կը շարունակեն մթազնել մեր կեանքը, որ այնքան պէտք ունի փոխադարձ հասկացողութեան, իրար կարեկցելու և սիրելու սեռն ու սերտ ու համերաշխ զգացումներուն : Իրարու զործը արգիւելու, դիւրար չէզոքացնելու և տապալելու համար վատնուած ուժերը, կորսուած պատենութիւնները եթէ զործածուէին մեր կեանքի կազմակերպութեան, պահպանման և ստեղծագործական թափին, մեզի պիտի շահեցնէին այն բոլորը՝ զոր շտրուեցաւ մեզի ունենալ անցնող քառորդ դարուն, հակառակ մեր պէտքին և փափաքներուն, և ատենց համար ազգովին ընդառաջուած գոհողութեանց :

Ինչ որ ալ մտածենք, ինչ կերպ ալ ջանանք և նիւթենք, հայ ժողովուրդին զերագոյն ճակատագիրը սփիւռքի մէջ չէ որ պիտի վճռուի : Դարեր ու դարեր երազեր ու պայքարեր ենք կտոր մը հողի և մեր սեպհական ածուին համար, մեր կորսուած հայրենիքը վերստանալու համար : Այժմ առաւել կամ նուազ գնինք այդ հայրենիքը, գիտնանք անոր արժէքը : Ճշմարիտ հայրենաւ սիրութիւնը վեր է ժամանակաւոր և պատահական ամէն կարգի իրադարձութիւններէ :

Չենք երթար առաջ այս ամենուն ետեւ պղտոր ու մութ հաշիւներ տեսնելու : Հայ ժողովուրդին և Եկեղեցւոյ միասնականութիւնը հերձելու յետին նպատակներով : Մեր նիւթական և բարոյական գոյութիւնը ամէն օր հարկին տակն է լուրջ վտանգներու, և ատենը չէ բիւզանդական վէճերու ք երբ այնքան պէտք կայ ամփոփուելու, լրջանալու և իրարու հետ ըլլալու : Անթոյլատու և պնդանդութեամբ մթնոլորտ մը : Կը սնուցանէ կիրքերը ք կը կազմալուծէ բարեացակամութիւնները, կը զօրացնէ պառակտումները և կը քայքայէ միասնական և հաւաքական ոգին : Պարտինք ունենալ միշտ, և մանաւանդ այս օրերուն, այն կարելի տրամադրութիւնը, մարդկօրէն և հայօրէն անաշտութեամբ և պաշտօնական ընկելու և լուծելու մեր մտքին ու խղճին առջեւ, դրուած ազգային ու ժամանակի հարցերը : Պէտք չէ որ առիթ ըլլանք մեր ցեղային հաւաքական կորովը քայքայող արարքներու և անոր խղճմանքը պղտորող առիթներու :

Միւս կողմէն չենք հանգուրժեք որ անպատասխանատու նկատուելու չափ անկշիւ անձնաւորութիւններ միջամուկ ըլլան այդ կարգի հարցերու : Մէք մեզու

քի ու գրչի գործաւորները պէտք է զիտնան թէ «որոյ հոգւոյ» են, չարաչար չգործածելու համար հայ մտքին զէնքը հայուն դէմ: Երկրորդական հարցերու մէջ եղած կարծիքի տարբերութիւնները չեն կրնար խանգարել միեւնոյն նպատակին նուիրուած հոգիներուն համերաշխութիւնը, երբ անոնք համաձայն են էականին՝ այսինքն բուն սկզբունքին շուրջ: Ինքնաճանաչ հասարակութիւններու համար, վէճը սկզբունքին շուրջ չէ, այլ այն միջոցներուն և գործունէութեան՝ որոնց միջոցաւ կ'արտայայտուի սկզբունքը: Երբ միջնորդար կը լեցուի այսպիսի լուրջ և բարի տրամադրութիւններով, այսինքն երբ ողջմտութենէ միայն կ'առաջնորդուին բոլոր կողմերն ալ, փոխադարձ հասկացողութեան գետինը դիւրին կ'ըլլայ յարգարել: Կարծիքի տարբերութիւնները, եթէ շարունակեն մնալ իսկ, առաւանակին միջոցներու զանազանութիւն միայն կրնան յառաջ բերել, ու սիրտերը, սիրով լուսաւորուած, թէեւ տարբեր ճամբաներէ, բայց աւելի սերտ կերպով, կ'ուղղուին նոյն նպատակին:

Նոր Տարւոյ սեմին և առերեւոյթ խաղաղութեան մը ընդմէջէն մեր աչքին կը պարզուին չիոթ Եւրոպա մը, իր յառաջադրութիւններուն մէջ շուտած Ամերիկան, և տակաւ իր վրդովանքը հրաբուխի վերածող Արեւելքը: Հակառակ այս բոլորին սակայն, աշխարհը նորէն տրամադիր է հաւատալու թէ սպասուած խաղաղութիւնը պիտի գայ:

Պիտի ուզէինք որ աշխարհի չորս ծագերուն նետուած մեր ժողովուրդի բեկորները, այս օրերուն մանաւանդ, Ֆրանսիային՝ մերժմեծ պապերու նկարագրի ամենաստատանքիչ գիծը, ողջմտութիւնը, պարզեցնող կարենալու համար այնպիսի գործունէութիւն մը՝ որ բոլորակողմբուն կնահատանքին միայն արժանանար: Արեւելքի մէջ մանաւանդ նոր կացութեան մը առկեւն է մեր ժողովուրդը, անծանօթ չեն մեզի պայմաններն ու ժողովուրդները այս երկիրներուն, ու մենք զիտենք թէ հոն ինչպէս կը ստեղծուին կնճիռները, թափ կ'առնեն զգացումները ու մանաւանդ ինչ միջոցներով կ'արտայայտեն իրենք զիրենք: Ունենանք մեր ժողովուրդի աւանդական իմաստութիւնը, որպէսզի փորձառութեան այդ սլաքը ոեւէ կողմէ աւելի կարենայ ցոյց տալ մեր սեպհական գոյութեան կողմը: Մեզ պատասպարող յիշեալ երկիրները նոր չէ որ զմեզ կ'առաջնորդեն նման հարցերու, մեր պատմութիւնը վկայ է թէ մենք միշտ կըրցած ենք լեզու ճարելու ուրիշներու հետ, և առանց բաժնուելու հասարակաց պարտականութիւններէն, պատասպարել զմեզ: Հայկական փոքր համայնքները ցրուած ի սփիւռս աշխարհի ու վիճակի չեն՝ մասնակի և նոյնիսկ ինքնուրոյն քաղաքականութիւններ վարելու: Պարտաւոր ենք նկատի ունենալ մէկէ աւելի կողմեր և ուժեր՝ ու անոնց փոխյարաբերութիւնները, և որքան հնարաւոր է, հեռու մնալ ուղղակի մեզի չվերաբերող հարցերուն ուէ չափով միջամուխ ըլլալէ:

Սփիւռքի մեզ հիւրընկալող բոլոր երկիրներէն մենք կը վայելենք առաւել կամ նուազ չափով համակրանք և զործի, մամուլի ու խօսքի ազատութիւն, սակայն չարաչար պէտք չէ գործածենք մեր նկատմամբ ցոյց տրուածը և մանաւանդ չըլլանք պատեհապաշտ, օրուան հովերուն առաջատար բանալու աստիճան, կամ խաղալիք այս կամ այն կողմի և զգացումի: Դարաւոր մեր փորձառութիւնը պէտք չէ թոյլ տայ մեզի այլ կերպ մտածելու և շարժելու, երբ հարցը կը վերաբերի մեր կեանքին, մեր պատւոյն և մեր այսօրուան ու վաղուան:

Պիտի ուզեինք նոյնպէս որ մեր ժողովուրդը չհեռանար իր պապերէն, և հաւատարիմ իր պատմութեան, շարունակէր իր աւանդութիւնը, յառաջ տանելու իր կրթական գործը, դարձնելու իր մամուլը և շարունակելու իր մտքին աշխատանքը և իր հոգեղէն կեանքը, ու անցեալի դասերէն փորձառու՝ դառնար ապագային վրայ աւելի քան յուսավառ:

Գտանհինգ տարի է որ մեր մտաւոր ու հոգեկան ձգտումներու արտայայտութիւնը եղող Հայ Մամուլը կը ծրագրէ, կը քարոզէ և կը պատգամէ, իբր թէ մեր կեանքին վերաբերեալ հարցերը, բայց մենք տակաւին կը թուի թէ չունինք ուղղութիւն, վասնզի չենք գիտեր թէ ինչ կ'ըսենք, իրարու ըսածը հերքելէ և իրարու արգելք ըլլալէն գատ: Չունինք տակաւին «մեր ամէն՝ բանէ վերջը, հասարակաց այն հոգեզինեալ կարգախօսը՝ որ ոսկի թելով մը առնչէր մեր հոգիները իրարու: Այդ պիտի ըլլար առաջին՝ և մեզմէ կախում ունեցող այն միակ պայմանը, որուն իրազործուած գետնին վրայ կեցած՝ պիտի կրնայինք ողջունել մեր բոլորէն ըզձագին երազուած, մեզմէ կապուած արդար ու հաւրագատ զգացումը Ամանորի:

Չունինք խոստումներ, ինչ որ ալ լինի քաղաքական աշխարհի վիճակը, նոր ծարին նորոգուող կեանքի խորհուրդն է որ կը բերէ մեզի և քաղցը ու մտերիմ բան մը կայ այս մտածումին մէջ, եթէ նոյնիսկ անիկա չբխի բախտորոշ երեւոյթներու դասաւորումէն:

Լուռ կ'անցնինք տարին սկսող հանդիսաւոր այս պահէն, մեր մէջ մեր զգացած բարոյական և հոգեկան այլ ապրումներէն: Ծրջանն է, ինչպէս ըսինք մեր պապերուն գերագոյն առաքինութեան, ողջմտութեան և զգաստութեան: Ծանր կիրքերու սլաքներ կ'անցնին սփիւռքի բոլոր վառարաններէն, երբեմն շատ մօտէն նոյնիսկ, շահագրգռելով մեր գոյութիւնը: Մտիկ ընել մեր հոգիին գերագոյն մղումներուն որոնք դարերով գործեր են և պահպաներ մեր ժողովուրդը:

Ոչ մէկ ատեն Հայուն խելքը կանչուած է այնքան — անելիք — նկատի ունենալու՝ որքան այս օրերուն:

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ՄԱՐԴԵՂՈՒԹԵԱՆ ՆՊԱՏԱԿԸ

Քրիստոնէութիւնը իր էութեան մէջ դադափարաբանութիւն մը, իտէալ մը եւ կեանքի որոշ տեսակէտ մը ըլլալէ աւելի, պարզ պատմական գէպք մը եւ քաղաքիկ երեւոյթ մըն է պատմութեան ընթացքին մէջ, Ան կը ոկի Քրիստոսի Մարդիգութեամբ եւ կը վերջանայ Անոր Յարութեամբ: Մարդեղութիւնը Աստուծոյ մարդոց նկատմամբ ունեցած նետաքրքրութեան եւ սիրոյն արտայայտութիւնն է Աստուծոյ Որդւոյն մարդկային բնութեան զգեցումը որպէսզի վերանորոգէ զան եւ միացնէ իրեն, ինչպէս բանաձեւուած է Յովհաննոս Կաթողիկոսայց Ա. Թուղթին մէջ. «Զորմէ լուսն, որուն ականառես իսկ եղեաք, ընդ որ հայեցաք եւ ձեռք մեր շօշափեցին ի վերայ Բանին կենաց: ... Պատմեաք եւ ձեզ, զի եւ զուք հաղորդութիւն ունիցիք ընդ մեզ եւ մեր հաղորդութիւն իցէ ընդ ձոր եւ ընդ Որդւոյն Քրիստոսի Յիսուսի Բնութեան»:

Այսպէս Մարդեղութիւնը Աստուծոյ սիրոյն բխումն է, մեծ եւ սքանչելի խորհուրդ մը, հետեւաբար վեր մարդկային հասողութենէ, սակայն աստուածաբանական գիտութիւնը նկատի առած է միշտ այդ պատմական գէպքին մարդկային մտքի հասողութեան սահմանին մէջ պարփակուող մասը, իսկ անով ներկայացուող մեծ խորհուրդը ըմբռնուած է միայն մարդկային հաւատքի զօրութեամբ եւ հոգիի վերացումով որոնք յաճախ վեր կը մնան մարդկային սահմանափակ միտքին եւ կարելի չէ ներկայացնել զանոնք բառերու տարազումով:

Աստուծոյ Որդին տեւական սահմանափակումով եւ զերազոյն զոհողութեամբ խոնարհեցաւ ժամանակեւ մարդութեան, Ան ամբողջութեամբ առնելով մեր բնութիւնը որպէս միշտ իր ինքնայայտութեան, անցնելով մարդկային բոլոր դիմադրութիւններէն որպէսզի ոչ միայն աստ-

ուածային ներհայեցողութեամբ այլ իրապէս ապրի մարդկային փորձառութիւնը եւ այդ ձեւով կարելի ըլլայ մարդկային բնութեան իրագործելու իր բնութենէն վեր գերբնական կեանք մը:

Մարդեղութիւնը մարդկային պատմութեան լրումն ու կատարելութիւնն է, ինչպէս կարելի է հզօրացնել Պօղոս Առաքեալի սա խօսքերէն զի լրումն ժամանակաց առաքեաց Աստուած զՈրդին իւր միածին որ եղեւ ի կնոյմէս: Հին կրօններու, իմաստասիրութեան եւ քաղաքակրթութեան պատմութեան մէջ կը նշմարուի Աստուծոյ առաջնորդութիւնը, ամբողջ պատմութիւնը նախքան իր զալը. ձեւով մը իր յայտնութեան մարդարեւութիւնն է, գէպքերու զանաւորումը, մարդկային մտքի յառաջդիմութիւնը ձգտում մըն է գէպի Աստուծոյ: Բոյն իմաստասիրութիւնն ու կրօնքը մեծագոյն ճիշդ է այդ ուղղութեամբ, անտարակոյս միտքը աստուածային կանխիկն է մարդուն մէջ եւ գէպի Աստուծոյ անոր ձգտումը իր գերազոյն նպատակն ու հաճոյքը պիտի ըլլար, բայց բնականօրէն ձայնողեցաւ: Բայց նկատելի է որ այս անխոյանքն ու յուսախաբութիւնը տեսակ մը մը պատրաստութիւն եղաւ յոյն քաղաքակրթութեան ընդունելու Քրիստոսը որպէս Բանն Աստուծոյ, այն ճշմարտութիւնը որուն կը սպասէին. եւ յոյն մտքի ներքութիւնը ծառայեց այդ ճշմարտութեան տարածման եւ բանաձեւումի համար: Ինչպէս հիթանոս միտքը ձայնողեցաւ այնպէս ալ հրէական օրինականութիւնը իրմէ ըսապատուած դերը չկատարեց, ան եւս ծառայեց որպէսզի անոնք ակնկալեն աստուածային շնորհքի եւ զօրութեան յայտնութեան, այսպէս մինչ հիթանոսը իմաստութիւն կը փնտռէին եւ հրեայք նշան, այսինքն երեւումը զօրութեան մը, աստուածային արդարութեան յաղթանակին թէ մարդուն ներքին կեանքի եւ թէ ընկերային կարգերու մէջ, հրեաներու օրէնքի ձգտումը մարդոց մէջ խորացուց բարոյականին կարեւորութիւնը: Քրիստոս այդ ակնկալութիւններուն լրումն է, ինչպէս յոյներու համար Աստուծոյ իմաստութիւնն է ան, այնպէս հրեաներու համար Աստուծոյ զօրութիւնը:

Քրիստոնէութիւնը ճշմարիտ եւ բացար-

ձակ կրօնքն է վաճառել ան կատարելապես կ'իրականացնէ կրօնքին մեծագոյն նըպատակը, Աստուծոյ և մարդուն միութիւնը, մարդեղութեան դէպքը Աստուծոյ և մարդուն բազարձակ միութիւնն է որ ի յայտ կը բերէ:

Հետեւեալը Մարդեղութիւնը Աստուծոյ կողմէ ծրագրուած միջոց մըն է մարդուն վերանորոգման և կատարելագոծման համար: Վաճառել ան կը յայտնէ մարդուն վախճանը, և կը ներմուծէ մարդուն մէջ նոր ուժ մը, մարդուն հոգեկանութեան գիտակցութիւնը, բարոյական ուժի զօրութիւնը ամբողջ տիեզերքի պատմութեան մէջ հոգեկան և բարոյական զօրութեան մը ներառակութիւնն է որպէս միջոց վերականգնումի: Վերջապէս Մարդեղութիւնը բարոյական կողմէ մըն է մարդուն իրագործելու իր կոչումը: Ոչ մէկ բան կրնայ տանջան զօրացնել մեր յոյսը որքան Աստուծոյ սիրուն արտայայտութիւնը մեր նկատմամբ, Մարդեղութիւնը որպէս Աստուծոյ սիրոյն զբաւական կը խօսի մեր խղճմտանքին և կը զօրացնէ մեր կամքը: Քրիստոս կը խօսի մարդկութեան որպէս բարեկամ, որպէս տոգայակից և բախտակից և սոյգպիտով մեզի կը ճանչնէ Աստուծոյ նպատակը:

Մարդեղութեան գերազոյն նպատակը Աստուծոյ յայտնութիւնն է, բնութեան մէջ աստիճանաբար ինքզինքը ճանչնցիլէ ետք Աստուած խօսեցաւ մարդուն իր Որդւոյն միջոցաւ Տալիսդոս չկայ թէ Աստուած կը յայտնուի բնութեան մէջ, քիչեր միայն կրնան ուրանալ այս պարագան, բնութիւնը իր օրէնքներովն ու իր կարգ ու սարքովը կը պարտադրէ մեզ Աստուած ըմբռնել իրեն անձնաւորեալ զոյութիւն, բայց միայն բնութեան յայտնութիւնը անբաւարար պիտի ըլլար Աստուած ամբողջութեամբ ճանչնալու, բնութեան դասը առանց ուսուցչի դաս մը պիտի ըլլար, և անհասկնալի ու կրօնքը առանց յայտնութեան փիլիսոփայութենէ աւարել բան մը պիտի չըլլար: Բնութեան մէջ կը յայտնուի Աստուծոյ զօրութիւնը ու իմաստութիւնը: Մարդեղութեան մէջ իր սէրը, մարդկայնութիւնը եւ հայրութիւնը: Կատարեալ ճանաչողութիւնը, ծանօթութեամբ և գործակցութեամբ կ'ըլլայ մինչև որ Աստուած մեզի բնութեանակից և գործակից չըլլաք

անկարելի պիտի ըլլար անոր կատարեալ ճանաչողութիւնը:

Քրիստոսի կեանքին մէջ խտացած է ամբողջ տիեզերքի և մասնաւորաբար մարդուն պատմութիւնը, առանց այս կեանքին անսրը և անստոյգ է մարդուն վախճանը: Մարդիկ ունէին փորձառութիւնը ծնունդին, ապրելուն և մահուան, անկէ անդին կային միայն իմաստասիրական հայեցողութիւն և անկատար յայտնութեամբ կրօններու անստեղծութեանց պարզ բանաձևութիւնը որոնք ոչ մէկ ձեւով կը զոհացնէին մտքի և մանկանից հոգիի պահանջները: Մարդկութեան դէպքը պատմութեան մէջ մոլորաց նաեւ մարդուն յիստ մահու կեանքի մը փորձառութիւնը: Մարդը պէտք է գիտնար իր ճակատագրին ամբողջութիւնը և ատկեւ կարելի կ'ըլլար միայն Մարդեղութեամբ:

Նախ քան Մարդեղութիւնը ինչպէս թերի էր մարդուն փորձառութիւնը իր վախճանին նկատմամբ, տնայէտ ալ անկատար էր իր ծանօթութիւնը Աստուծոյ նկարագրին վերաբերմամբ: Մարդեղութեամբ Աստուած իր ամբողջութեամբ ներկայացուցաւ մարդոց: Քրիստոսի կեանքը Աստուծոյ նկարագրին կատարեալ յայտնութիւնը եղաւ: Մարդկային սահմանափակ չափանիշերով չենք կրնար կատարելապէս անձնաւորեալ էակ մը ճանչնալ առանց զայն տեսնելու, լսելու և գործակցելու անոր: Մարդեղութեան մեծ դէպքն էր որ կարելի ըլլաւ մարդոց տեսնելու, լսելու զԱստուծոյ և գործակցելու Անոր, զԱստուծոյ կարելի կատարելութեամբ ճանչնալու: Մարդեղութիւնը Աստուծոյ և մարդոց փոխադարձ ծանօթութիւնն ու միութիւնն է: Մարդուն Աստուծոյ մասին ճշգրիտ ու կատարեալ ծանօթութիւնը կրօնքին բարձրագոյն նպատակն է և Մարդեղութեամբ այդ կատարեալ կրօնքը տրուեցաւ մարդուն:

Արդ Մարդեղութեամբ մարդուն տրուեցաւ իր վախճանին գիտակցութիւնը և Աստուծոյ նկարագրին կատարեալ ծանօթութիւնը: Իրկու անհրաժեշտ պայմաններ և մղիչ ուժը մարդուն հոգեկան յառաջ գիմութեան և կատարելագործման համար: Սակայն ատենք անգոր պիտի ֆիսն ու պիտի չկարենան ներգործել եթէ անոնք

չհանդիպին հոգիին մեծ և տարրական պահանջներուն, այսինքն մարդուն արարչէն կախում ունենալու գիտակցութեան մշակումը խղճմտանքի մը թելադրանքին, անմահութեան յոյսին և մեղքին ու անկէ ազատեալու գիտակցութեանը: Լուսնց այս բնական և մեծ պահանջներուն որոնք մարդուն հոգեկանութեան հաւաստիքն են, Մարգեղութիւնը ի յառաջագունէ անհատաւորի դէպք մը կը դառնայ: Իյդ գիտակցութենէն պարպուած անհատի մը համար պատմութեան ընթացքէն դուրս կը հանուի մարդուն կեանքին ամբողջութիւնը և տիեզերքի գոյութեան իմաստը լուսաբանող պատմութեան ամենէն յատկանշական եւ բացառիկ դէպքը: Ու այդպիսով կը սահմանափակուին կեանքն ու անոր կապուած բոլոր հոգեկան եւ բարոյական արժէքը: Մարդը հոգիէ եւ համագոյքը հոգեկանութենէ կը պարպուին ու կը դառնան նիւթապաշտութեան, այսինքն, նեղ, ժամանակաւոր ու անիտեալ կեանքի մը:

«Այս եկի զի կեանս ունիցիք և առաւել եւս ունիցիք»: Անոր գալուստը երկարաձգութիւն է կեանքին, դէպի յաւիտեանականութիւն, եւ շաղկապումը անձնաւորեալ հոգիին իր անապառ աղբիւրին:

Ս. Վ. Մ.

ՅԱՄԱՆԱԿԻՆ ՀԵՏ

*

Ինքան չունին այս տողերը, սկսող տարին ինքնաբերաբար կը դիմաւորէ նման պէտք մը: Իրաւամբ ըստած է թէ Լստուած ինքզինքը կը ճանչնայ ստեղծելով, այսինքն ինքզինքը ըլլալով: Մենք այն ատեն յաղթահարած կ'ըլլանք, քակելով անցադրին կնիքը, երբ կը յաջողինք զմեզ նորոգել: Թեքեւս ամենէն ընդարձակ բառը մարդկային իմացական և բնախօսական ըլլոր արարքները ընորոգող: Միշին ու միշինը փոխնիփոխ երեսներն են Մէկ ու Մեծ երեւոյթի մը զոր սխալ չէ թեքեւս յաւիտեանական նորոգում անուանել իբր աւելի արդիական և իրաւ անդրադարձ մը յալիսեմակեմ վերադարձէն (նիւշէ):

Մեռնելու և մանաւանդ ծնիլու արարքները մէկ մէկ բեւեռներ կը գտնան, որոնց թեւերէն կախուած են մեր կեանքը կազմող ժամանակի միւս մեծ կտորները: Մահուան տօնն է Զատիկը, զոր քրիստոնեայ եկեղեցին վերածած է, Յարութեան կերպարանքին տակ, յաւերժական ծնունդի խորհրդանշին: Մնունդը մեկնակէտն իսկ է այս գաղափարաբանութեան:

Նոր Տարին ժամանակի հասկացողութիւն մը, հանգրուան մըն է, որուն իրաւքանչիւր վայրկեանը կտոր մը յաւիտեանականութիւն է՝ եթէ լեցուի մեր կեանքէն և իրագործումներէն: Սակայն ժամանակը անբովանդակ գաղափար պիտի մնար առանց Միտքին որ հոս կը նշանակէ բոլոր պարտմներու անչափելի վարդապետութիւններու գումարը, այն չափով որով յաջողուած է անոնց Մեծ գաղտնիքէն թիւ մը բան սեւեռել: Ձեռք յաւակնիր հաստատելու թէ միտքը լուծած է երկինքը, կեանքին խորագոյն իրականութիւնը. բայց կը հաւաւանք թէ գաղտնիքներու այդ անգունդէն խորշիկներ ինկած են մեր սեւեռումին:

*

Կեանքը երկու բաժին ունի, կրկնուող բաժինը, և նորոգուող մասը: Այս վերջինն

է որ կեանքը կ'ընէ տեւական և կենդանի, նոր օրին դիմաց, անցեալէն առնելու համար ինչ որ իրագործելի է գեռ այդ նոր Օրին մէջ և ձգելու՝ ինչ որ իրապէս հինացած է և անպէտ դարձած: Անցեալին մէջ բաներ կան մեր կեանքին վերաբերեալ որոնցմով մարմնաւորուած է, բերելոցացած է Յաւերժը. ասոնք թէեւ անցեալին մէջ բայց վեր են անկէ և մինք անոնցմէ շատ յաճախ կը ստանանք մեր ստեղծագործ ներշնչումները, գանոնք անգամ մը եւս ծննդեղով մեր հոգիին մէջ: Ասոնք կուզան հանդիպելու մեր գերագոյն իսկութեան դէպի ապագան ձգտուած՝ որ Ոգի կը կուենք և որ Աստուածային ի սկզբանէ եղող Բանին ցոյցն է մեր մէջ... Եւ այս ոգին անծանօթ ու նոր վաղուան մէջ կը մտէ իր լուսաւոր ճորրը, այդ անգոր ժամանակին մէջ զննելով իր նորութիւնը:

Ինչ որ չի նորոգուիր, մեռած է: Քեք թողը, նկարիչը, կրօնաւորը, որոնք չեն կրնար եկող ամէն օրուան մէջ նորոգելու իրենց միտքը, ոճը, ոգին, դատապարտուած են մեռնելու: Չորցած տերեւներու և ճիւղերու պէս անոնք թօթափուելու միայն արժանի են կեանքի Մեծ Մառէն:

Տօները հանգրուաններ են, ամէն տարի իրարու յաջորդող, որոնք կուզան մեր կեանքին մէջ առիթ ըլլալու որ նորոգուի և կենդանանայ միայնակ և մեռնի ու չըլտան խնդրանքը: Մենք պարտուք ծնիլ ու կը ծնինք՝ թաղելով թաղելիները, նկատելով անկատարութիւնները, որոնք իրր մաս մեր առօրեային՝ զրիպած էին մեր նկատումէն, տեսնելով գալիքը իր բոլոր չգեղութեանը մէջ, որ հոմանիշ է ծնիլու արժեւորելու: Ի վերջոյ պէտք է խելամտինք թէ մենք չենք եկած հոռ, մեզի տրուած ժամանակին մուրհակը ըստորագրելով վճարել ու երթալ: Եկած ենք զմեզ աւելցնելու մեր մասերուն մէջ, ըզմեզ խորանարդելու, անգամ մը եւս ծննելու ինչպէս կ'ըսենք սովորաբար:

Տառապեցանք, սիրեցինք, մաշեցանք, հինցանք, բայց նոր Տարւոյ սեմին՝ այս արարքներուն անդրադարձներն են որ պիտի շարունակեն խմորը կազմել մեր գալիքին, անշուշտ որոշ յաւելումներով վասնդի ամէն ապրում մեր հոգիին վրայ ճամբու մը պէս է, նման արցունքի հետքին մեր

այտերէն վար: Ուրիշ խօսքով մեր վաղը թաւալուն կաթիլ մըն է մեր երէկի ճամբաներէն փշուր փշուր գոյանալիք: Երէկը կը մեռնի վաղուան երկունքին մէջ՝ նոր Տարին կամուրջն է ժամանակին, դէպքերը կը փլին կամ կը սահին իր ներքեւէն, բայց մեր ներքին ձայնը ամէն Ամանորի նորէն կը կազմէ իր ճամբան դէպի յաւիտենականը: — Ինչպէս ձիւնին մէջ թաւալող ձիւնագնդակ մը իր վրայ կը փաթթէ իր անցած տեղերուն նոր նոր ձիւնները, անոնցմով հետզհետէ մեծնալու և գունտ դառնալու համար. որով մեր ապագան մեզմէ՝ իսկ կը շինուի՝ անքակտելի միութիւն մը պահել յաջողելով մեր բովանդակ անցեալին և ներկային հետ: Երբ այս հարազատ ժամանակով խորհնք ու ապրինք, մեզի եկող օրերը պիտի չխուսափին մեզմէ, ինչպէս մեր մասերը պիտի չփոշխանան անցեալի վիճին մէջ ու պիտի ազատինք ապագայի անստուգութենէն, անձկութենէն և գուցէ մահուան մղձաւանջէն:

✱

Նոյն երեւոյթը կարելի է դիտել ազգերու ճակատագրին երկունքովը, երբ անոնք կ'անցնին անհատին համար գծուած բոլոր փուլերէն, ինչ որ ճիշդ է անհատին համար՝ պատճառ չկայ որ ճիշդ չըլլայ ազգերուն համար ալ, ըսել կ'ուզենք տագնապներէն, փորձանքներէն և փորձերէն ըստեղծելու ճամբան ուրկէ հաղորդ կ'ըլլանք գալիքին. այս գրողներու, մտածողներու թելագրած ոգեղինացումն է: Եւ ազգի մը պատմութիւնը ուրիշ բան չէ, բայց իր ազատագրումը արտաքին կորստաբեր ժամանակէն: Երբ ազգ մը որքան իր ներկային՝ նոյնքան ալ իր պատմութեան բովանդակովը կը մտածէ ու կը զգայ ինքզինքը, կը գոյացնէ այս կերպով իր հաւաքական ետը, իր ոգին ու դիտակցութիւնը, ինչպէս կ'ըսէ Ռեյնան:

Որովհետեւ Յաւերժը պէտք է փնտրուի ոչ անցեալի մէջ՝ իրր թէ ան ժամանակի սկիզբը եղած ըլլար, ոչ ալ դէպի ապագան, իրր թէ ան ըլլար ժամանակներու վախճանը, այլ զայն պէտք է գտնել

ներկային մէջ: Վասնզի Յաւերժը ներկային խսկութիւնն է ինքնին: Ու Ամանորը իրաւ Տօն կը դառնայ երբ զայն ընենք տարւոյն գերագոյն Սրբ ուր կը վերանորոգուինք՝ զմեզ մեր յաւերժին մէջ, այսինքն մեր էութեան ապրող ու տրոփող և զմեզ մեր ներքին գիտակցութեան կանչող կըշուռօթին մէջ:

✱

Մենի յաւիտենականութեան համար, որ թէեւ մշուշ, բայց ուղիղ մտածման լոյսին մէջ միակ կարելի պայծառութիւնը կը դառնայ մեր չըջապատի անկարելիութիւնները լուսաւորող: Մենք չենք ծնիր երբ կեանքը կը սահմանափակենք մարդու մը տեւողութեամբ, կամ յաւիտեանով կաշկանդուած տեւողութեան մը մէջ: Թէ մարդը ու թէ յաւիտեանը աւելի քիչ են քան ներկան: Ապրիլ կարենալ մէկ րոպէ, թերեւս լողնալ է յաւիտեանին ծովին մէջ. սրբիլ արցունք մը, առաջնորդել մարդերը նպատակին, այսինքն ճշմարտութեան, ընդդիմանալ աւերող հարուածին, յաւիտեանի անկուքին դրած կ'ըլլանք մեր չըթուենքները, որուն քաղցրութիւնը յիշատակ է մեր մէջ ժամանակի խորագոյն դարերէն արձագանգող:

Կ'անցնին կայսրութիւններ և բռնութիւններ յաղթաթափօր, ու քիչ անդին կը վերածուին փոշիի: Ասօրեային մէջ կ'իյնան այսպէս անվերադարձ, ոստան ու լեռ, գահեր ու հասակներ՝ ժամանակի համայնախանց Մեծ աշխիւն գիմաց, հաղիւօր եղող իրենց կեանքովը: Հոգին միայն անմահութեան տրոփն իր մէջ, կը յաջողի ոսկեգօծելու այս աւերը յաւերժութեամբ: Իմաստունն է ան որ այդ փոշին կը տեսնէ թափօրին սկիզբին իսկ մէջը, և կը տառապի յաւիտեանին համար ծնելու իր տառապանքը, այդ ամէնը բերիլով փոշեւոր իր արժողութեան:

✱

Կատարելութիւնը, մարդուն ազնուագոյն գործն է, զոր երբեք կարելի ըլլայ իրագործել այս աշխարհի վրայ: Եղանակ-

ները ժամանակին իրարու կը յաջորդեն, հունձքերը կը հասունանան ու կը քաղուին, լեռները կը յօրինուին ու կը փոշիանան, սակայն այս բոլոր երեւոյթները ոչինչ կ'արժեն մարդկային գիտակից ու լեցուն կեանքի մը համեմատութեամբ:

Աստուած իր յաւերժութենէն բաժնի կը հանէ մեզի, որոշելով մեզ տեղ մը այս կեանքի մէջ: Յետոյ ժամանակին թեւը կը բացուի մեր վրայ և մենք իր պատեհութիւնները կը լեցնենք մեր գրական ու բացատրական արարքներով, ուրախութիւնը, վիշտը և անոնցմով պայմանաւոր փորձառութիւնները կը հառուեցնեն զմեզ մէկ կողմէն մահուան և միւս կողմէն կեանքին, այսինքն յաւերժութեանը համար, սակայն մենք այն ատեն միայն յաղթական ենք երբ կրցած ենք գործակիցը դառնալ Աստուծոյ:

✱

Կեանքը ապրիլ մը չէ չիլի, մարդը մեծ ապագայի մը կանչուած է, և անոր պէտք է պատասխատի: Այս կեանքը պզտիկ ներկայ մըն է միայն, ուր սակայն պէտք է հանդերձեալը շինուի, Հանդերձեալը վիպական և երեւակայական ենթադրութիւն մը չէ, այլ իրականութիւն:

Երբեք մի կարծէք թէ այս աշխարհը իր մէջ ունի իր ապագան՝ իբր ժախճանը: Օրորոցն ու գերեզմանը սկիզբ մը և վախճան մը չեն այլ վայրկեաններ կեանքի յաւերժէն: Աշխարհն իսկ իր գոյութեամբ անջատ և անանձին բան մը չէ, այլ յաւիտենականութեան և մեծ ապագայի արտաքին և տեսանելի կողմը միայն, հազիւ նշմարելի մասնիկը մեծ ամբողջին, շարժուն և փխրուն ալիքը անչափելի ուժ կէանին:

Նոր Տարին որքան մարդկային, նոյնքան և կրօնական է հաւասարապէս: Ի՞նչ ըլլինք ամբողջ տարի մը մեր հաւաքին, մեր ընկերին համար, մեր ազգին համար, մարդկութեան և Աստուծոյ համար: Միզմէ գուրս, կեանքի համատարած չարիքին դէմ, երբ ուրիշներ կը հեծէին, կուլային, կը նաւաբեկուէին, այդ բոլորը քու պզտիկ արտիզ վրայ ունեցածն իրենց անգրգռաբու-

ծը, և դուռն ըրի՞ր քու կարելիդ քեզմէ
դուրս ուրիշներուն քաշխուելու համար:

Կեանքը քեզի բերաւ տրտմութիւններ,
ուռնեցար յուսահատութիւններ, պահեր և
զրկանքներ, բայց չուռնեցար ակարութիւն-
ներ, վասնզի քու մէջդ քու պապերուդ
շահած յաղթութիւններ կային, որոնք մէկ
մէկ յաւիտենականութիւններ էին:

Քու սրբազան երկրէն հեռու կ'ողջու-
նես նորէն Ամանորը ժողովուրդ հայոց՝ որ
ի սփիւռս աշխարհի, բայց հողիդ դարձած
է անոր: Ողորդութեան, երջանկութեան
ստուեւրներ՝ որոնք քանիցս մօտ եկան մեր
հորիզոնին բայց փախան, այսօր վաճկ
այս չեն թողած, վասնզի կեանքը զէպի
իր նպատակն ու կատարելութիւն վարող
հսկայ Կամքը չի կրնար վրիպիլ և զլանալ
մեզի մեր պզտիկ երջանկութիւնը, անհուն
կառելիութեանց և ուրախութեան ու-
կեանքն:

Գաւով կրօնական երեսին, անիկա այս
բոլորը պատմութեանդ, լուսաւորող, առ-
նադարձող կախարդանքն է, անշուշտ մա-
սով մը մեզմէ բխած, բայց մեծ մասով
եկած վերէն մեզի: Տառապեցանք, մա-
շեցանք, հիւցանք, բայց տարօրինակ, Նոր
Տարւոյ սեմին ինքնիշխան կը զգանք աւե-
լի քան նոր, ու այս շնորհը երկնքէն՝ մա-
տուցուած մեր սղերբագութեան: Այս կա-
խարդանքը մեզի կուտայ ուժ, լայնք և
կ'ազատագրէ զմեզ մեր մեծ ու պզտիկ
վիշտերէն և յուսահատութիւններէն ազ-
դարարելով մեզի, եթէ կարելի չէ ըլլալ
ամբողջովին հոս, քու մարդկային պարա-
քերուդ դիմաց, գոնէ ամբողջովին հոն՝
երբ մարդը կը դադրի մեր մէջը և կը
սկսի աստուածայինը:

Մարդկային կեանքն ու պատմութիւ-
նը յաւիտենական Մննդոց Գիրք մըն է:

Ե. Վ. Տ.

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

Քառուր. — Այլքէ անցնելով ժէ. դա-
րու յիշատակարանները, մարդ կը զարմա-
նայ թէ ինչ հրաշք էր որ պահեց Հայոց
Եկեղեցին: Մէկ կողմէն բռնակալներու կե-
ղծութիւնները, միւս կողմէն Հռովմէական
Եկեղեցւոյ սաղարանքը, ու այս բոլորը իր
անպատկառութեամբ գերազանցող կարգ
մը վիզարաւոր փառամոլներու շահատա-
կութիւնները, ստեղծեցին մեր ժէ. դարու
ամօթն ու ողբերգութիւնը, որու նմանը
ուռնեցած չէ մեր Եկեղեցին նոյնիսկ Լէնկ-
թիմուրի օրերուն:

Կ. Պոլսոյ մէջ պատրիարքներու փառ-
քի և իշխանութեան համար մշած մրցակ-
ցութիւնն ու ոճիրները, Երուսաղէմի մէջ
Ս. Յակոբի և հայոց Ս. Տիգրէս իրա-
ւունքներու կորուստը յոյներու կողմէն, և
կրօնական մոլեռանգութենէն ծնած քաղա-
քական մատնութիւնները, որոնց յաճախ
կը դիմէին պայքարող կողմերը, սարսա-
փելի աղէտներ կը ստեղծէին երկուստեք,
որոնց գատր էին Գործեր, ինչպէս Քսիւք,
Կ. Պոլիս, Երուսաղէմ, և մասամբ Պարս-
կաստան: Սակայն առանց աշուտութեան
ամենադոյզն զգացումի՝ պէտք է ընդունիլ
թէ եղբայրասպան մոլեռանգութեան մէջ
ոչ ոք կրցաւ հաւասարել Հռոմին, և Հռոմէն
գրաւունք և հայ Եկեղեցիները նոյն այդ Հռոմէն
կ'որդեգրէր իր անհաշտ ու ոճրային մեթո-
ւները:

Հռոմ, ամէն կողմ գրուած կրօնաւոր
քարոզիչներ ունէր, և իր ձեռնարկներուն
համար չէր խնայեր պէտք եղած նւթա-
կան միջոցները: Միւս կողմէն լատին քա-
րոզիչները շատ ճարտար էին հաւատքի այս
որսորդութեան մէջ, վճարուած յայտարա-
րութիւններ կորզելով կարգ մը հանգամա-
նաւոր եկեղեցականներէ և անձերէ, զա-
նոնք յետոյ իբր յաղթական աւար պա-
պերուն մատուցանելու համար: Տխուր է
խոստովանիլ թէ կային այդ յայտարարու-
թիւնները ընողներ, թանկ վաճառելով ի-
րենց կեղծիքը, և առատացնելով նման
առերեսոյթ գրութիւններ, առանց շատ յա-
ճախ փոխելու իրենց ընթացքն և գործը:

կը յիշուին ինչպէս որ Սեբաստացին և Դաւիթ Բերիացին իրենց հետեւորդներով, որոնք կը հաշտէին Թ. Պապին զիր յղեցին: Սակայն առանց կրկնելու, կաթողիկոսութիւնը իրարու ձեռքէ խլողներն էին, առանց փոխելու իրենց դաւանութիւնն ու ծէսը, բայց չթորացան միայն կողմէն պահանջուած ըստորագրութիւնները տալէ, երբ զանոնք դրամով գնողներ եղան: Հատիններ գիտէին ասիկա, վասնզի Փիթու կը գրէր, ինչպէս որ համար, թէ եր խաբէբայ որպէս եւ այլն:

Եթէ եպրեկի էր շահասիրական ոգիով շարժող այս անարժաններու ընթացքը, նոյնքան և աւելի զգուշիլ է կրօնի անուանով Հռոմէականներու ի գործ դրած միջոցները, անոնցմէ գրեթէ անելով և ներկայացնելով իրր վաւարութեամբ: Մարդոց տարաբնուութիւններն ու հակադրութիւնները շահագործելու այս անխղճութիւնը Հռոմի Եկեղեցիին զխաւար զէնքերէն մին եղած է և կը մնայ տակաւին:

Բարեմիտ կեցածիքներու կարգէն կառելի է նկատել մեր մէջ այն միտումը, որով օտար եկեղեցւոյ մը միաբանութեան մէջ ուզած են փոխել ոմանք իրենց քաղաքական կամ եկեղեցական օգնութեան հիմքերը: Այդ նպատակին հետապնդումը տեսանք հին ժամանակներու մէջ յոյներու հետ փորձուած, նոյն փորձերը եղան յաջորդ դարերուն, լատիններու հետ, երբ այս վերջինները արեւելք եկան, հոն բերելով իրենց զինուորական ու տնտեսական ուժը:

Այս շրջանին անշուշտ քաղաքական նպատակներ չէին որ կը հետապնդուէին. սակայն իսլամ տիրապետողներու անխղճ կեղեքումներէն, պահանջներէն ու հետապնդումներէն համեմատաբար աւելի ազատ կարենալ ապրելու համար, արեւմտեան զօրաւոր ուժերու ապաստանիլ ուզեցին, ու կարենալ ապահովելու համար իրենց անհատական շահերը, ստիպուեցան Հռոմէականացիներու յարիւ: Յետոյ պէտք չէ ժողովել Հայ Եկեղեցւոյ լայնատարած թոյլատու օկոբոնքը, որով ուղիղ հաւատք և ուղղափառութիւն միայն իրեն չի սեպհականներ, միւսները բոլոր խորին աստիճանի Երրորդ ուսման և զարգացման տնիք որ մեր ժողովուրդին եղած է միշտ, զինք մղած է միշտ գէպի արեւմուտք, Հետեւա-

բար մերազնեցից Յոյն և Հատին Եկեղեցիներու մատուցած յարգանքը կամ անոնց համակերպելու յանձնառութիւնը, ո՛չ Հայադաւանութենէ Հռոմէականացիներու անցնիլ է, և ոչ ալ, մոլորութենէ ուղղափառութեան դառնալ է, այլ փափաքուած նպատակի մը համար անտարբերութեամբ կատարուած զիջողութիւն մը ոմանց կողմէ: Այսպէս կամ այնպէս, հայերէն շատերու կողմէն եղած այս օտարադաւան միտումներն ու վերահսկողը պատճառ եղան երկպառակութեան և ամօթալի պայքարներու, որոնք ոչ մեր ցեղին և ոչ ալ բրիտանիայ հաւատարմի կրնային պատիւ բերել:

Հատին եկեղեցականներ, Նիւթական լայն միջոցներով, և քաղաքական պաշտպանութեամբ զօրաւոր, սանձարձակ առիթներ կը ստեղծէին մտնելու արկածալու թշուառ ժողովուրդի մը մէջ, այդ խեղճերու աչքին շողացնելով ոսկիի, զարգացման հրապոյնները և ազգեցիկ պաշտպանութեան անկախութիւնները, որպէս ի անոնք ցոյց տրուած առաւելութիւններէն շլացած՝ յանձն առնէին զոհել իրենց ուղղափառ եկեղեցին, իրենց հայրենաւոր ինքնութիւնը, հետեւելու համար օտար սկզբունքներու: Եթէ այս ի գործ դրուած ճիշդը յաջողեցան հայ ամբողջութենէ փրցուած խմբակ մը կազմել, այսուհանդերձ մեծ չէր արդիւնքը: Կաթոլիկ քաղաքներուն շահագնացութիւնները կը մեղադրուէին նոյն իսկ Եւրոպացի հրապառանգներու և խղճմտանք ունեցող հասարակութեան կողմէ: Այս եղբարխաղը աւելի տխուր կը դառնար, երբ հայապզկ օտարադաւաններ մաս կ'առնէին այս տխուր աշխատանքին մէջ, խղճները վրդովելով բարեպաշտութեան արդիւնաւորութեան եւ խորհուրդներու վաւերականութեան շուրջ:

Դաւանափոխները աւելի առաջ կ'երթային ինքիւնքին աշխուշ ոչ թէ հայ, այլ Ֆրանկ յորդորներու աստիճան: Անաթէ ո՞ր կ'ուզէր առաջնորդել լատին կողմը Հայ Եկեղեցւոյ և ազգութեան ծոցէն փրկած այս թեկոնները, և մահաւանդ թէ ո՞ր կրնան առաջնորդուիլ վերջ ի վերջոյ բոլոր անոնք՝ որոնք կ'ուրանան Հայ Եկեղեցին:

ԺԼ. զարու սկզբնաւորութեան, կրօնական երկպառակութիւնը իր զէնիթին էր հասած: Կաթոլիկ կղերին կողմէ ցան-

ուած սերմերը տուած էին իրենց արգիւնքը, և կրօնով բաժնուած երկու կողմի ազգակիցները զիրար կը ծուռտէին: Թուրքիոյ բանտերը յեղուեցան հայերով: Մրցող երկու կողմերն ալ կատաղի էին. սակայն Հոյուլայի աշակերտները, եղբայրասպան արարքներու և խառնակութիւններու այս տխուր հերոսները, կը մնային գերազանց: Պայթարը սուր կերպարանք ստացաւ երբ 1700ին Կ. Պոլիս եկաւ Փլւրանսական նոր դեսպանը Ֆէրիոլ, իսկ 1701ին Կ. Պոլսոյ պատրիարքը ընտրուեցաւ Աւետիք վարդապետը: Ճիւղուելիքները յաջողեցան կործանելու Աւետիք պատրիարքը, իսկ Աւետիքին պաշտպանները խտտացուցին իրենց հալածանքները կաթողիկոսներու դէմ և կարգ մը խաւար և զգուշիկ արարքներէ վերջ, կատաղի թըշնամուկիւնը առաւ արիւնիոտ կրկնակուսք:

Վէպ չէ և ո՛չ ալ առասպել թէ Ազգային Եկեղեցիի ուրացումը ապագայինոցման դուռն է բացած միշտ մեր առջև: Այս տխուր ճշմարտութիւնը մեր մէջ հաստատուած է և կը հաստատուի քրիստոնէութեան Ե. դարէն մինչև դեռ մեր օրերը: Փոքր ի շատէ մեր պատմութիւնը սերտողները, զիտեն թէ նախ Բիւզանդական և ապա Հռոմէական մոլեռանդութիւնը քանի՜ հազար և բիւր հայեր կորցելով իրենց Ազգային Եկեղեցւոյն ծոցէն՝ սուգած, ընկուզած է զանոնք իսպառ տարացումի վիհին մէջ:

Ինչ որ Հայ Եկեղեցին ըրած է անցեալին մէջ և կ'ընէ այսօր իբր ազգային գործ, պահանջքն է իր հոգիին: Սակայն այն հայերը որ կը հեռանան Հայ Եկեղեցիէն, իրենց ներշնչումն ու ուղղութիւնը կ'առնեն ուրիշ ոգիէ մը, որ, ինչ որ ալ ուզենք ըսել, խոժոռ կը նայի մերինին: Մասնաւորելով հոս մեր խօսքը կաթողիկոսութեան համար, չենք կրնար հոս չլիշել արտակարգօրէն անիրաւ և անբաւարար այն ճիգը՝ զոր ըրած է ան շարունակ և կ'ընէ իր մարդորսութեան ծուղակն ինկած տկար ժողովուրդները ապագայնացնելու համար, այդպիսիներուն հանգիյալ իր առաջին գործն է սրբել, քննել անոնց ցեղային անունը և անգոյ ազգութեան մը պիտակին տակ ազգայնապէս կորսնցնել զանոնք:

Անշուշտ չենք կրնար անոնց մէջ ու-

րանալ հայ արիւնը և հայ ոգին, այլ մասնանշելու իրականութիւն մը միայն, ազգայնութեան գաղղութիւնը, որ կը խորհնք թէ ամէն բանէ աւելի հետեւանքն է Հռոմէական ապագայնացնող ուղոյն, որուն զմականելը միշտ գերագոյն ճիգն է եղած մեր ազգային առողջ գիտակցութեան:

Ազատագրական տարժումներ. — Ժէ. դարու վերջաւորութեան, հայ ժողովուրդը կը լարէ իր բոլոր ճիգերը, ազատելու համար ինքզինքը քաղաքական ստրկութենէն, ունենալու իր ուրոյն անկիւնը արեւին տակ:

Ազատագրական շարժումները մեր մէջ իրենց առաջին մէկ օրէն՝ միատեսակ և յարատեւ գորգացում չունեցան: Սկսելով իբրեւ սաղմնային գրութիւն, կամ մասնաւոր տեղի ու գնահատի արտայայտութիւն, յառաջացան և տարածուեցան առօրինանորար, ընդունելով զանազան կերպարանքներ, որոնք յետոյ պիտի ընդորոշէին անոնց պատմական շրջանները: Այսպէս մինչև ԺԹ. դարու ժէպը, այս շարժումները զխնաւորաբար արեւելեան հայերու ազատութիւնն ունին ի նկատի, իսկ այդ շրջանէն յետոյ, արեւմտեան հայերու ազատագրութիւնը կը դառնայ սկսուած շարժումներուն իբր նպատակ, ընդգրկելով ամբողջ դարը, և շարունակուելով Ի. դարուն վրայ:

Ժէ. դարը, ինչպէս ըսինք, ներքին երկպառակութեան և բարոյական անկման շրջանն է մեր մէջ: ԺԼ. դարը սակայն մեր ժողովուրդի կեանքին վրայ կը բառնար նոր պատմականներ, որոնք աւելի քան երբեք միութարական էին:

Պատմութիւնը բաժնելով մեր երկիրը երկու մասերու, արեւելեան և արեւմտեան, կամ այս շրջանին աւելի ճիշդ պարսկական և թրքական, կը բաժնէր նաև անոնց գիւրերը. արեւմուտքի մէջ կայ գրական շարժում, որ թէև դանդաղ բայց որոշ ու վճռական արգիւնքներով, իսկ Հայաստանի պարսկական մասին մէջ խմորուիլ կը սկսէր քաղաքական շարժում մը, որու մասին գաղափար իսկ չէր կրնար ունենալ արեւմտեան Հայաստանը: Երկու շարժումները չմիացան իրարու. մէկ կողմ մնաց գրական շարժումը, առանց քաղաքական

խտեալներու, միւս կողմէն քաղաքական շարժումը, առանց գրական մտաւոր նըպաստի:

Երկու շարժումներն ալ իրենց հերոսներն ունէին, Մխիթար Սեբաստացին հեռոսական ջանքերով գրական գաղթական նութեան մը հիմ կը փորձէր հաստատել, իսկ Խորաշէլ Օրին, Պարսկահայաստանի մէջ, ազատական շարժման մը նախորդանքը կ'ընէր, գծուար քայց վճռական ճիգերով: ԺԼ. գարու այս երկու մեծ անունները հաւասարապէս իրաւունք ունին մեր սիրոյն և երախտագրութեան: Մէկը խաղաղ վանական, և գրչի ու գպրութեան մարգ, իսկ միւսը քաղաքական գործիչ, որ իր հայրենիքի բարօրութեան համար վառօգի և արիւնի գաղափարներ ունէր իր շրթներուն: Անոնք երկուքն ալ ստեղծեցին շարժումներ, որոնք հաւասարապէս անհրաժեշտ էին ժամանակի հայութեան համար, փարատելու զանգուածներու հոգիէն այն համառարած թմրութիւնը, որ զիրենք այնքան տախուր հետեւանքներու էր տարեր. շարժումներ՝ որոնք առաւելու նաբար գարգացան և զարձան մեր վերաւ ծնութեան զոյգ նշանաբանները:

Երկու շարժումներն ալ ուղղակի կամ անուղղակի իրենց հետ ունէին Հայ Եկեղեցին, էջմիածինը, իբր մղիչ ուժ:

Հոմը ինչպէս մեր տաքի, այնպէս ալ մեր քաղաքական ազատութեան պայման կ'առաջարկէր դաւանափոխութիւն, նորէն կուգայինք հոն՝ ուրիշ հեռացած էինք միջին դարերէն սկսեալ, կարենալ պահելու մեր կրօնական ու ազգային ինքնութիւնը: Հայ Եկեղեցին առաջին օրէն այդ երկու ճակատագրական հերոսներուն հետեւանաւ մեր պայմաններուն անընտել և անկարելի իրագործումներու երազը, քառար շահիրու և ազգեցութեանց ուստայնը: Յետոյ ազատական շարժումը եթէ իբր գաղափար մեր առջեւ կը բռնար գեղեցիկ հեռապատկերներ, իբր գործ կը կրօտէր շատ աւելիին, քան ինչ որ կրնար ունենալ այդ ժամանակուան պայմաններուն մէջ ապրող օղէէ հայ կեդրոն կամ լիւնաւայր:

Ինչպէս յետոյ յայտնի պիտի ըլլար, Եւրոպան ընդունեց Օրիի ծրագիրը, և զայն իր շահերու և միջոցներու խողովակներէն

անցնելէ վերջ՝ փոխանցեց Ռուսոյոյ. այս վերջինն ալ իր կարգին ժամանակը եկած չնկատեց գործնականագէտ իրագործելու գէպի արեւելք իր քաղաքական ծրագիրները, ու բաւականացաւ միայն յոյսերով և րօրելու զմեզ: Մեռու Օրին, բայց գործը իր հետ գերեզման չիջաւ: Իր մահէն տասնհինգ տարիներ վերջ, հայ ազատագրական շարժումը մարմին պիտի առնէր Դաւիթ Պէկի ջանքերով: Ղափտն, որ ծնաւ շարժումը, աւաղները եղաւ զայն գործի վերածողը, ցոյց տալով թէ Խորաշէլ Օրին ոտքի տակ հող չունեցող սոսկական երեւակայող մը չէր, այլ նախատեսող ու գիտակ պայմաններու: Պայմանները շուտ փոխուեցան, Օսմանցիները միջամտեցին, զգալով Ռուսոյոյ հեռաւոր նպատակները գէպի արեւելք, ու կանխեցին շարժումը: Դաւիթ Պէկ ստիպուած միացուց իր շահերը պարսից պետական շահերու հետ, կոռուեցաւ թուրքերու գէմ և տարաւ վճռական յաղթանակներ:

Ուսկայն Մեծն Պետրոսի կտրապական արշաւանքները պիտի միացնէին իրում պառակտուած մասերը, որոնց աչքին հայոց զինուորական յաղողութիւնները միայն կատաղութիւն և նախանձ պիտի պատճառէին: Հայաստանն նորէն ռազմավայր և թրախ պիտի ծառայէր Թուրքոյ, վերաւ կազմուած Պարսկաստանի և Ռուսոյոյ: Անգաղութեան համար հայոց ի գործ դրած ճիգերը շատ սուղի պիտի նստէին: Գերիները պարտին սուղ վճարել իրենց փերկագիրը և քանի մը անգամ, կ'ըսէ Տակիտոս:

Դաւիթ Պէկի մահէն և իր յաջորդներու անփառունակ գործունէութենէն վերջ, պիտի քայքայուէր Դարապաղի միջիջնհրու միացեալ ուժը, եւ անոնք պիտի կոռէին Պարսկաստանի կողքին անջատաբար: Զուշացաւ գծութիւնը, մեր ցեղային ընտիր յատկութիւններ մաշող ցեցը, և սկսան ազգամիջեան պայքարներ, առիթ տալու որ պարսիկ ու թուրք խաները գարձեալ իշխող զառնան:

Օրիով սկսուած մեր ազատագրական շարժումը կարգ մը սխրալի էջեր արձանագրելէ վերջ, կ'ունենար անփառունակ վախճան մը, օգտակար ըլլալով միայն, կարճ ժամանակի մը համար, մեզի բախտակից գերի վրաստանին:

Էլիփիսիմակոս Երեւանցին 1763, և մանաւանդ իր նախորդը՝ Յակոբ Շամախեցին, հայ ժողովուրդի քաղաքական անկախութեան հարցը նորէն օրակարգի վրայ կը բերին, կապելով զայն ոչ թէ ներքին ապստամբութեան՝ այլ Ռուսիոյ օժանդակութեան։ Հայոց քաղաքական ազատագրութեան գաղափարը, որ անիրագործելի կը ճիար քաղաքական ընդհանուր սնցուղարձերու պատճառաւ, արժաւանք պիտի գտնէր նաև Հնդկահայ գաղութին։ Հոն հանդէս եկան գաղափարական գործիչներ, որոնք կ'ուզէին ընդհանրացնել Ղարաբաղի ազատագրական շարժումը բովանդակ Հայաստանի վրայ։ Այդ գործիչներէն զվսաւորն էր Յովսէփ Էլիփին։ Թէև և իր գաղափարներն ու անոնց իրագործման միջոցները մեծաւ մասամբ ցնորական արկածախնդրութիւններ էին, բայց ունէին իրենց ուրոյն կողմը։ Սիմէոն կաթողիկոս, որ հակառակ էր ամէն տեսակ ապստամբական շարժման, առաջին մէկ օրէն հակառակեցաւ Էլիփին, որ կը ջանար համոզելու վրաց ձեռակալ կայսրը ապստամբութեան գլուխ անցնելու։ Սակայն պէտք է խոստովանիլ որ Էլիփին ազատական ձգտումներով տոգորուած մաքուր և գաղափարական հայրենասէր էր, և հայ քաղաքական մտքի զարգացման մէջ ունի իր ուրոյն տեղը, մօտիկը դրուելու չափ Օրիին։

Մեր ազատագրական ճիգերու մէջ, Էլիփին պիտի յաջորդէր Շահամիրեանը, որ իր նոր սկզբունքներով «որոգայթ փառաց» պիտի ջանար հայութեան ուշադրութիւնը սեւեռել իր ազատութեան սրբազան գործին վրայ։ Շահամիրեանին գործն ալ երեւակայական էր և անընտել ժամանակի պայմաններուն, բայց մտածումներ էին, որոնց ծնունդը ինքնին ապացոյց էր թէ, բան մը սկսած էր փոխուիլ հայ կեանքը կազմող իրերու և գաղափարներու կարգին մէջ։

Հնդկաստանի գաղութէն եկած մեր քաղաքական ազատութեան ի խնդիր եղած այս երկու առաջարկութիւններն ալ չհովանաւորուեցան Սիմէոն կաթողիկոսէն, որ իրականութեան մարզն էր, և գիտէր իրական ուժերու փոխարարներութիւնները։ Սիմէոնի յաջորդը՝ Ղուկաս կաթողի-

կոս, (1780 - 1799) չկասեցուց ռուսական բարեկամութեան համար սկսուած աշխատանքները։ Իսկ Ռուսաստանի առաջնորդը Յովսէփ Արղուսթեան եպիսկոպոսը, Յովհաննէս Լազարեանի հետ ձեռք ձեռքի, կը մշակէին հայ անկախութեան գաղափարը, իրագործումովը ռուս կառավարութեան։ Միւս կողմէն ռուս կառավարութիւնը պէտք ունէր հայոց իր ապագայ ծրագիրներուն համար։ Ռուսական տիրապետութիւնը տակաւ իր իշխանութիւնը պիտի շարունակէր հանցնելու համար իր պետութեան սահմանները մինչև Հայաստան, իր իշխանութեան սահմաններուն մէջ առնելով երեւանը և Էլիփիսիմակոսը, 1828ին, Հայ կաթողիկոսութեան գլուխը մը ներսէս արքեպս. Աշտարակեցիի ղեկավարութեամբ օժանդակեց գրաւման այդ գործին։ Գաղափարական իդէոլոգիան և ձեւաւորման այս երկարածիք ու տաժանելի շրջանը որոնցմով պահ մը ոգեւորուեցան հայութեան բնաշխարհիկ ու տարաշխարհիկ հատուածներն ու խաւերը, հաւասարապէս կը կազմեն մեր ազատական զինուորի շղաձգական՝ բայց անուշ շրջանը, որոպէ մէջ մի՞նչ գերազանց պիտի մնայ Հայ Եկեղեցիին բերած արդար բաժինը և մասնաւոր ուղղութիւնը։

(6)

Ե. Վ. Տ.

ԲԱՆԱՍՏԵՂՄԱԿԱՆ

ՆԱՐԿԻՍԸ

Առուակի շուրթին՝ ժըպիս ոսկեման,
Նարկիսը ներմակ, որու բաժակին
Սուսակն է հալեր արեւին գարնան.
Ո՞ր նայասն է հոն մոռցեր իր հոգին:

Ու միսֆա կ'երթայ հէֆեաթի ճրղուն,
Որ օր մը գըսաւ ինֆզիմֆը բանուած
Մեսաֆսին վըրայ վազող ջուրերուն;
Անոնց խորհուրդէն ըսես կախարդուած:

Զի գիրն է ըլլալ մեր երազներուն
Աւելի աղուոր, երբ նոյնիսկ մեռած
Են ալլես անոնք, փախչող օրերուն
Յանձնելէ յետոյ դագաղն իրենց բաց:

Գեղեցիկ էր ան, հէֆեաթի ճրղան,
Բայց գեղեցկութիւնն իր պատիժն ունի,
Բոլոր երջանիկ բաներու նըման:

Առուակի ափին մարկիս մ'երաւ ան
Ինչպէս կ'աւանդէ զըրոյցն հինաւուրց,
Զի ծաղիկն է թոյն՝ ինչպէս պալասան:

ԵՂԻՎԱՐԴ

Ա.ՈՒԱՆՈՏ

Իմ Առաւօսը՛ս, բացուեցար, ա՛վ Առաւօսն իմ ճանջանքի,
 Եւ դարձուցիր դէպի հոգիս ցոլները մօտք բիւրեղներուն.
 Երկարեցիր մասներուդ մէջ որք ճրագիս պահը ոսկի,
 Մինչեւ մարիլն անոր յանկարծ սրտիս հեւքին մէջ բաբախուն...:

Կեանքը դարձեալ, իմ Առաւօս, Արեւագա՛լ սուրբ վաստակի,
 Դէպի նայուածքս դարձուցիր պարն սպիտակ ծեսիլներուն.
 Երկարեցիր մասներուդ մէջ երազներու քելը ոսկի,
 Մինչեւ փրթիլն անոր յանկարծ շիթ մ'արցունքի տակ պսպրղուն....:

Վերագտնե՛լ տայիր ինծի ճրագիս պահը ոգեկան,
 Անցելանոյ՛ւ խորհուրդի մէջ երազին քելը ծիածան
 Անվերջօրէն հիւսուող սրտիս՝ անձկութիւնով կարօտալիր,

Որպէսզի դեռ հաւատայի որ արդար բոց մը կը շողայ
 Այն կըրակէն զոր վառեցի եւ որով դուն ջերմացուցիր
 Ուխտաւորի թախծոն հոգիս ցրտասարսուռ համբուն վեպ...:

ԱՐՄԷՆ ԵՐԿԱԹ

Զ Ի Թ Ե Ն Ի Ն (*)

Վանքի մասրան ետեւ ծիսի պէս թառած՝
Ծեր ձիթենին, զերթ ալեւոր վանական,
Խորանաձեւ վանդակին մէջ կիսաբաց՝
Կ'այրի սիրովն՝ Անոր որո՞ւն է վրկան . . . :

Դարեր անվերջ՝ ան ապրեր է զերթ անկէզ
Մորենին՝ շփեցն աչեւուն մէջ մութ կանաչ,
Սուգի թաւիւ սերեններովն իր բենէզ՝
Ծածկած իսուր յիշատակներ անճանաչ . . . :

Թուփերն արծաթ գրքի էջեր են անգիր,
Անցնող բոլոր դարերէն միւս համբուրուած,
Ոստերն մասունք՝ բուրոյ հիմէն փառուկիր .
Այն գետինէն՝ ուր կոխեց օր մը Աստուած . . . :

Խուցեր անթիւ բաւիղներով՝ իր բոլոր,
Դարեր ամբողջ պաշտեր են զինք, լռելեայն՝
Փոխան ջուրի ցանած արցունքը հայ մօր՝
Մտերն այրի շինած մէյ մէկ վարդարան . . . :

Արդ, սուրբի պէս՝ բազկասարած դէպի վեր,
Կ'սպասէ ան, Խաղաղութեան խոստումին,
Զոր փսփրսաց՝ իւխանն իր մօտ, անվեհեր,
Կապուած մի օր՝ ճշտում Մարմինը՝ մարմնին . . . :

Երուսաղէմ, 1947

ԱՐԱ ԶՈՎԵԱՆ

(*) Ս. Յակոբեանց մեմուարնի Ս. Հրեշտակապետաց Եկեղեցիի պարտէզին ձիթենին, որուն բոս աւանդութեան կապուեցաւ Յիսուս :

ՄԻՆՁ Կ'ԱՆՑՆԻՆ ՄԱՅԹԷՆՈ՝

Օտար ոտներ կ'անցնի՜ն՝ օտար սա մայթերէն,
Ի՛նչ սիրում եմ անտիական անաղուամազ,
Սպաններ վեհ՝ լուրջ ու հպարտ, ինչպէս երէն,
Կապոյտ աչեր՝ մէջը լեցուն միտ ու երազ... :

Ինչո՞ւ համար եմ կուտակուել, ասոնք բոլոր,
Հէֆեսթային արդարութեա՞ն համար խուր,
Որուն ետեւ գացին դարեր՝ միլիոններ զուր...
Կուրծքերին վեր ու ինկան վար ջարդ ու փուր :

Դեռ մինչեւ ե՞րբ, մայրեր այսպէս ծընին զոհներ,
Դագադակիր, նըղակոտոր ըլլան հայրեր
Դեռ մինչեւ ե՞րբ, մարդը մարդուն դահին ու սէր.
Ու պատերազմն՝ այգեկութի կարմիր հրնձան... :

Մայիս 1947

ԱՐԱ. ԶՈՎԵԱՆ

(*) Անճարկութիւնն է Համաեխարհային Բ. Մեծ պատերազմին առիթով նշուողով եկած Դաւանակից քանակներու զինուորներուն :

... ՍԱ ՏԸՂՈՑ ՀԱԼԱԾՈՒԱԾ

Մարդոցմէն ու բախէն սա ճղղոց հալածուած,
Ո՛վ երկիր, իբրեւ մայր խանդակաթ, գիրկըդ բաց.
Ու հեզմով կըրակէ սիրսն անոնց ծեռացած:

Հայրերու մեր երկիր, եղիր քաղցր օրօրոց,
Անծնող, աներազ, անհաւաս սա ճղղոց,
Որ սէրըդ կըրեցին սրտերնուն՝ որպէս խոց:

Եւ մոռցուր, թէ կըրմաս, անցեալի սուգն անհուն,
Հետեւող իբր անէծք միտ իրենց քայլերուն,
Տենչանով մը ըրէ իրենց կեանքը եռուն:

Ձրկըրմաս իսկ եթէ տալ իրենց իղձ ու խանդ,
Իցի՛ւ գէթ ունենան իրիկուն մը հանդարտ...
Այս օտար ապիերու աստղերուն տակ անհաւտ:

Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

ԳՐԱԿԱՆ

ԵՐԲԵՄՆ...

Ո՛ւայր ի՞նձ գծուի ծխանի
 Եւ զաւտածն Նաւասարդի:
 (ԳՐԹԱՆ ԵՐԳԵՐ)

Ձեմ գիտեր, ո՛ւրկէ ուր, պշրուն,
 Կոկ, Շալիի մը մուտքին պէս ներայարդար
 սա կատարին վրայ, — այս ըլլալու է տը-
 պաւորութիւնը այցորդին, երբ տաժանա-
 գին ու նոյնքան անկիւք վերելքէ մը վերջ
 որուն կը պակսին ամբարձուռնեան կապ-
 ուած դասական յուզումները, մարդ ոտք կը
 դնէ Պայծառակերութեան Սարահարթին —
 ինծի կ'այցելէ հինաւորաց տաղը, հեռու,
 շատ հեռու մեր աշխարհին, աննախատրդ,
 մանաւանդ պղտոր սա առաւօտով:

Լո՛յս! Պէտք է գործածել բառը:

Բայց՝ փոխան ոսկեզոյն, թեթեւ ու
 մատաղշ բանին որ անով լեցուած երկինքն
 է մեր ուսերուն վրայ, նման բարձունքնե-
 րու, միշտ մեր երկրին մէջ, հոս զիս դի-
 մաւորողը զեղնախառն ու հաստ փռչին է,
 շամանգաղճ՛մը որով շոգեւորուած կ'երե-
 ւի տարածութեան մեծ սկաւառակը, ա-
 նապատներու շուրթներէն ու դաշտերուն
 կռակէն, սա հողերն ի վեր: Որ կը խա-
 ղայ — լըսելու համար զեռալը — ծանր
 ու կպչուն, ոլորուն ու հեքտա, անխո-
 ջան արտերէն մինչեւ եզերագիր բլուրնե-
 րը, ողողելով միջոցը շարաւոտ ու թանձր
 մղձուկով մը: Ձոր վանելու համար մօտէդ
 ձեռք կը բանաս, ու կը ձեծես, այնքան
 կծու է անոր աղտը:

Տակաւին անյազուրդ ո՛ր անձքին եւ
 բաշխէլը պաշտօն ունին սքողելու սա ամ-
 պի վաթկաները, անեթեթ որքան սիրուն,
 սեւայօն կամ չէվիսթանեան, ըստ՝ բունի,
 աճապարանքով վար հրաւած: Աստուծոյ
 խաղաղ քանակէն պայծառութիւններէն,
 պահ մը ամոքեալ դարաւոր, անկանգնելի
 սուգը սա աշխարհին, զոր պատմութիւնը
 չէ կրցած թաղել, հակառակ մշտապաշտօն
 իր եռանդին:

Լոյս, սակայն, Հոգ չէ թծ պղտոր
 Ձի, աւտոսն նոր է սր կը շինուի արեւել-
 քի մեծ անոցին ետին, Մովսրու չլթային
 կատարագիծէն թափելով սահանգներ:

արիւնի, շարաւի, վարդի ու զմուխտի
 տարազէպ հանդէսի մը մէջ, գագաթէ գա-
 գաթ գեղին ու անգալտ ծով մը կոծելով:
 Լո՛յս, զոր կ'երանգեն, ինծի այնպէս կու-
 գայ, գարշ ու գորշ մեղքեր ալ, մարդաց
 որդիներուն որքան սարերուն ու արտե-
 րուն չըթներէն:

★ ★

Մաքուր աւազէ ճամբան: Թեթեւ եւ-
 քով մը՝ որպէսզի հանդիս բարձրագոյն
 կէտին:

Ու ահա ուրիշ տող մը. անհրաւէր,
 նոյն ընտանութեամբ, գրուող՝ մօքիս մէջ

«Թարգռ եւ Հեմմոն յամուց քո ցնծացցեն»:

Որմէ յետոյ, ակամայ ե դառն ժպիտմը
 Ձեմ կրնար չհարցնել մեղապետն ու-
 բուականին զոր երեք հազար տարիներու
 թակոցը դեռ չէ տարողնած սկզբնական
 իր կաղապարին — Պաղեստինի մէջ ամէն
 տեղ է անոր տօգոյն ու սուր քիթը — և
 որ կը ճշգրտի, արդիացած բաց մօրթի մը
 ու գեղնաւուն մօրուքի մը տարաշխարհիկ
 խռովքին ալ մէջէն, իր կախարդ սանդու-
 ղովը, մանաւանդ հեշտխոյզ աչուքնե-
 րուն ծակող կրակովը:

— Տեսե՛ր, բռնե՛ր ես գուն, օտ գրե-
 թէ լիւր մերկութիւններու վրայ. երբեւի-
 ցէ՝ ցնծութիւնը զոր այդպէս կ'աղաղակես
 . . . Մշուշ:

Յեղձ, Աստուածահայր Մարգարէ: Կա-
 տաղի ու բանաստեղծ հաւաստարպէս: Թա-
 բորին եւ Հերմոնին մէջտեղ կեցող մը կը
 հասկնայ թէ ինչ ըսել է աննահանջ ճրտ-
 մութիւնը հողերուն:

Ու կը հարցնեմ, այս անգամ կարեկ-
 ցուն:

— Տառապակոծ կամ յաղթախոռով
 արշաւներուդ ընթացքին երբ գլուխդ կը
 փախցնէիր նախանձէն, կամ ժողովուրդդ
 կը կարագետէրդ դէպի նախճիւրը, տրուե-
 ցա՞ւ քեզի վայրկեան մը գունէ զգալ
 խայտանքը, թռչող, զմրէթի պէս զը-
 ւարթ ու սխրալի գոռունակութիւնը որով
 ողողուած ապրեցան, կ'ապրին մեր մուռ-
 բակին վրայ կարգ մը տեղեր. աւելի ճշգր-
 անօնց վրայ կարգ մը ժողովուրդներ, երբ
 ուժին ապահովութեամբ հովանաւոր ապ-
 սոնք կը յորինեն իրենց չըջապարը, ինչ

ալէս իրենց հոգին ալ, ստեղծագործ, արգար, ազատ զգայութիւններու հուրքին ընդմէջէն: Տարբեր, առանց տարակոյտի, ներքին աշխարհը անոնց որոնք հողերու գերութիւնը կ'անդգոտանան:

Տեսե՞ր է, իր անյազուրդ աշխարհը, մշտածարաւ մարգարէն, այսօր իր ժողովուրդին ահաւոր ախորժակներէն զրեթէ սպասուպուռ խանձած սա վայրերուն վրայ ուրիշ բան եթէ ոչ գտան, չոր, խստագիծ այն վանողականութիւնը, մենացող, քիշակալիւր այն լքումը որով զգեստաւոր է Պաղեստինի մէջ զրեթէ բլուրի ամէն բնկոր:

Յնժութեան փոխարէն իմ գտածս խոր, անկանգնիւր այն տրտմութիւնն է որ ոճը, միջնորարը կուտայ ձին կատարաւի գիրքերուն մէծ մասին: Սակեղորոն այն այլուրութիւնը, ինքնագրականութիւնը որ այցելուին միւսքը կը վերաւորէ երբ ասկեակ հազար գուրգուրանքին իրարու վազող ողջագործող, մշտագուարճ, խառնուրդ ծմակներու աշխարհէն: Իմ գտած՝ Մարգարէներուն հոյակապ ծարաւն է գտանելու և զայլի միասին ճարակող տեսիլքին որ մէկէն իր լրիւ իմաստը կը հագնէ, ինքնամատոյց աւ իբրեւ աւ կը փացատրէ իրայիւրին ճակատագիրը: Ամէն ինքնութիւն, ինքնատուութիւն վերաւորիչ է երբ, հոս որուածին նման, ինքզինքն կը զըլանայ:

Ու կը հարցնեմ

— Ո՞վ է նետեր սա չար, կոնձած հարթութեանց երեսին — այս խարանահար պալարները, աւելի տգեղ բառով մը՝ սա կոշկոռները: Մօտէն դիտուած, ամէն բլուր կոծիծներու ժայռակուռ պաստառ մըն է, քան թէ բարի անկողինը օրհնաբեր հուսերուն: Ուրիշ տեղ մը է՞՞ գտեր Աստուածորդին իր փառք վառելու, ու բացկո է զայն սա կռնու, զրեթէ ճաղատ գաղութին ինչ քա երկինքն ու երկիրը գանբաւական էին կրկնու, ինչպէս կը պատուկերէ մէկը մեկ պարզ բայց խորունկ շաւրակներէն:

* * *

Ինչ զուր, կը փնտռեմ ճամբորդներու պատկերացներ փորձած պատկառանքը որ պատմութեամբ նման պիտի պարուրէր առաւանձին լեռը աւ Աւերակներ, նորակառոյց

տանարը Ֆրանչիսկեաններուն, յարակից շէնքեր ու պարտէզի ստուերներու շառաւիղ, ու տգեղ քրթով միաբաններ որոնց երեսին՝ գինին կը խնդայ ու կը կամարի: Մտաւ փորձեր, կ'սա ճամբան մնացած:

Դիզիսաւազ ճամբան կը տանի գաութափ մը: Որմէ վար գիւղը ուրկէ անցանք, առանց տեսնելու:

Լեռան կրունկին փակած կը փութայնքան վերէն:

Դիւղ մը:

— Տառապանքը, երբեմն, մեր բաւոհուն, արտիք ստիպուած են հագնելու: Կիմնովին օտար իմաստներ: Հաւանաբար ձեր աշխիս գծուի պիտի, ձայնին մէջէն, մէկը յիշարի այն պատկերներէն զոր կը յօրինեն օսկեղոյնն աւ կանանչը, ցորենն ու մեղրը, բարի բարի հասակները կամ պարտիները ծառերուն, աւ ջուրերուն արծաթալէքներն աւ ճամբաները, բոլորէ մէկ իրարու հիւստած ու մարմին զարձած քաղցր, պարզ, բացօթեւ դէմքերու թաւիշին ընդմէջէն: Ուրիշ չէ գիւղը շատ շատ տեղեր, Աստուծոյ մէծ աշխարհին մէջ:

Լժօս:

— Բայց բոլորովին արիւշ բանն Բայց՝ գարշ որքան ճիշդ դռնքներու քակորան ու զմարտ կարաւան, ալը գիւղը, իրերահալած թնոռիկ մը կնդերու որ խաւանք, կրծք է արդէն ալքեաներ, մոխրակերպ հողը, կոծիծտալ իր պաստառը պարտագրելով՝ քաջքան պայծառ փառէի մը կանչուած սա թշուառութեան: Անոնք որ Փորձութեան լեռան չիտափ ու բիրտ ցցունքը տեսեր են Երթողիւն համապատկերին մէջ, պիտի տառապին ասոր ոտքի պերճանքին վերխուժումովը իրենց միտքին վրայ:

Դիւղ: Առանց շուքի մը փայտանքին — գտար է հաւատար այս բարատաքսին — որ ճիւղերուն զգուանքը կախէր սա զոնջ քանկերուն վերեւ չէ հիւղակները ցնխի գտակներ են հոս: Առանց ազդեցիկ՝ որ ոսկիէն աւելի հաղտագէտ է Պաղեստինի ընդերքին մէջ ու կը վախճայ իր աչքերը: Բանապուռ հողին երեսին: Առանց պարտէզի ու Ուր տնակները, քիթ քիթի ուղիներու նման իրար են խածներ ու կը մնան ալպէս: Ուր խոնարհ կենդանիներ:

առանց տուգարկի զոր այնքան շնորհով կը կրեն իրենց դունչերուն ուրիշ աշխարհի մէջ, կը նայի յառաջատ շուրին որքան գարկին, այսինքն ստեղծ մտապատկերնեւ, բուն, և պոչ իսկ չի շարժեր ճանճերը վառ նեղու, կատարեալ բանակ, փողոցին պատու կող տղոց աչքերէն հանդարտ թեւ քացող ու իրեն վազող...

... Ի՞նչ այր ինձ զծուխ ձխանի...

* * *

Ծճճճ

— Հայի թէ կայ: Բայց՝ միշտ տղատու ու դեղին փոշիին ձեռովը որ թերեւտ մաւ հարայէն կը բխի: Ան աւելի կը քացոթ գիւղէն անգին, տեւ ճեւ շփոթ բուն մը գառնաւով, կաշիբուն մօտերը զորս աղաւ մաթուզեր ու գօտիներ կը շրջափակեն: Կաւ լե՛ր, ոչ թիկ կըր ըլլաւ կարող: Առանց դէզերու խարտեաշ հանգոցին Ծորեն չը տեսանք երբ անցանք անոնց քովերէն: Այ իսկ դեղին սպիւրանք առուն:

Ե՛ղջու և եղջերուն:

— Անշուշտ: Ոսկին ու պղինձը նոյն գոյնը ունին:

Հոս թշուառ ու մօթ լքօ՛ւմը, խեղճ ու անսիրտ տախտապարումը աս փոշինեւրուն ու սա այծերուն որոնք ժողացած ըլլային վազերէ, հին երգին՝ վազելը, ու նստէին, ծիւր տեղ իրենց աստաճներու սանտարին թուղթ կամ հող կախելով: Անիծուած են այս գետինները, նոյնիսկ լեւրան թռներուն: Զօրակներու աւազն անգամ կանանչ չի տեսներ տարին տասնըմէկ ամիս: Ու գրուած է որ մարդերուն չափ տառապին կենդանիները, իրենց պապեւրուն մեղքովը, զի «հարց Աստուածը: Գեռ չէ ողորդուած»:

Առանց բամբիւրի — Լեցուցէք ըսուած մասը պատկերին:

Առանց թմբուկի: Նոյնպէս:

Առանց փողի ու նոյնպէս:

Աւ, առանց ձայնի այն տաքուկ, սըխաւայի շարին որով հարսնեւոր, բառերը երբ թեմ թեւ կը բանան մեր շրթունքներէն բաց, կամար կամար, լեւ օւ երկինք դառնալուն: Ու կ'ըլլան սիրտ, դէմք: Ես առաւապար կամ արքունքն Մեր Ժողովրդա

դական բանաստեղծութեան խոր մարդկայնութիւնը մեր երկրէն կը բխի: Այն բերաւ նը որ կը պոռայ

... «Աստուծո հովին մեղմիմ»

Կ'ըսէ բան մը որ անհասկնալի պիտի մնայ անապատէն յօրինուած բոլոր հողիններուն: Ի գո՛ւր, իմ աչքերը կը մանան ճշգիւ սիւնաւարան կաթողիկէները որոնք, նման աստուծոն կամ իրկուններու, իսկապէս կ'սխալուէ մօտենեթէ կը ճարտարապետուէին իմ գիւղին վերեւ, արեւի ծովուն մէջ աւկախ՝ պարկններու արքայարան մը ինչպէս Միսաններուն ասկի եղէգներէն կ'ամբառնային անոնք, սիւններ մեր ծոռ խերուն, քայց դեղին մարմարի համալսի ուղեներով, ուղիղ ու ծիրանի, տեղաւեղ կաթնուէտ, սաթ կամ մեղմիմ: Որոնք կատարին, պարոյր սա պարոյր, սիրաբու հիտ ինչպէս խաղալէն ու արեւներէն մեր հիւղներուն հողները ճարտար կը յարադարէին իսկապէս կ'ապայտապարանք կ'ապուտուորին: Ինչ երազի սեւեռում մըն էր տա պատկերը մեր մօտերուն բերանին, կ'ապայտին Իսահակալը կերպազորը:

... Եարաւի գոյնով սա միջոցն ի վեր: Եր իր ներքին պառկած գիւղին չափ դըժբախտ կը թուի, իմ տեսածը, սա պատու, միշտ ու միշտ նոյն աղտոտ փողին Իրիւղ, գիւղեր, քաղաքներ, կ'անցնենք անցանք, առանց ձխանի գարգանակին: Առանց կրակի:

Զգա՞ց այս գրկանքը, ինքը: Աստուածորդին երբ կ'ըլլէր բլուրէն, հայեացքը անպարտաւոր զէպի ետ, դէպի սա միակտուր թշուառութիւնը որ, այն աստեւ ալ ինչպէս հիմա կաշիբուն մէջ պառկած ըլլալու էր ցորենին փոխան, մինչ իր ներքին հանգերուն դէմ էր հանգերածէր տեւ սիւքը «պատառուաղ» երկինքին: Ահեւտաւանք չի պատմեր տարկաւ Ինձի կ'աղաջ թէ իրեն հետեւող ձկնորսներն ալ չտեսան Անոր ազգայնը, երբ խորունկ կարկցու թեւամ մը թրթռուն՝ անիկա իրեն երկաւրող ձկնապարտաւոր պատմութեանը դեւ չը հագած: Երբ մամա չափ, անա վայր, անհաւաքալը, աներկիմ սա մարդոց անփոփոխելի աստապարանքն առջեւ: Զի Աստուծոյ աչքերը արցունքն ու բոյցը նոյն կալիպին վրայ կ'առնեն ու հետեւին:

մանաւանդ անժառանգ ժողովուրդներու վրայ երբ ինչան:

Կը բաժնեմ իմ նայուածքը, առանց արցունքի որ շատոնց ցամաքած է իմ մէջ, այնքան ահաւոր ուրիշ պատկերներու վերայ կործանած:

* * *

Դէմս, Հերմոնն է. Սաղմոսին քաղցը՝ րահնչիւն, քնարական տարազին մէջ, տաւրիններ, միտքիս վերեւ սլացիկ:

— Կրտսե՛րը.

Կը փութայ ճշդեւ մեզ առաջնորդող Փրանչիսկեան վանականը:

Պէտք կ'այ խօսելու արեւահար, աւելի ուղիղ՝ լեռնահար անոր մոյնքէն օր, թուիս ու տրու, կը դաշնաւորուի իր տաւրազին հետ: Բայց իր ներկայութիւնը պատճառ է որ խորհիմ տարիներով այն կարաւանին որ այնքան դարերու վրայով սա գագաթին վրայ պահապան է մնացեր հրաշայայտ պատկերին: Հազար տարի առաջ միջ էր այս երիտասարդ միաբանին տեղ խօսողը հոս բարձրացող ուխտաւորներուն:

Պարզ, դիւրահաղորդ, գրեթէ շատախօս խնծի՛ղը մարդուն որուն պատեհութիւն ըլլար տրուած գովքն հիւսելու իր անգին բայց չայցուած գանձերուն: Անոր բառերը, տաք ու արձակ, իր բերնէն չէ որ կուգան, քանի որ խօսելու տեղ, կ'ապարի անիկա զինքը սա խառուտիկ չէնքերուն ամայութեան զամբանող երազը: Ծգնողական կարգը երբեմն այս առատութիւնը կը հագնի տրտայայտման: Ու կան այն մարդերը որոնք իրենց ձայնին մէջ կը դնեն, առանց դիտնալու, օտ իրաւ, ծանր քան իրենւ ամիսներու պահքը, քանի կ'ուզեմ խօսքի պահքը որ փանգոտեր է անոնց քառերուն գահաւորակները: Խտացած, զսպումէն կրկնապատկուած ուժ մը արձակած է անոր լեզուին կապանքները: Ձի կրնար ըսել:

Փրանչիսկեանը վարակիչ յուզումի մը կը հասնի երբ մեզ կը պատացնէ իրենց փառաւոր ասճարը: Ուրիշ խորհուրդ մը սա նորութեամբ չողջողուն չէնքը որ մեր դարուն բարձրացեր է հոս, աշուճական Փրանսացիի մը բարեպաշտութեամբը: Ձեմ

նկարագրեր զայն: Բայց ձեզի կը հաղորդեմ վանականին աճապարանքը որով առ մեզի կը թուէ իր կարգին զահարերութիւնը, այս գագաթին վրայ Գրիստոսի պաշտամունքը կենդանի պահելու: Երկու հազար հինգ հարիւր է թիւը նահատակ միաբաններուն որոնք դարէ դար ինկան այս քարքարուտ վայրին մէջ, թշնամիին սուրովը: Բայց չհեռացան, իրենց խորհուրդովը: Փրանչիսկեանները այս սպանդավայրէն, Գանդուսի, վերականգնումի, կրկին կործանման ու կրկին ընձեղումի հրաշալիան հէքեաթ, որ միամիտ սա պատմողին բերնէն կը ստանայ գիւցազներգական խռովք, Ու մտածման նոյն գիծով, կը վերաշինեմ թիւը մեր կորուստներուն: Եւ աստուածաբան երկրին զանազան խորշերուն: Եւ թանասուն ու աւելի էր թիւը մեր վանքերուն, դարեր կանուխ, Պաղեստինի մէջ: Ու քանի անգամ եթանասուն եղաւ թիւը այն մարդոց որոնք մեռան նոյն սուրով: Այս մտածումը խորունկ իրականութեան մը պէս կը ճնշէ քրտիս երբ կ'անցնինք աւերակի մը քովէն: — Հայկական եկեղեցիի մը կմախքը, որմէ այսօր ջնջած են վտանգաւոր հետքերը, գիր ու քանդակ, քայց չեն դպեր խորանին սկւառեղին որ կը մնայ մերկ ու անխախտ: Փրանչիսկեանը չի խօսիր այդ մասին: ... Հիմա իրենցն է գագաթը՝ Փառք եւ պատիւ Այսպէս պոթեմ:

• • •

Կրտսե՛ր Հերմոնը:

Պէտք է ուշադիր ըլլալ, գտնել կրնալու համար, քաղցրահունչ պատկերին տակ, նայն նիւրաբ տնխնամ ու վանող գէղը տրտմութեան ու ալ ուրիշ քան չէ եթէ ոչ ողորմելի զրկուած, թշուառական բլուր մը, բոլորովին նման անոնց որոնց վրայ քարէն դուռ ոչինչ կը բռննի: Անոր փէշերը աւելի թոյլ կը բացուին գէպի դաշտը: Ոչ մէկ տանիք, օակայն: Եւ ո՛ր ոչ մէկ պարոյր: Ոչ իսկ խարտեալ կամ կանաչ շերտեր հողի: Մեզի դարձած իր կողին վրայ միագոյն, միատարր գորշութիւն: Ոչ հող ոչ ալ ժայռ: Գագաթ մը անգամ չէ կրցեր հայթայթել անհարակ լեռը: Ան է նախատիպ «ցնծացող» հակային: Ինծի քայլէտ կուգայ թէ ան լալ անգամ չէ աւելցած: — այնքան անզգայ է

այդ կողտույթիւնը իր տգեղութեան խորքին մէջ ինքնակուղայ — նոյնիսկ այն օրերուն երբ Դաւիթին բանակները վրան կը զարնէին առեք ոսքի հարթութիւններուն:

Եւ սակայն մտքիս մէջ կը լայնայ պղտոր այն խռովքը որ աւերակներէն կը բխի, ու մինակ քաղաքները չէ որ կ'աւերուին: Երկըծվի հովիտին մէջ մտնող մը կը հասկնայ թէ ինչպէս ամբողջ երկրամաս մը, օր մը հաւանաբար չէն, երկինքէն տողացող հուրի եւ ծծուճքի անձրեւի մը տակ, կը կործանի հիմնովին օրուան մը վերջին: Ու լռութիւն: Մինչեւ որ, ով գիտէ քանի հազարամբ վերջը, ճամբորդներ զան սարսափով գիտելու այդ բլուրներուն մօրթողներ՝ պատկերը եւ փախչին, հալածուելով մահէն որ ուրուական մը չէ այլ իրողութիւն:

Ասկէ զատ, աւերուած աշխարհները կը տպաւորեն ուրիշ ալ կողմերով: Ուր որ իշխայ նայուածքը, սա ապատմական վայրերուն մէջ, քեզի դարձած ատենը հետ կը բերէ նախնիքի, արեւի, ճենճերի հոտը, համը, սլաքող ցաւը զոր դարերը չեն կրնար ամոքել: Թաքորի վրայ, Ժալոի այն ցցունքին ուրկէ կը դիտենք կրտսեր Հերմոնը, աչքիս կուգայ կարաւանը մօրթուած կամ ողջ ողջ մեր ոտքի անդունդը վիժուած վտանկաններուն ու, ասոնց հետ, ստուերներն ալ անոնց որոնք իմ արիւնքիս ձայնը օր մը բացին, Ժաղկեցուցին սա սարահարթին վրայ ու ինծի պէս նստան սա քարի կտորին Աւելին: Ժայռի այդ թեւին կը կարծեմ տեսնել հայ վարդապետ մը, դարեր առաջ, առտուան մաղթանքը ընելու վրայ: Եւ հիմա ուրիշ մը, դարձեալ վեղաբաւոր, խաժ իր աւելուններուն տուգը եւ ջննայ ծածկել ու շրթները կը շարժէ թերեւս կապ մը ճարելու օր մը հոտ հնչած ու ալ մարած Հայր միերին:

Յ. ՕՇԱԿԱՆ

(Շարունակել)

Է.ՋԵՐԷՄԻ.ՋՆՆԴԱՐԵԱՆ

ԲՆՆԱՍՏԵՂՆՈՒԹԻՒՆԻՅ

ՏԱՂԱԲԱՆ ՅԱԿՈԲ ՔԱՂԱՆԱՅ

17^{րդ} դարի առաջին շրջանի տաղաւացներ շարքում պիտի յիշատակել Յակոբ Բանանային, որ ունեցել է բանաստեղծական շնորհք ու կարողութիւն եւ հայոց 1084 (551 = 1635) թւականին հիսուկ է երուսաղէմի գողքը. ինչպէս ինքն է յիշատակում իր տաղում.

«Յակոբ այս երգը Բեզ ընծայեցամ,
Սուրբ Նրուաղիմ, Բաղաբ անմման»:

Ոտանաւորի բովանդակութիւնից երևում է. որ Յակոբ քահանան անդերտացել է իր Ժամանակի բարոյական գաղափարներով տողորած՝ կրթւած մի հոգեւորական, մի վերմեռանդ հաւատացեալ, որ ուխտի է գնացել Նրուսաղէմ, շրջագայել է առդի հոյակապ տաճարները, այցելել Գեթսեմանի տաքուռական ձորը», գիտել է այլ զեղեցկութիւններ եւ իր ստացած անմիջական տպաւորութիւններն ու հոգու անկեղծ զեղումները երգի խիթ դարձրել: Այդ երգով նա ձգտել է Ժողովրդի մէջ վառ պահել քրիստոնէական վերմեռանդութեան զգացումը եւ նրա սիրտն ու հոգին շողկապել պատմական վայրի՝ Նրուսաղէմի հետ:

Տաղը, որ գրւած է մեր գրական արխիւում գտնւած 1645 թւի ձեռագիր մատենի 84-րդ էջում, կրում է «Տաղ Յակոբ Բանանայի, ռեանաւոր ասացեալ սուրբ եւ աստուածակոյն մայրաքաղաքին Նրուաղիմի» խորագիրը, իսկ երգի իւրաքանչիւր տան օղբնատուներ կազմուած են այսպէս. «Յակոբ Բանանայի ասացեալ է: Շարադրւած է պարզ, աւան, պատկերաւոր լեզուով եւ կարդացւում է հետաքրքրութեամբ: Սակայն, 18-րդ դարի երգիչ քահանայի իւզլի, ոճի եւ բանաստեղծական

ձիւրքի մասին աւելի ցայտուն գաղափար տալու համար այստեղ առաջաւորը 1645 թւի ձեռագիր տաղարանից առաջ բերենք նոյնութեամբ .

Յիւստոյ շինեալ փաղափ գովական¹,
Ֆեդեցիկ² զարթնոց եւ որդոց մարդկան .
Զինգ նորոգեաց Դաւիթ մեծ արփայն,
Սո՛ւրբ Յրուսաղէ՛մ, փաղափդ անմման :

Անման արփայն ես դու բնակարան,
Որդւոյն սուրբ իւստոյ ճեղք պատմական³,
Լեզին ամենայն զալ 'ի քեզ ցանկան,
Սուրբ Յրուսաղէ՛մ, փաղափդ անմման :

Պամարին երկնից համաձեւական,
Համասփիւռ ծաղիկ ես բուրասանեան⁴.
Տանարներդ մարմար դրախտական⁵,
Սո՛ւրբ Յրուսաղէ՛մ, փաղափդ անմման :

Որդւոյն Յակոբայ ճար սեպհական,
Վիճակաւ անկար տոմմին Յուդայեան .
Քեզ շինեաց ջանար Սողոմոն արփայն,
Սո՛ւրբ Յրուսաղէ՛մ, փաղափդ անմման :

Քուրհ միտ 'ի քեզ հոտ անմահութեան,
Վարդի, շուտանի, խնկոց զանազան .
Կամ ազնիւ իւղոց նարդ եւ պալատան,
Սո՛ւրբ Յրուսաղէ՛մ, փաղափդ անմման :

Պաղափ ես դու մեծ բազումութեան,
Զոր ասաց Քրիստոս 'ի յաւեսարան .
Պատեւ ես չերդնուլ 'ի քո սուրբ անուան,
Սո՛ւրբ Յրուսաղէ՛մ, փաղափդ անմման :

Աստ օրհնեալ զկուսուած գրոց ե հրաման,
Վերնոյն Սիօնի եւ հրեշտակական .
Դու մեզ նոր Սիօն քրիստոնէութեան,
Սո՛ւրբ Յրուսաղէ՛մ, փաղափդ անմման :

Հանեցաւ 'ի քեզ Տերն վերական,
Վե՛մ ընթեր եղեալ 'ի գլուխ անկեան .
Զի ինքն Քրիստոս 'ի քեզ յարժամ,
Սո՛ւրբ Յրուսաղէ՛մ, փաղափդ անմման :

Աստ եղեւ հոգւոց փրկութիւն մարդկան,
Որ 'ի խաչ իշաւ Տերն 'ի Դողդորայն,
Յանցումն Ազաժայ եւ Նալի բողան,
Սո՛ւրբ Յրուսաղէ՛մ, փաղափդ անմման :

Նոր երկինք յերկրի հրաւազարդական,
Դու նոր արեւելք, նոր արեգական .
Նորոգեալ ցնծան դասք Քրիստոնէական,
Սո՛ւրբ Յրուսաղէ՛մ, փաղափդ անմման :

Առ քեզ գանձ բազում հոգեւորական,
Որ միոյն զինն չէ աշխարհս ամենայն .
Նախ եւ առաջին Տեառն զերեզման,
Սո՛ւրբ Յրուսաղէ՛մ, փաղափդ անմման :

Յոյժ անհղաճոյ հնչմամբ մեծածայն,
Լոյսն թարածի 'ի մէջ յարութեան .
Մեր քրիստոնէի լե՛ր դո՛ւ օգնական,
Սո՛ւրբ Յրուսաղէ՛մ, փաղափդ անմման :

Ի Գերսեմանի ձորն արհունական,
Ուր կուսածածին զիրն է եւ ճապան .
Լնդ է ինքեւոց անհոգ դասաստան,
Սո՛ւրբ Յրուսաղէ՛մ, փաղափդ անմման :

Ամենայն սրբոց եւ ընդունարան,
Եւ մեղաւորաց մարդկան փաւարան .
Լն քեւ մասնն 'ի յերկնից խորան,
Սո՛ւրբ Յրուսաղէ՛մ, փաղափդ անմման :

Միտ երկրի ես դու Տեառն թիւական,
Հանգոյն արքայն քերթական .
Ոսից Արարչին եղբւր պատանդան,
Սո՛ւրբ Յրուսաղէ՛մ, փաղափդ անմման :

Արդ չունիմ ոսկիք⁶, զոր քեզ է արժան,
Բարբառել բանիւ գովասանական .
Կամ ճաւիղ չափել երգ ներբողական,
Սո՛ւրբ Յրուսաղէ՛մ, փաղափդ անմման :

Յնծութիւն ես դու աշխարհի համայն,
Առաւել հայոցս ժողովրդեան,
Արանց եւ կանանց⁷ ծերոց եւ մանկանց,
Սո՛ւրբ Յրուսաղէ՛մ, փաղափդ անմման :

Մերք ջանարք եմ աստ հիւսկական,
Մեծին յարութեան եւ սուրբ ծննդեան .
Եւ սուրբն Յակոբ փառաւորական,
Սո՛ւրբ Յրուսաղէ՛մ, փաղափդ անմման :

Արփայն երկնից բարեղի սեղան,
Խունկ եւ պատարագ 'ի քեզ վերանան,
Շնորհոք սբ. հոգւոյն քեւ առ մեզ միտ գան .
Սո՛ւրբ Յրուսաղէ՛մ, փաղափդ անմման :

Այնպիսի ե օժտարիս մեր յաբերական,
Հազար եւ ուրսուն չորս բիւ 'ի լրման,
ՅԱԿՈԲԷՍ այս երգ հեղ ընծայեցան,
Սո՛ւրբ Սրուսաղէ՛մ, քաղաքդ անմման:

Թի՛ն անեղի սուրբ Սրուսաղէ՛մ,
Փառք եւ օրհնութիւն միօք եւ յաւիտեան.
Զմեղ արժա՛ն արտ փոյին ճեսութեան,
Սո՛ւրբ Սրուսաղէ՛մ, քաղաքդ անմման:

Այս տաղի մի այլ վարիանդը կարդում ենք 1740 թւականին գրած տաղարանի 270-րդ էջում, որը 1645 թւի ձեռագրի օրինակից տեղ-տեղ տարբերում է: Հե-տագայ բաղդատութեան համար այստեղ նշենք զանազանութիւնները, որոնց պատկերն է. ¹Պատուական, ²Յանկալի, ³Որդւոյն Աստուծոյ տեղ տնօրէնութեան, ⁴Առգիրս աստեղաց 'ի հաստատութեան, ⁵Ընդ կենդանակերպան երկոտասան, ⁶Կարիք:

Թէ ո՛վ է տաղասաց Յակոբ քահանան, ի՞նչ է ներկայացնում նրա կրթական պատկերը, ո՞ր քաղաքներումն է քահանայագործել և ի՞նչպիսի շրջանակ է ընդգրկում նրա գրական գործունէութեան պատմութիւնը, դժբախտաբար, փաստատան տեղեկութիւններ առայժմ պակասում են:

* * *

Միջնադարում հրապարակ են եկել նաեւ հայ տաղասացներ, որոնք երգել են զլիսաւորապէս թուրքերէն լեզուով: Այդ հանգամանքն էլ մի ցայտուն ապացոյց է հայ և թուրք ժողովուրդների փոխադարձ վապի և հայ երգիչների թրքական գրականութեան վրայ գործած ազդեցութեան:

Հայերէն տառերով և թուրքերէն լեզուով շարահիւսած այդ տաղերից ուշագրւում է ճճաղ եւ գովասանք 'ի վերայ սուրբ Սրուսաղէմայ՝ խորապիղձ ստանաւորը, որ դարգաւորւմ է 1645 թւականին գրած ձեռագրի մատենանի 65-67 էջերը: Դա սահուն, պարզ թրքերէնով շարադրած պատկերաւոր մի գողտրիկ տաղ է, ուր անյայտ երգիչը վրձինի պէս-պէս երանգներով գծել է Սրուսաղէմի գեղեցկութեան և իր ստացած ապաւորութեան պատկերը: Ահա այդ տաղը եւս.

Ղուրսու Երիֆ¹ Եօրթ² գափուսի³,
Այթն⁴ աուսան⁵ քր Եափուսի⁶.
Միսկի ամպեր⁷ քիւր գոգուսի⁸,
Կելին⁹ Ղուրսա, կեօրուն¹⁰ նուրի:

ՂուրսուԵրիֆն վարմայիլին¹¹,
Ահնա փուլլար¹² սաշմայիլին¹³.
Վարպ¹⁴ օնաա ճուրմայիլին¹⁵,
Կելին Ղուրսա, կեօրուն նուրի:

Ղուրսա կիսեն հեյրան օլուր¹⁶,
Թի¹⁷, կիւնի սեյրան¹⁸ օլուր.
Հեւ կիւն¹⁹ Եիւլին²⁰, պայրամ²¹ օլուր,
Կելին Ղուրսա, կեօրուն նուրի:

Ղուրսա կիսեն խօնա²² կերեֆ,
Իֆի էլի²³ ճեպսե²⁴ կերեֆ.
Պուլսա կիպի²⁵ սաշմա²⁶ կերեֆ,
Կելին Ղուրսա, կեօրուն նուրի:

ՂուրսաԿիսեն եալվա²⁷ կերեֆ,
Կեօղլերի օլու²⁸ Եաե²⁹ կերեֆ.
Ճիւմկի դաւու³⁰ պաղղաե կերեֆ,
Կելին Ղուրսա, կեօրուն նուրի:

ՂուրսուԵրիֆն այրուն էյմա³¹,
Պենի Եաեօն Եաեայ չալմա,
Կեօրմէյինեն հանրմ ալմա,
Կելին Ղուրսա, կեօրուն նուրի:

Վաթրմ, Եուրսում զափուսինե,
Հեյրան օյսում Եափուսինե³².
Նափալ օլումն հեֆիսինեի,
Կելին Ղուրսա, կեօրուն նուրի:

Ղափուսան կիթիմ իչերի,
Ոլիւ իֆեն օլումն Եիւի.
Կեօղլիմ իլեն կեօրսիւմ նուրի,
Կելին Ղուրսա, կեօրուն նուրի:

Ղափուսուն օլաթեր հապե՛,
Տիւեհմիթ օլունե³³ մեքմե Եաե.
Ղուրսա կիսեն օլվրիլի պաե,
Կելին Ղուրսա, կեօրուն նուրի:

Կենե օլուր կիւնօլզ կիպի,
Ղանօթիլեր Եանար երլօրզ³⁴ կիպի.
Տիւեհիլեր Եալթրզ կիպի,
Կելին Ղուրսա, կեօրուն նուրի:

Իւստի³⁵ ապրիլ³⁶ ալլա³⁷ օլուն,
 Ուզուն եօլար եալրն օլուն.
 Նուրի կեօրմէ Գափալ օլուն,
 Կէլին Ղուքսա, կեօրուն Գուրի:

Թիւրիւ-թիւրիւ ամպեր կօփար,
 Նուր բուրվանայ սէնսէն չըփար.
 Զիւմիէ ալիւ ամա պափար,
 Կէլին Ղուքսա, կեօրուն Գուրի:

Սրանք³⁸ են ահա երուսաղէմի զոյգն
 երգող միջնադարեան բանաստեղծութեան
 ա՛յն պատարիկները: Երոնց մեր գրական
 արխիւում գտնւած 1645 թւականի ձեռա-
 գիր մատենանից ընդօրինակելով, յանձնում
 ենք հայ գրականութեան պատմութեան,
 Այդ տաղերը հետագայ բաղդատութեան և
 վերականգնութեան համար կարեւոր ատաղձ-
 ներ են և այդ տեսակէտից էլ բանասիրա-
 կան ուրոյն արժէք են ներկայացնում:

Թեհրան

ԱՐԱՄ ԵՐԵՄՅԱՆ

Քառասուն: 1 Երասղէմ, 2 Ձու, 3 Դուռ,
 4 Ոսկի, 5 Ձու, 6 Շէնք, 7 Ահաւանոս ծաղիկ, 8 հոս,
 9 Եկէ, 10 Տեփէ, 11 Պիսի զեմ, 12 Արծաթ դրամ,
 13 Տրեմ, 14 Գմամ, 15 Այնեղ պիսի մեմ, 16 Կր
 հիւսայ, 17 Գործ, 18 Ցաղողի, 19 Ամէն օր, 20
 Հարսանիք, 21 Ձափի, 22 Մեծամարտ, 23 Երկու
 ձեռք, 24 Գրպանում, 25 Ցարեհի պէս, 26 Տրեյ, 27
 Կամայ, 28 Այնիք իր, 29 Արցունք, 30 Բոյս, 31 Ու-
 կէ խնձոր, 32 Հիւք, 33 Քանդակում, 34 Ասեղ, 35
 Բարձր, 36 Սար, 37 Ցած:

ՌՈՒՍ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

ՄԱՅԱՔՈՎԱԿԻ

Մայաքովսկի իբր հանճարեղ բանաս-
 տեղծ՝ անվիճելի է: Մեզի ծանօթ գրական
 արժեքներով անոր քերթողութիւնը գը-
 նահատել փորձել, մասնաւոր վերլուծել,
 ճիշդ կերպ մը եղած պիտի չլլար բա-
 նաստեղծին անձին, գործին, և մասնաւոր
 արուեստին հանդէպ:

Մայաքովսկի քերթողական արուեստի
 զատական ու նուիրագործուած ըմբռնումէն
 դուրս է: Ինք Յեղափոխութեան զաւակն է
 և իրմով կը սկսի յեղափոխութիւնը գրա-
 կանութեան և մասնաւոր բանաստեղծու-
 թեան: Ան իմաստի, շեշտի, թափի, սասա-
 կութեան և ուժգնութեան հսկան է: առիծի
 մը հանգոյն մոնչող ու գոռացող թնդանօթի
 մը պէս, քանզի իր հուրձրին տակ 190,
 000, 000 հաշուող Միութիւն մը իր քրնա-
 կութիւնը հաստատած է: Նոր տիեզերք մը
 կայ հոն նոր իրաւականքով և նոր երազ-
 ներով: Ան իր գրելը գործածած է իբր հե-
 ղէն խարազան՝ հրահրելու համար տառա-
 պած զանգուածները իր ժողովուրդներուն,
 գալիք նոր ապագայի մը իրաւ ու յուսաւոր
 հեռանկարով. հարկ էր հաւատք անձրեւել
 անոնց ընկճուած հոգիներուն և հին սիր-
 տերուն բաժակները լիցնել նոր զինիով
 կենսատուղի: Հարկ էր վերածուել արիւնի
 և հոսիլ անոնց երակներուն մէջ, հարկ էր
 վերածուել հուրի, սուրի, գնդացիի և
 թնդանօթի և գլխաւորել ամբոխները խն-
 լագորուած: Հարկ էր սրտին տրոփին մէջ
 զննել տրոփը միլիոնաւոր սիրտերու, լից-
 ուիլ անոնիով ու պարպուիլ: Մայաքովս-
 կիի կեանքը ու հանճարեղ արուեստը պայ
 մանաւոր էր կեանքովն ու երազներովը
 միլիոնաւոր կեանքերու: Ան նոյնացած էր
 անոնց հետ, կ'երկնէր ու կը ծնէր անոնցմով:
 Արտակարգ պայմաններու արտակարգ հան-
 ճարն էր ան:

Հոգեբանական այս պայմաններու տակ
 ասիէ տարբեր ըլլալ պիտի ըլլար անբնա-
 կան և անհարազատ: Ան ամենէն ուժեղ
 և ամենէն իրաւ արտայայտիչն է Յովիէթ
 Յեղափոխութեան:

Իր ափին մէջ սեղմած ընդարձակու-
թիւնը իր երկրին, սիրտին մէջ ձայնալարը
բողոր լեռաններու և ձայններու, իր արծիւի
աչքերուն մէջ ունի տեսիլն ու համայնա-
պատկերը գալիք դարերու:

Հըրպըրթ Մարշըլ գիտել կուտայ թէ
Մայաքովսկին թարգմանել գոտար է չլսե-
լու համար անկարելի: Ինք փորձած է ա-
նոր ոգին տալ և կ'ընդունի որ չէ յալու-
ղած նոյնիսկ այդքանը ընել հարկ եղած
նշգրտութեամբ և հարապատութեամբ: Ար-
տասահմանի սովիւթ գրականութեան քըն-
նադատներէն ոմանք՝ ի մասնաւորի րո-
ֆէսոր Կլէպ Սթըրլի, յարձակած են Մայա-
քովսկիի վրայ և փորձած նսեմացնել ա-
նոր հանձնարը: Ան փորձած է նոր գիրին
հին կուտի մէջ գնել և երբ կուտը կորած
է չէ անդադարձած անոր փութեան, իր
ժամանակավրէպ արժեհափերուն հնու-
թեան, այլ յարձակած ու մեղադրած է
գիրին նոր բաղադրութիւնն աւ բաղկա-
ցուցիչ տարրերը՝ որոնք զան-
կուածներու միտն, ջիղէն, արիւնէն,
քրտինքէն, ստեղծութիւնն, ուղէն, պայ-
քարէն, յաղթանակէն և երազէն մասեր
ունին իրենց կազմութեան մէջ: Ան կը
պնդէ թէ Մայաքովսկի աամկացուցած է
քերթողական արուեստը, և գիտակցաբար
զոհկացուցած բանաստեղծութիւնը և ա-
նոր բառամթերքը: Մինչ Մարշըլ, իր
թարգմանիչը, կը հաստատէ թէ Մայա-
քովսկի ոչ միայն բառերու ընտրութեան
համար եղած է ծայրայեղօրէն քանգիր,
այլ ոտորակէտի մը գործածութեան հա-
մար իսկ՝ ժամեր ամրածած ու տառապած
է: Հոս տեղի է իր քերթուածէն մաս մը
մէջըրիւլ ցոյց տալու համար իր բծախնդ-
րութիւնն ու արուեստագէտի պարկեշտու-
թիւնը:

Գրքինքն մեզ ցարկներու
Աթլասանքին
են դարձուած օդերքս իմ,
Ու Երբեքեն անոնց պողպաս՝
Արիւն օւ հուր, լոյս
Կը կարթի:

Ահաւասիկ դիրքը, գասական գրակա-
նութեան նուիրապետական արժեհափերով
անած, մեծցած ու ապրող քննադատ բրու-

ֆէսորներու, Մայաքովսկի գործին և ար-
ուեստին հանդէպ, Նոյնը չէ՛ղաւ ժիթէ ճա-
կատագիրը Ուրբտուրթներու անգլիական
գրականութեան ռոմանթիք շարժումի բա-
կընաւորութեան և կամ Ուօլթ Ուիթմէն-
ներու ըստը Ամերիկա՝ մինչեւ այսօր:
Անոնք իրենց ժամանակին մէջ իսկ անոր
պայմաններէն վեր էին: Անոնք նոր և
լուսաւոր ապագաներու ուխտաւորներն են:

Մեր մէջ Սիւմանթօ, մեզի ծանօթ
չափի, յանգի և ուրիշի սկզբունքները կոր-
ծանեց և գործածեց իր հոգին արտայայ-
տող իւրայատուկ չափ ու յանգ: Իր պատ-
նէշներ խորտակող գիւցաղնական ոգին այլ
ձեռով չէր կրնար հասլի: Հրաբխային հոգի-
ներու լաւան կը փլցնէ ամէն արգելք, կը
քանդէ ամէն կաղապար ու սկզբունք և կը
հաստատէ իր զաւանանքը գրականութեան,
մանաւանդ որ այդ գրականութեան երակը
բացուած է իրաւ ու հարապատ կեանքէ:
Անոնք ունին թափ, ուժ, սաստկութիւն,
արագութիւն, երաժշտութիւն և իւրայայտ
տուկ ուրիշ: Անոնց իւրաքանչիւր բառը
քնար մըն է և աչ թէ քերթուածը քնարաւ
կան: Նոյնն է պարագան եղիչէ Ծարնեցի-
Հոգիներ կան ու կը հասնի անդ թաւ-
փով, մինչ ուրիշներ՝ կաթիլ կաթիլ: Առ-
ուականները կ'երգեն՝ բայց հեղեղները կը գո-
ռան: Մեր դարը հեղեղ մըն է պայթու-
ցիկներու, որ կը հոսի անկը թափով: Դոն
կայ որսա, պայթիւնը ճեղքուող արժու-
գոտը ծանր հրետանիի, պայթիւնը ճեղ-
քընող սրտերու եւ հոգիներու, հոն կայ
բաղխումը մեր մտքին եւ սրտին: Ո՞վ
պիտի երգէ ու արտայայտէ այս բոլորն,
եթէ ոչ Մայաքովսկիներն եւ իր նման-
ները: Մեր ականջները պէտք է վառ-
ժըւին նոր չափերու, նոր յանգերու, նոր
ուրիշներու և նոր երաժշտութեան: Երբ
մեքենաները կը խօսին, երբ մեքենա խալին
վրայ կը պարէ, երբ տուֆ քարերը անա-
պատներու մէջ իրենց ալացիկ հասակներով՝
հորիզոններ կը ճեղքեն, կամ կապոյտը կը
բզկտեն՝ անոնք նոր համանաւագ մը կը յո-
րինեն նոր ուրիշով աւ նոր չափով: Անոնց-
մով լեցուելու ապրելու և գանոնք երգելու
համար, պէտք է նոյնանալ անոնց հետ
գրութիւն ու հալիւ անոնց մէջ բլիշ աւ բլիշ
իւր արուեստագէտի Պէտք է լեցուիլ մեծ
ուրիշովը տիեզերական ճառագայթներու:

ու իր արեւներ բացուիլ բուրի հոգին-
րուն։ Բանական ճակատամարտի գալաւ չեն
առաջնորդուի կիթառով կամ քնարով,
այլ երկրէր իր հիմերէն ցնցող նուագա-
խումով։ Առեմն է որ արուեստին ձայնը
հասնի և լսուի բոլորէն։ Մայաքովսկի այս
նոր պայմաններուն և կառուցուող այս
նոր աշխարհին որոտացող բարձրասուն էր։
Մայաքովսկի հսկայ մըն է, անոր գոր-
ծը հասկնալ, վերլուծել և մի քանի էջե-
րու մէջ սեղմել կարելի չէ։ Գործ մը որ
տասնընթաս հատորներ կը լեցնէ, և կ'ընդ-
գրէ՛ զգաական եղափոխութիւնն ու յեղա-
փոխութիւնը 1905-1930ի, Ան ընդարձակ է
և իր մէջ կ'առնէ զբաղանութեան բոլոր
սեւերը։

Իր Անպը Յափաթսի մէջ քերթուածը՝
որ համանուագ մըն է, արտայայտութիւնն
է գերազանցապէս անհատապաշտ բանաս-
տեղծի մը։ Հոն Մայաքովսկի իր ծնն է որ
կ'երգէ։ Հպարտ է իր երիտասարդութիւնով,
գիտակցի է իր ուժին և արժանիքներուն,
կը խորհի թէ ինք գեղեցիկ է և ունի աշխար-
հը իր հիմերէն ցնցող կարող ու զօրեղ ձայն։
Քերթուածին նիւթը ինքն է երբ կը յայ-
տարարէ «Նա՛ Մայաքովսկի տիեզերքի գէմ
կանգնած»։ Հոն կը բեմադրէ նաև արժանի
իր առաջին օրրոյ ողբերգութեան։ Բայց իր
ցաւին մէջ կը տեսնէ տառապանքը բոլոր
սիրոյ ողբերգութիւնէն արևնոգնիւրուն և
ապա ասոյեանը կը դառնայ բոլոր ընկ-
նըւածներուն և ճնշուածներուն։ Նայն քեր-
թուածին մէջ կը մարգարէանայ Յեղափո-
խութեան գալուստը։

Բայց երբ Յեղափոխութիւնը եկաւ, ա-
նով սկսաւ նաև իր յեղափոխութիւնը, իր
արուեստին և խօսքին յեղափոխութիւնը։
Ան կը սիրէր վայն կուլել իր Յեղափոխու-
թիւնը և զգաց որ այլևս ինք իր Եսին տէրը
չէ և հոգին հացի պէս շերտ չկրաւ բաժնեց
իր երկրին բոլոր կարօտաւորներուն։ Հոգե-
կան այս վիճակը զօրացաւ իր մէջ, երբ
առիթով մը Պալթիկ նաւատորմի կարմիր
ծովայինները խնդրեցին իրմէ՝ որ իր քեր-
թուածներէն մէկը արտասանէ։ Ունէր քեր-
թուածներ, բայց հին էին և չէին համա-
պատասխանիր վարկեանի պահանջին։ Յե-
ղափոխութիւնը գործնող ու իրականացնող
այս նոր մարդոց՝ նոր երգ պէտք էր, նոր
չափը պէտք էր. ու Թուաւ անոնց իրենց

արժանի երգ մը, իր հոյակապ Քալեցի
դէպի ձայնը։

Այն օրերուն թուղթ չկար, սահմանա-
փակ թիւով զինոյցներ և պաշտօնաթիւրքեր
միայն կը հրատարակուէին։ Մայաքովսկի
պահ մը գործաւ Մամուլը Սովիէթ Երիտա-
նեւթեան և Ան գրեց ազգագրեր, զեկոյց-
ներ, վերտառութիւններ, նկարեց ծաղիւ-
նկարներ և յայտարարութիւններ։ Տեսակ մը
բորականալի նախարարը գործաւ երկրին,
Այս բոլորին մէջ գրաւ խղճամիտ արուես-
տագէտի ճիւղ, ոգի և պարկեշտութիւն։
Արուեստը չ'ապանեց, այլ պատշտեցուց
նիւթին։ Իր ծաղիւնկարները և Քրազնիւր
այն աստիճան սրամիտ են ու արտայայտիչ՝
որ մինչև այսօր պատեհ առիթներով լոյս
կը տեսնեն և հիացում կը պատճառեն ոչ
միայն իր ժողովուրդին՝ այլ օտարներուն։
Քանի մը հարուածներով վրձնած է Քրազ-
նեք, որոնք, ուրիշներ հարիւրաւոր էջե-
րով չեն կրցած արտայայտել իրեն չափ
ուժգին, և ըլլալ նոյնքան ցնցող և տպա-
ւորիչ։ Ան նախանշող զրգոց ժամանակա-
կից գրողներին շատերուն, և անոնք՝ նո՛ւ-
մացնելու համար իր վարկն ու համբաւը
չվարանցան զայն Աղետութեան Ազգա-
դիրը՝ կոչել։ Մայաքովսկի կ'արհամարհէր
զանոնք և կարեւորութիւն չէր տար անոնց
չաղփաղփութիւններուն։ Ան Յեղափոխու-
թեան սրբազան հուրով լեցնում էր. կ'ու-
ղէր փարոս մը ըլլալ և արձակել լոյսը
իր երկրին չորս ծագերուն։ Ան զանգուած-
ներուն եւ Յեղափոխութեան ճարտարա-
պետներուն հետ էր միշտ։ Միջնադարեան
աշուղի մը պէս սիրաւ իր վիզին իբր քնար
կախած՝ կ'երթար քաղաքէ քաղաք, գիւղէ
գիւղ, գործատունէ գործատուն, ժողովէ
ժողով, թատրոնէ թատրոն, Միծ Յեղա-
փոխութեան կարմիր դիրին հոսեցնելու հա-
մար բոլորին սրտին և հոգիին մէջ։ Ամէն
սեղ էր ու բոլորին հետ։ «Փողոցները
վրձնի և հրապարակները երանգապակի
վերածուած էին, քանդի պէս կը զոռար
միլիոններու շուրթերով»։ Ժողովուրդին
հետ նոյնքան և անոնց հետ ըլլալ իրեն
տուաւ զրելու նոր թեքերիկ, որ աւելի
պարզ էր և աւելի ուժեղ։ Սահալուցաւ
ըլլալ պարզ, ուժեղ, սուր, սրամիտ և խո-
րունկ, նման բոլոր գիտող, տեսող, ըսե-
լիքներ ունեցող արուեստագէտներու։

Մայաքոփսիկի, արգարեւ շատ տառապած է իր պարզութեան և ուժգնութեան հասնելու համար։ Մէկը որ ստորակէտի մը գործածութեան համար տքնած է, կարելի է երեւակայել թէ որքան տուայտած կրնայ ըլլալ բառերու ընտրութեան և ֆրազներու կազմութեան համար։ Զերպրթ Մարլը կը հաւատտէ թէ՝ Մայաքոփսիկի ժենի երգեր, սիրային քերթուածներ որոնք իրենց passionով, pathosով, metaphorներու անօրինակ զուտերով և հոգեցունջ պայթումներով կը հաւասարին ու կ'անցնին Պուշկինի և Ելյեպրիկի քնարականները։ Ունի Ոգիսեւեան շքեղութեամբ Յեղափոխութիւնը պանծացնող յաղթանակի երգեր և ցիւցալչ-ներգութիւններ։

Մայաքոփսիկի քաղաքի և աշխատաւորներու երգիչն է։ Քիչ անգամ կ'ակնարկէ ընտիւթեան՝ վարդի թուփերուն և սոխակներուն, բանաստեղծութեան ընդունուած և նուիրագործուած կաղապարներէն հեռու է, որովհետեւ գտած ու հաստատած է իր ձեւն ու թէքնիկը։ Իր քերթողութեան նիւթ կը հալթախեն պողոտաները, կրպարակները, նոր երկնաւայաց ու հոյակապ պետական շէնքերը, ասֆալթ ճամբաներու փայլը, փողոցներու տինդն ու եռուղեքը, մեքաններու համալուսողը, ասպակայ աշքերով տուններու պողպատեայ ողնաստիւկները և Յեղափոխութեան ութթմով աճող ու պայքարող սովիէթ ընկերութիւնը։

Որոպէս կ'արհամարհէ այն բանաստեղծները, որոնք իրենց երկար մագերը ուսերնու ձգած՝ ուռիկի մը նազանքով ու մաշած լուսին գէմքերով աստ ու անդ կը թափառին գեղեցիկներու ի խղիղ՝ մայրուա խոտաբանական սիրային թէմաներ հնչեակ կոչուած աղաներոյնը ու մէջ։

Իրական բանաստեղծը կը խորշի ոչ մէկ նիւթ և կը վախճայ ոչ մէկ թէմայէ։ Հոգեւին կը հուրիւրուի երկրին ամառեւեակն ու զազափաբաբանական վերելքին, քալ համոզուած որ անէ կը բղիթի և կը բախուի ամէն բարիք։

Մայաքոփսիկի համար հասարակ նիւթ չկայ, հաղարակ արուեստ ու արուեստագէտ չպի։ Ան կը հաւատայ թէ ոեւէ նիւթ կարելի է արուեստի կատարելութիւնով մշակուի։ Եւ յաջողիւմ հանճարներ չեն խըրտչիր ոեւէ նիւթէ, քանզի անոնք գիտեն

ձեւը պատշանցներ նիւթին և զգացումը արտայայտել պահանջուած թափով և ուժգնութեամբ։

Իր երիտասարդութեան, ան անդամակցած է Համայնավար կուսակցութեան և եղած է ջերմեռակ դուստկցութեան։ Ըստ տանձնած ու զլխաւորած է շատ վտանգաւոր տառքերութիւններ։ Անգամ մը բռնուած և բանտ նետուած և Բանտը իր համալսարանը եղած է։ Հոն խորագրեւ ուսումնասիրած է առեսական գրականութիւնը և եղարկացութեան յանգած որ ինք այդ բոլորէն շատ աւելի լաւ կրնայ գրել։ Իրականութիւնով այն աստիճան լեցուած ու տարուած է որ լքած է կուսակցութիւնը և նուիրուած ընկերավարական գրականութեան մշակումին և կազմակերպութեան։

Պահ մը իր գրականութիւնը յայտնաբերած է անխիտանական ձգտումով։ Այս շըրձանին ապագայապաշտ ջլիքն է որ քաշալերած ու հրատարակած է իր գործերը։ Ասոնք իբր գաղտնի և վտանգաւոր կազմակերպութիւն հաւանուած են յետադիմական ուժերու մէջէն « Մայաքոփսիկին ալ իբր այս ջլիքին գաղափարախօսը հետապնդուած ու հալածուած է։ Այս միջոցին հանդիպած է Մարքսիմ Կորգիլին ու բարեկամացած անոր հետ։ Կորգի տողանդ տեսած է երկրաստարգ Մայաքոփսիկին մէջ, զօրավիդ դարձած ու քաշալերած է գինքը, օգնած է անոր գործերուն հրատարակութեան, տարածման և ժողովրդականացման։

Երբ Յեղափոխութիւնը եկաւ Մայաքոփսիկին պատրաստ էր անոր յառաջապահ հանգիլը ըլլալու համար։ Ան իւրացուցած էր Մարքսեան գրականութիւնը, լեցուած՝ զանգուածներու արդար գատումի պայթելու մօտ հրաբուխ մըն էր որ կը սպասէր յարմար առիթին։ Ժողովրդային առածը կ'ըսէ։ «Երբ թնդանօթները դուան մուսաններ կը լռեն»։ Բայց Մայաքոփսիկի չըլեց այս ճշմարտութիւնը և երբ Յեղափոխութեան թնդանօթները դուան ինք որոտաց։ Իր եղբայրակից քերթողներէն շատեր շշմեցան և չկրցան քալ պահել Յեղափոխութեան թափին և մեծութեան հետ, և աշնանահար տեքեններու պէս քշուեցան։ Մինչ Մայաքոփսիկի մասնաւորին ետեւ տե-

ոսւ ընդհանուրը և անհատականին ետեւ՝ ընկերայինը: Ան այս շփոթութենէն, անորոշութենէն, ժանտախտէն, և անթութենէն, այս քառսէն տնդին, նոր լուսաբաց մը կը տեսնէր: Ան վստահ էր որ երկինք ու երկիր մարդկային նոր ընկերութիւն մը կ'երկնէին, ուրիշ գրիչը ձեռին իբր հաւատաւոր առաքեալը այդ հեռապատկերին քալից անվարան:

Լենինի մահը շատ յուզեց Մայաքովսկին, յանձին անոր՝ կորսնցուցած էր իր ամենէն մեծ բարեկամը և խորհրդատուն: Ամբողջ Խորհրդային երկիրը մթնցած էր իր աչքին ծայրէ ծայր: Իր յուզումը մեծ էր և խորունկ: Այս առթիւ գրեց իր քառասուն էջոց երկարաշունչ վլասիմիր Լենինը. «Այս գիւցազներգութիւն մըն է, որ կոչուած է զասուելու աշխարհի մեծագոյն քերթաւածներու շարքին», կը հաստատէ Հըրպըլ Մարշըլ:

1922—1927 ան արտասահման գնաց, պտտեցաւ Եւրոպան ու Ամերիկան: Իր տպաւորութիւնները տուաւ քերթուածներու շարքով մը: Անոնց մէջ թուր էյֆելը և Ռուսակոմ Բասթօրը պերճախօսութեն կ'արտայայտեն իր զգացումները:

1930-ին երբ տառջին Հնգամիայ բլանը ծրագրուեցաւ և գործադրութեան գրուեցաւ, Մայաքովսկի լեցուած էր նոր տենդով և բացառիկ խանգաղաւորութեամբ: Ան կը պատրաստուէր նոր գիւցազներգութիւնով մը պանծացնել և շեփոթել այս հսկայ համայնական ձեռնարկը, երբ վրայ հասաւ իր ինքնասպանութիւնը:

Կ'ըսուի թէ իր երկտասարդութեան, յուսահատութեան նոպայի մը, փորձած էր նոյնը, սակայն կապարը վրիպած էր: Բայց այս անգամ ճակատագիրը անողոք էր եղած, և պատահած էր անխուսափելին: Մայաքովսկին կ'երթար իր տեղը գրաւելու եղբորախառն ու մեծ քերթողներու կողքին:

ՅՈՎ. Հ. ԵՆԻՍՏԷԼԵԱՆ

ՆԵՐՍԻՐ-Ք ՆԱԽԵՆԱՅ

ՔԱՐՈՋ ԾՆՆԴԻ

ԵՐ

ՏԵԱՌԵԸՆԴԱՌԱՋԻ

Ս. Արտոնյս Ձեռագրասան Թ. 271 ձաշոցին արագգրած ենք հետեւեալ Գանձը: Սոյն ձաշոցը գրուած է մեծ քոյրորդով, Երուսալի մէջ, տեղոյս Դաւիթ եպիսկոպոսին համար, 1316 թուին, Սեպիսմոս «Երկայն» Գրչի ձեռնով:

Այս Գանձին հնդիւնական է Դուկաս, ինչպէս կը հասկցուի ճեմակցորի գրեւհն, որով կը կազմեն Դուկասայ երգ քառերը: Ճաննուչորոտոյ դարու սկիզբը կամ անկէ առաջ Դուկաս անունով գրող ծանօթ չէ մեզի ուրիշ տեղի:

Գանձս գուրկ չէ փերթական շնորհի: Հնդիւնակը պատկերայի բացատրութիւններով կը դրուեսէ Ս. Կոյսը: Ան կը սիրէ նմանատուրանը տեսնողն որոշ նրաւ շնակնութիւն: Կեսարութիւնը սակայն, որ տեղ տեղ քերի է, ինչպէս կը յայտնուի ընթերցման ժամանակ, քողոցիմ անկողնոյն:

Համապար մշտափայլ անշիջանելի, ճառագայթ արփիւած փայլեալ ի փառս սեռի մարդկութեանս, լոյս մշտնջենածակ մարտնեալ աշխարհի, վտակ քաղցրութեան անմահարար գետուն ծաւալման, արմատ կինդանութեան շառաւիղ փրկութեան բեղունոր բուրաստան հայրածին բարունակին, բաժակ բերկրանաց հրաւէր հրճուանաց մանկանց սիրիշի, խնդութիւն անթերանալի միջնորդ երկնի եւ երկրի Աճածին Մարիամ, ըզքեզ ունիմք բարեխոս առ մարմնացեալդ Աճ աղաւթմք:

Ուրախ լեր հրաշագարդ և հարսնարան անճառ իսկութեան անմեկնելի լուսոյն հայաքական, հրանշմար խառնարան անհայտնօրէնութեան քանին Աճ միաւորութեան, առագաստ սրբութեան փեսային մարմնազգեստութեան, որ տերապէս ներ-

գործեալ զԱզատի առաջին Աճակերպ
շարդարեաց . . . ըզքեզ . . . :

Ինթեզէն սերովբէ և անձնաւոր քերովբէ
վեհազայն . . . Իցն զերակիցն սեռից ,
զանտեան վերնոցն իսկապէս տարար
յարգանդի , զանտանելին երկնի և երկրի
կրիցեր իննամսեայ ժամանակ զժառանգն
անբաւ յաւիտեանց , հոգւոյն զօրու-
թեամբն հոգնաւորեալ և ի բարձանց
ծագմանէ բերեալ զբերկրումն . . . ըզքեզ . . . :

Կենդանարար լուսոյն ճեմարան եւ ճրագ
եւթնարփեան համապայծառ հրոյն բոր-
բոքման , անկիւնելի վառեալ մորենի ան-
ըպելի համամարդկանոց անխարգմա-
նելի , զարմանհրաշ տաճար նորոգեալ
գոռն փակեալ ըստ տեսլեանն եզեկիէ-
լի , շառաւիղ անհետազօտելի տուամար
անվերծանելի փակեալ ի զգալեաց եւ
պահեալ Յի . , էին էակցի ընդ չօր մըշ-
տահօրի որ եմուտ և ել ի քէն Աճ տա-
տուծոց . . . ըզքեզ . . . :

Աշխարհալոյս ծընար ի յայրին անմուտ ա-
րուսեակ , արեգականն արդարութեան
եղեր արեւելք , կաթմար կուտական
ստեամբ յարդաբուղիս արբուցեր զանհա-
ղորդն ինթից , զրկեալ զգուցեր զրկօք
հոգեւն բարձեալ բազկալ սրբութեան
զարարողն քնաւից , հըպեալ համբուրիւ
հաղորդեալ ողջունիւ մերձեցար մաք-
րապէս յանմատոյցն վերնոցն լուծեր
զտրարանը երկանց նախամաւրն Եւայի ,
եւ զտիեզերս ապատեցեր յանիծիցն . . .
ըզքեզ . . . :

Սարսեալ սարսափմամբ սոսկալի ձայնիւ
պակուցեալ բիւրաւոր բանակք վերնոցն ,
տեսնն տղայական կերպիւ զհինաւորաց
Աճն երեւեալ , նըստատաբար բազմեալ ի
մսուր անբաւելին բոլոր եզակեանացս ,
կաթմար կուսին կերակրի հացըն կենաց
ամենայն մարդկան կենդանեաց , հնչէին
տաւիղըս տենչանաց և փռաւասրէին ըզ-
բարձրեալըն բարձանց . . . ըզքեզ . . . :

Աստղանշան ծագումն յայտնեալ յարեւելս
ազգաց հեռագանց , գուշակ զալստեան
տեսնեան միանձին խառնեալ խօսեալնոցն
բերեակ նըւիրօք , բերեալ բերկրանօք
մատուցին ընծայս խորհրդոյ , պարառ-

եալ պահէին դասապետք հովուացն եւ-
եալ երկըրպագեցին նորածին տըքային ,
հրեշտակաց խառնեալ ընդ հովիւսըն
փառք ի բարձունս երգէին և փառաւո-
րէին ըզբարձրեալն . . . ըզքեզ . . . :

Յայտնեալ ընծայումն եկեալ ի տաճարն
քառասնօրեայ աւուրք սրբութեան աւ-
րինադիր աւանդիցն լրմամբ , ծանուց-
եալ ծերունոյն հոգելից զժոցածին ծա-
ղիկ նորահրաշ լուսոյն , զգուէր հրաց-
մամբ հայցէր պաղատմամբ յաւրինական
կապանացն արձակիլ ի խաղաղութիւն ,
ընդ որս և մէք ընդձեռեալ հաւտի քո
փոքու փրկեալ զժողովուրդս քո և աւրհ-
նեալ զբժառանգութիւնս , և զհրաժար-
եալսն ի քեզ հանդիսիւ հաւատող վե-
րանորոգեալ ի կեանսըն յաւիտեանից , ա-
հա յիշեսցես և ողորմեսցիս հոգւոց
նշնեցիւրոցն ի քեզ :

Եւ եւս առաւել . . . :

Բոտել վերստին ըզմերժեալսն առ ի քէն
միջնորդութեամբ մարմնացելոյդ ի քէն
խընդըր . . . :

Գովեստ գահութեան ընծայմք ի հոգւոց
համայնից . ամէնօրնեալ տիրամօրդ և
Աճածնիդ , երկիւղիւ երկիր պաղանծմք
և ունիմք քարեխօս առ ծնեալդ ի քէն
Աճ ճշմարիտ , հայցես յաւտութիւն մեզ
պարտաւորեղոցս մշտամատոյց մատանցդ
աղերսիւ . շնորհել մեզ ներումն կցոր-
դութեան ի մաղթանս կենաց կարապե-
տին և նախընտրեալ սարկաւազին և առ-
աջին մարտիրոսին , համագուստար դա-
սիւք երջանօք առաքելօք և մարգա-
րէականօք ի որ մերն է լուսաւորիչ ,
բարեյաղթ վկայից և ամենայն օրոց և
սիրողաց և դաւանողաց ըզձնիցեալդ ի
քէն աստուած ճշմարիտ . և այժմ ողոր-
մեաց մեզ տր . Աճ մեր . . . :

Հրաւ. Ն. Վ. ՄՈՎԱԿԱՆ

ԲԵՆԵՍԻՐԱԿԱՆ

ՀՈՒՓՍԻՍԷ ԵՒ ԳԱՅԻԱՆԷ ԿՈՑՍԵՐ

ՍՊԱՆԻԱՅ ՄԷՋ

«Գորտովայի Նման Սէվիլն» (Hiopatio) ալ, այդ ատենները Բենեկայի երկրորդ քաղաքը, իր մէջ սուրիական չաստուածներու մուտք գործելը կը տեսնէր, ինչ որ կը հաստատէ յաճախ յիշուած, բայց կը խորհրդէր որ առանց պէտք եղածը հայթայթած ընլալու, Վարք Սրբոցի (Hagiographie) բնագիր մը մը արդարեւ մինչև այսօր ալ Սէվիլի մէջ մեծապէս կը յարգուին հաւանաբար 287-ին (Ք.յ.) նահատակուած Ժիւսդա և Ռուֆինա սրբուկներուն գործքերը:

«Յերուսի, Վարք Սրբոցի մէջ այս նահատակուելիներու աւանդութիւնը այնպէս մը այլափոխած է դէպքերը՝ որ կարելի չէ երբեք արժանահաւատ նկատել: Այս գործերուն ամենէն վաւերականը այն բնագիրն է՝ զոր Թամայո Սալազար(*) ԺԷ. դարուն հրատարակած է սպանիական ձեռագրերու համահայն և զոր կարելի է գտնել Փարիզի շատ մը ձեռագիրներուն մէջ ևս: Բնագիրն վերջին նախադասութենէն է քանի մը բառերու փոփոխանքներէն զատ, բնագիրը ամէն տեղ խոյնն է Սալազարի բնագրին հետ և որ ԺԳ. դարուն համառօտուած էր առմինիկեան Rodericus Cerratenisի կողմէ ըՍպանիոյ մէջ և Ֆրանսայի մէջ ալ՝ Vincent de Beauvaisի կողմէ և որուն ամփոփումը արտաստուած է Acta Sanctorumներու մէջ: Սալազար առաջապէս այս պատմութեանը փոխակերպած է Կորնապիին հրէշի մը՝ որ իր ուսերուն վրայ չէր կրէ դիւային կուռք մը»(**):

Արդարեւ, տեսնե՞ր որ, ըստ Սպանիական Յայտմանութիւնի և Ներքորայի Ժամակարգութեան, Ժիւսդա և Ռուֆինա իրենց համեստ օրապահիկը կը շահէին Սէվիլ քաղաքի մօտ թրծուն հողէ անօրներ

(fictilia vasa) Ժախիլով: Տակաւին մինչև այսօր Սէվիլի Թրիսանա արուարձանին մէջ բրդեղէն անօթներու բազմաթիւ խանութներ կան, Կուստալքեղերի աջ փին վրայ՝ ուր աւանդութիւնը իր ծագումը առած է, երբ օր մը սպանիացի(?) այս վաճառորդ կոյսերը իրենց անօթները հատ հատ կը ծախէին, քաղաքին Դիոգիմիանոս կառավարչը ձեռքակալել տուաւ քրիստոնեայ այս երկու կիները և զանոնք Սեվիլ բերել տալով բանտարկեց: Փայտէ մոյթի մը վերայ զիրենք տարածել է և երկաթէ մահակներով յօշոտել տալէ յետոյ, կառավարչը զիրենք կը պատժէ անելի արտաւոր կերպով մը: Ժիւսդա կը վախճանի բանտին մէջ ու կառավարչը անոր մարմինը նետել կու տայ խորունկ հորի (in altissimum puteum) մը մէջ, բայց Սաբինոս եպիսկոպոս կը վերցնէ անոր նշխարները և կը թաղէ քարեպաշտօրէն: Դահլճը միեւնոյն բանտին մէջ թոպաման կ'ընէ նաեւ Ռուֆինան ու մարմինը կ'այրուի ամփոփատւորներին մէջ, բայց Սաբինոս եպիսկոպոս կը հաւաքէ անոր աճիւններն ալ ու կ'ամփոփէ Ժիւսդայի նշխարներուն քով:

Հոս եթէ ընդունինք՝ և ասիկա անկասկած՝ որ Ժիւսդա մեր ազգային պատմութեան Պայիանցն է և Ռուֆինան՝ Չընիփսիմն, մեր ալ վկայարանութեանը, ինչպէս նաեւ ստանց ազգիւր ծառայող Ազգաթանգեղոսի և իտրենացիի մէջ առաջին նահատակուողը Պայիանցն է, հոգ չէ թէ մեր տօնակատարութեանց մէջ նախապատուութիւնը արուած ըլլայ Հռիփսիմի: «Որոյ անունը զլիսաւորին Պայիանց և սոսն նորին ի դատարան ուրումն»՝ յատուածապաշտ և ի թագակալ տուհէ, զի անուն էր նա Հռիփսիմն(*)։ Ուրեմն սպանիական և իսպանական երկու կոյսերու նահատակութեան կարգը կը մնայ նոյնը՝ նախ Ժիւսդա՝ Պայիանց և ապա՝ Ռուֆինա՝ Հռիփսիմն:

Պր. Franz Cumont պատմական հմտւորներուն մէջ ուժով ի զուր կը ճշնի հաստատել որ ռապանիական այս պատմութեանը ներքին առաջին հեղինակը՝ Թամայո Սալազար արդէն ընդունած ըլլայ՝ որ մասնապէս կամ Սալազար կարծեցեալ հրէշը ո՛չ այլ ինչ է եթէ ոչ Սալազար փրանիկ-

(*) Tamayo, Salazar, Martyrologium Hispanum (Lyon, 1651-1659, հատոր Գ. էջ 165):

(**) Franz Cumont՝ "Syria", 1927, էջ 332:

(*) Ազգաթանգեղոս՝ անդ, էջ 110:

եան չաստուածունհին: Արդարեւ, այս ա-
նունը՝ զոր կրեւտաով Ֆլուպէր 1862ին հը-
րատարակուած իր Տարած Վէպով ժողո-
վըրդականացուց, իբր հրաշակերտ ոգեկո-
չուած մը կարգադրեան ցաղաքայրթու-
թեան, ըստ բառագիրներու ա՛յն անունն
էր՝ զոր սեմական երկիրներու մէջ կը
տրուէր Ագոնիսը ողբացող Ափրոդիտէին:

Արք եթէ Պր. F. Cumont տեղեակ ըլ-
լար հայ ազգային և եկեղեցական պատ-
մութեան, բնաւ յոգնութիւն յանձն պիտի
չաւնէր ժիւղայի և Ռուֆինայի նահատա-
կութեանց սկզբնական աղբիւրը երթալ Ե-
րոնելու մինչև փրկելիեան դիցարանու-
թիւնն ու ասորի կապուած աւանդութիւն-
ները. վասնզի պէտք էր գիտնալ ոչ մեր
Հոփիսիմէ և Գայիանէ կոյսերու նահատա-
կութեան պատմութիւնը, իրաւ է թէ ան-
շատ տօնակատթորութեամբ, և սակայն ա-
ռանձին երանգ մը չէ, այլ մէկ մասն է
այն ամբողջութեան՝ ուր գրեթէ միաժա-
մանակ տեղի կ'ունենան Անանիոս չաստ-
ուածունի ընծայաբերումը, Գրիգորի խու-
սափումը տօնակատութենէն, Գրիգորի
չարչարանքն ու խորհուլի հոգի մը մէջ
նետուիլը, արեւմուտքէն Հայաստան ա-
պաստանող երկու կոյսերուն նահատակու-
թիւնը և վերջապէս Գրիգորի՝ կոյսերու
ածնիւններուն ամփոփելն ու թաղելը յու-
տուկ վկայարանի տակ:

Ըստ Եւրոբայի ժամանակագրութեան
մինչդեռ ժիւղայի և Ռուբինա Սեվիլի շու-
կային մէջ իրենց կարէն անօթները կը ծա-
խէին, Սպլամպոյի արձանը կրող և անոր
շուքը պար բռնող կիներ հասան և օրոնք
փողոցէ փողոց կը պտըտէին շուէրներ հա-
ւաքելու: Ինչպէս որ վերը յիշատակուած
կարգով Հոփիսիմեանց և Գայիանեանց
կոյսերու նահատակութիւնը կապուած է
հայ հեթանոսական տօներու հետ, նմանա-
պէս սպանիական ժիւղայի և Ռուբինայի
նահատակութիւնն ալ առնչակից է սպա-
նիական հեթանոսական տօներու՝ որոնց
Սպանիա մուտքը գտնար չէ ընդունելի
պահ մը՝ որ Փրիւնիկէնէ եղած ըլլայ, թէև
հռովմէական կայսրութեան ընդարձակ սահ-
մաններուն մէջ հեթանոսական բոլոր առ-
ները գրեթէ միևնոյն տարազը կը կրեն:
Հայոց Անանիոս չաստուածունհին սպանիա-
կան Սալամպոն է ու փրկելիեան կամ յու-

նական Ագոնիսը: և հետեւաբար այս երե-
քին տօներուն առթիւ սարքուած պատերն
ու խրախնամքն և անոնց հետեւող դրամա-
հաւաքումը նոյն նպատակն ու կերպարանը
ունէր և երեքին ալ տօնակատարութեան
ժամանակը կը զոգադիպէր ամբաս, որ է
պաղաքերութեան եղանակը: Հայոց Նուա-
սարդեան տօները փոխարինուած են հու-
սաւորչի և Հոփիսիմեանց և Գայիանեանց
տօներու ամբան եղանակի զոգադիպող
տօնակատարութեանց:

Սպանիական սրբուկները վրէժխնդը-
րութենէ դըռուած և կամ բարեպաշտական
եռանդէ բորբոքած, գետին կը դարձնէ
Յաւամպրիկ արձանը՝ զոր անուագրկոյտ կը
տանին պատգարակի մը վրայ ու կը ջախ-
ջախեն: Անահիտ դիցուհին պաշտամուտ-
քին հեռ սերպ առնչութիւն անեցող այս
գրուագին անտարակոյտ որ ծանօթ էր հայ
Յայամաւաւքէն տօնակատարութեան կամ
Փրանչիսկեան հայագէտ կրօնագործ, վասն
զի ինչ ձևով, անտօններով ու կարգով որ
Ազաթանգեղոսի մէջ կը պատուով, նոյն
շարայաբերութիւնը կը տեսնենք նաև Սպա-
նիական վարքը Սրբոցին մէջ: Ըստ այս վկա-
յաքանութեան կոյսերը ձերբակալուելով
նախ կը չարչարուին բանտին մէջ և յետոյ
կ'ենթակուին սուպալի շարչարանքներու:
'Իիովիմիանա կառավարիչը՝ որ մեր Տեղաց
թագաւորն է և կամ թագաւորին տաւազ
թիկնապահը, զիրենց կը ստիպէ իրեն հե-
տեւել զգէպի Մարիանոս լերան մէջ կէտքն,
մերկ տաքերով, խորատաքորտ կոպտառ
նամքով մը ու իրեն հետ մասնէ Սէվիլը,
հոն վերադին բանտարկուելու համար: Գան-
խեցինք յայտնելու, որ պատմութեան ըն-
թացքը ձայրէ ձայր նոյնն է և նոյնն են
աղբարե Մաքիմոս լիւր՝ Վալարեսպաօի
չըլակայ բլուրին հետ:

Ե՛րբ մինչ և այսօր Սեվիլի մօտ Ս.
Երբոգուբիւն վանին մէջ ցոյց կուտան
այն վայրը՝ ուր երկու բանտարկույնները տա-
գրկափախուած էին, Հալիսիմէ և Գայիանէ
կոյսերու, և անոնց միաբանակիցներու զը-
կայաթեան տեղը ա՛յ միայն ցոյց կը տեսնի,
այլև երկուքին համար հուսալքող իր նրա-
մանով կառուցուած վանքերը, Վալարե-
սպապաէն քանի մը նախքը քաղաք միայն
հեռաւորութեամբ, գարեհոտ ընթացքին
զարգացած եռանգով ու պաշտամով, այն-

պիսի բարձր ճարտարագիտութեան մը հասած են՝ որ հիացում առթած են օտար ամենէն դժուարահաճ արուեստագէտներուն և գիտական նիւթ դարձած ընդարձակ ուսումնասիրութեանց: Պատմութեան կնքուած փաստօքն իսկ Գայիանէ և Հոնիփօմէ կոյսերը, իրենց զաղափարակիցներով, կը հանգչին իրենց անուէրին նուիրուած և մեր ազգային ճարտարագիտութեան աննուաճ կոթողներէն մէկն ու միւսը հանդիսացող վանական տաճարներու տակ և նշանաւոր ուխտավայրեր են:

Վայ աւելի խորունկ տեղ մը և ուր հոր մը այլ փորուած է, հաւանաբար այն գուրբ՝ ուր վկայուհի Ժիւզիոյի արմիւնը նետուեցաւ և ուր տակուին քաղաւթիւ հիւսնդներ կը ներկայանան, հորին ջուրը խմելով բուժուած ստանալու: Շատ հաւանական է որ այս հրաշագործ ջուրին վերաբրուած յատկութիւնները աւելի հին եղած ըլլան, ինչպէս կը պատահի յաճախ, և ծնունդ տուած Վարք Սրբոցով մեզի փոխանցուած զրոյցնէն:

Պր. Cumont մեզի չափ լաւ գիտէ որ նման և թերեւ նուազ ողբերգական պարագաներու տակ նահատակուող սուրբերու գերեզմանները, գրեթէ բոլոր կրօններու մէջ, վերածուած են օրբավայրերու և ուխտավայրերու՝ որոնցմէ շատեր, հակառակ դարերու հալածանքներուն, կը շարունակեն մնալ բարեպաշտներու սիրելի ուխտավայրերը: Ու գուրբուսն առաջ և մեր Բրանելի սրբուհիներուն առաջին ծընբաղորդ ու երկրպագողը եղաւ ինքը, Ս. Գրիգոր, հազիւ վերապէն ելած, յօրինակ թագաւորին և նախարարներուն և մեծամեծ աւագանիին ու մինչև այսօր դեռ անոց զամբարանները յաւիտենական ուխտավայրերը կը մնան մերազգի հաւատացեալներուն:

Պր. Cumont ընդունելէ յետոյ որ Ժիւզիոյ և Ռուբինայի աւանդութիւնը քաղուած է փիւնիկեան Ադոնիսի հեթանոսական պաշտամունքի Սպանիա մուտքէն, ըստ իր մատնանշած ցուցմունքներուն, կը ջանայ իբր հետաւորութիւն եզրակացնել՝ որ աուրիական այս մեծ տօնը տեղի կ'ունենար ամբան կիսուն, Յունիսիմ կամ Յունիսիմ, նոյնիսկ աւելի ճշգրիտ թուականի մը ու կարելի է ընդունել գարնանային

կամ աշնանային տօնակատարութիւն մը: Կանխեցինք վերև մատնանշելու՝ որ Հոնիփսիմանց և Գայիանեանց տօնակատարութիւնը վաղադոյն ժամանակներէ ի վեր և անշփոթ կերպով տեղի ունեցած է Յունիսի կիսուն, ընդհանրապէս, տօնը կապուած ըլլալով, ինչպէս յարակից տէրունի կամ սրբոց բոլոր տօները, Զատիկ տօնին հետ՝ որ շարժական է: Անտալուզեան վկայուհիներու տօնակատարութիւնը Սպանիոյ մէջ ընդունելով հանդիւրձ որ տեղ մը Յունիս 17ին և ուրիշ տեղեր ալ Յունիս 19ին կը կատարուի, քաջարձակապէս չի միտր ամրան մէջ կատարուած ըլլալէն շեղելէ, վասնզի մեր ազգային վկայուհիներու տօնակատարութիւնը կրնայ երկարիլ մինչև Յունիսի սկիզբը: Բայց այդ պարագային, ինչպէս իրաւամբ դիտել կուտայ Պր. Cumont, պէտք պիտի ըլլայ ընդունել որ այդ թուականը, Յունիս 17 կամ 19, իրենց նահատակութեան թուականը է, վասնզի երկուսն ալ իրենց կրած տանջանքներուն հետեանքով, յաջորդաբար նահատակուեցան և ոչ թէ միեկնոյն օրը, ինչ որ է պարագան մեր ազգային վկայուհիներուն համար: Եւ որովհետեւ սպանիական երկու սրբուհիներու ալ բանտին մէջ մեռած էին, իրենց ժահուան յշտասակի ճշգրիտ օրը ո՛չ մէկուն յատկացուած էր և ոչ ալ միւսին: Իրենց չարչարանքներուն ազոնական տօններուն զուգադիպելը դիպուածական պարագայ մը միայն նկատել, առանց նոյնիսկ մտաբերելու որ մեր սոյն տօները կանխող Անահիտեան հեթանոսական տօնակատարութիւնները կը զուգադիպէին ամբան կիսուն:

Պր. Cumont իր սոյն շատ չահեկան ուսումնասիրութեան նախաբան առաջին տողերուն մէջ հաւատ չ'ընծայեր սպանիական սոյն երկու կոյսերու նահատակութեան և ասոր կապուած պատմամեթերու վաւերականութեան և իբր քաջ պատմագէտ, առիթ կուտայ իրեն փիւնիկեան և կարթագինեան հեթանոսական Ադոնիսի տօնակատարութեանց մէջ մօտաւոր նմանութիւնը տեսնելու այս կոյսերու շուրջ շարահիւստուած դրուագին մէջ. վասնզի նոյն այդ յառաջաբան տողերուն մէջ կ'ըսէ. «Յիբաւի, Սպանիական Վարք Սրբոցի մէջ այս նահատակութիւններու աւանդութիւնը այնպէս

մը ալլափոխած է գէպքերը՝ որ կարելի չէ երբեք արժանահաւաս նկատել: Սպանիական ինչ ձեռագրերու համաձայն ժիւր դարուն Քամայո Սալազարի կողմած բնագիրը, ամենէն վաւերականը նկատուած է Սպանիոյ եկեղեցիէն ու սպանիացի բանասէր-ներէն:

Դժբախտաբար ես աչքի առջեւ չունիմ սպաներէն ձեռագիրներու այն հատորները՝ որոնք պիտի խօսէին Ժիւսդա և Ռուբինա կոյսերու նահատակութեան դրուագներուն վրայ, բայց իբր ոչ կանխակալ տեսու-թիւն կրնամ ընդունիլ որ անտալուզեան այս կոյսերու նահատակութեան պատմու-թիւնը, կոյսերու անուններով, իրենց զբաղուածներով, ձերբակալմամբ ու բանտարկութեան ու նահատակութեան յարակից բոլոր դրուագներով ու նահատակման թուա-կանով, իբր նախանիթ, որոշապէս քաղ-ուած է հայկական բնագրէ և նոյնքան հա-ւանական կը նկատուի որ Տոմինիկեան հայր Radericus Cerratinis ԺԳԻ դարուն Սպանիոյ մէջ երբ Քամայո Սալազարի բնագիրը հա-մառտեց, կամ այն է որ երկրորդ կամ երրորդ թաշակիքաց շրջանին տոմինիկեան կամ Փրանչիսկեան կրօնաւորի մը ձեռքով Կիլիկիայի արքունիքէն կամ գլխաւոր հայ-կական վանքերէն մէկէն գտածը Վարջ Սրբոցէ մը թարգմանելով համառտեց և կամ Ունիքոններու ժամանակ Ը-Թ դա-րերուն Հայաստան քարոզութեան համար եկող տոմինիկեան վարդապետի մը հետա-քրքրութիւնը լարժող նոյն դարու հայկա-կան Յայրմաւուրքներէն քաղուած բնագրի մը հետեւողութեամբ կաղմուեցաւ Ժիւսդայի և Ռուբինայի նահատակութեանց պատմու-թիւնը՝ որ, ինչպէս տեսանք անառարկելի նախնութիւններ ունի մեր ազգային սրբու-նիքներու պատմութեան հետ: Որքան ու-րախ պիտի ըլլայ Պր. Franz Cumont երբ իր արձակուրդէն վերադարձին կարենամ այս նախնութիւնները աւելի ընդարձակօրէն պատմել իրեն:

ԱՐՏԱԽԱԶԴ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

(Վերջ)

ԲԵԹՂԵՀԷՄԻ ԱՅՐԸ ԵՒ Ս. ԾՆՆԴԵԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ

Տոմարական ճշգրտագոյն հաշիւներուն համաձայն, Ռիուսօի Ծնունդը պատահեցաւ Հռովմայ 749 թուականին, այսինքն՝ Մեծն Հերովդէս արքային մահէն տարի մը առաջ (750):

Դիոնիսիոս Կրտսերն էր որ, Զ. դարուն մէջ, քրիստոնէական թուականը տոմարական և աստղաբաշխական հաշիւներով գտաւ և հաստատեց: Ուրեմն՝ քրիստոնէա-կան ներկայ ընթացիկ թուականը Փրիստոսի Ծնունդէն կը սկսի:

Սակայն հետագային տոմարական հա-շիւներով հաստատուած է որ, այս թուա-կանը սխալ հաշուուած է, վասնզի՝ մէջ-տեղ 4 տարիներու տարբերութիւն մը կայ, հետեւաբար բուն թուականները գտնելու համար, պէտք էր որ 4 տարի աւելցնել սովորական թուականին վրայ:

Հռովմէական տիբապետութեան շըը-լանին, Պաղեստին 4 նահանգներու կը բաժնուէր, մին՝ Յորդանան գետին արեւել-եան ձողմը կը գտնուէր և Պէրէա (անգը) կը կոչուէր, իսկ միւս երեքը Յորդանան գետին արեւմտեան կողմը կը գտնուէին ու-րոնք էին հետեւեալները. ա) Կալիլիոյ նա-հանգը, բ) Սամարիոյ նահանգը և գ) Յու-դայի նահանգը:

Յուդայի նահանգը իրականութեան մէջ Յուդայականութեան բուն կեդրոնն էր: Յու-դայի նահանգին մայրաքաղաքն էր Երուսա-ղէմ որ «Խաղաղութեան քաղաք» կը նշա-նակէ: Հոն էր Հրէից Սրբութիւն Սրբոց նկատուած Տաճարը:

Պաղեստինի վերոյիշեալ 4 նահանգնե-րէն Պէրէան և Կալիլիան հեթանոսներէ կը բազկանային, Սամարիոյ մէջ Սամարա-ցիներ, իսկ Յուդայի նահանգին մէջ մեծ մասամբ հրեաներ կը բնակէին: Հռովմայե-ցիք, իրենց ենթակայ և հարկատու ժողո-վուրդներուն կրօնական բարքերը և ազ-գային սովորութիւնները կը յարգէին, պա-մանաւ որ Հռովմի քաղաքական գործերուն միջամուտը չըլլային, և Հրեաներու մեծ քա-

հանայապետը Հռովմի կողմէն կը նշանակուէր: Հրեաները աստուածաբանական ժողովուրդ մը ըլլալուն, իրենց կրօնական օրէնքները և քաղաքական օրէնքները իրարմէ բաժնուած չէին, անոնք երկուքը միասին կ'ընթանալէր:

Մեծն Հերովդէսի մահէն վերջ (750) Պաղեստին իր երեք որդիներուն մէջ բաժնուեցաւ: Հռովմայեցոց հաւանութեամբ:

Արքեպիսոփ Սամարիան, Յուդան և Արովմը ստացաւ, Անգիպարը՝ Պերէան և Գալիլիան ստացաւ: Զորքողապետ տիրապետի անուան տակ, իսկ Փիլիպպոս Պաղեստինի հրեա-սարեւելեան մասը առաւ, որ հեթանոսներէ կը բաղկանար Սաղայն Արքեպիսոփ 10 տարի վերջ, Հռովմի կողմէն պաշտօնանկ հռչակուեցաւ, և երկիրը Պոնտոս Պրիապոսի կողմէն կառավարուեցաւ: Հռովմայեցոց տիրապետութեան շրջանին, Պաղեստինի մէջ 500 սինակոններ կամ ժողովուրդներ կային, այս թիւը ինքնին ցոյց կուտայ թէ, Հրեաները մեծ թիւ մը կը կազմէին Պաղեստինի մէջ:

Համարադրաւ Անտարաններէն երկուքը միայն: Ա. Մատթէոս (Բ.) և Ա. Դուկաս (Բ.), Յիսուսի Ա. Մանդան պատմութիւնը կը պատմեն, իսկ Ա. Մարկոս և Ա. Յովհաննէս լուռ կը մնան այդ մասին:

Ա. Մատթէոս Անտարանի կը պատմէ լուսաւոր աստղին երեւումը, մոգերուն գալուտը, Բեթղեհէմի մահականց կոտորածը և եգիպտոս փախուտը:

Գերմանացի Քէրլէր (1571-1630) մեծ աստղաբաշխը, գիտական ճշգրտագոյն հաշիւներով հաստատած է թէ, Հռովմի 748-749 թուականներուն, Լուսնիմպը, երեւակ և Հրաւ մոլորակներ իրարու հանդիպեցան: Զուգ համաստեղութեան տակ, երկնային լուսաւոր մեծ երեւոյթի մը առաջ բերւողն է:

Ա. Մատթէոսի Անտարանին համաւառքի, Յիսուս ծնաւ Յատարան Հերովդէսի արքայի, Անտարանին այս բացատրութիւնը շատ անորոշ արտայայտութիւն մըն է, վասնզի՝ Մեծն Հերովդէս արքան, Յիսուսի ծնունդէն 40 տարի առաջ արգէն արքայ կամ թագաւոր նշանակուեցաւ: Հռովմայեցիներէն Հրէաստանի վրայ: Միւս կողմէն գիտնք թէ, Մեծն Հերովդէս Անտարանի ծնունդէն տարի մը վերջ մեռաւ, 40 տարի Հրէաստանի վրայ թագաւորեալով:

Հերովդէս, որ հետագային ՎՅԺԿ կոչուեցաւ, ազգաւ Եգիպտացի էր, Հռովմի հարկատու մանկաւարի թագաւոր մը եղաւ, թէ և կրօնով հրեայ մը: Սակայն միշտ մնաց Հռովմի ենթակայ, ինք ամուսնացած էր Մակարեան իշխանուհիներէն Մարիամէ թագուհիին հետ: Հերովդէս շատ անգամ և դաժան բռնաւոր մը եղաւ իր քառանասանդ թագաւորութեան շրջանին: Ինչէն երկնող և կասկածամիտ էր, այս պատճառաւ ապանեւ տուաւ իր երեք զաւակները և Մարիամէ թագուհին: Իրեն արքունիքը լրտեսներով շրջապատուած էր և միշտ կը վախճար զայառապական սաղարաններէն և գաւառորութիւններէն:

Ան այսպիսի նկարագրի ունեցող արքայի մը օրով ծնաւ Յիսուս Բեթղեհէմ քաղաքին մէջ: Եւ երբ Հերովդէս իմացաւ Յիսուսի ծնունդը և մոգերուն գալուտը խռովեցաւ ինքն իր մէջ: Ա. Գրոց գրական քննադատներէն ոմանք, մոգերուն արեւելքէն գալուտը քրիստոնէական Միտրաշ մը կը կարծեն: Այսուամենայնիւ, կրնանք ըսել թէ, մոգերուն գալուտը, մարգարէական գրքերուն չորով հաստատող ապացոյց մը կրնայ նկատուիլ: Հրեայ ազգը դարեւ առաջ Մեղիայի Գալուստի կը ապաստարարուէր: Պարիզի թագաւորութիւնը և Հրեայ ազգը պիտի ապաստարարէր օտար տէրութիւններու լուծէն և Յաղոցայ աստղը պիտի փայլէր մահուութեամբ:

Սակայն և այնպէս, Ա. Դուկաս Անտարանի, որ տուգապատուի, հռանգուն և ճշգրիտ պատմագիր մըն է, այս մասին կարգ մը արժեքաւոր տեղեկութիւններ կուտայ, որով կարող ենք իմանալ և լուսաբանուիլ: Եթէ երեք իր կողմէն պատմուած նկարագրութեան և բացատրութեանց խառնափառեցնք, անոնք ինքնին ճշգրիտ և իրական արժեք մը կը ներկայացնեն մեզի, այն շրջանին և այն միջավայրին մասին ուր Փրկչին ծնունդը տեղի ունեցաւ: Աստուածային Սուրբ Մանուկը, խանձարուրի մը մէջ փաթկուելով սի մտուրդ դուրեցաւ, վասնզի՝ Ո՛նջ դուր նոցա տեղի յիշեանին:

Մարդամարմարի պաշտօնական գործողութեան ընթացքին, Բեթղեհէմ քաղաքին մէջ, խուսնիքաւ բաղմութիւն մը հաւաքուած էր: Իշխան կամ իմանք ինչպէս

կ'ըսուի այս երկրին մէջ, ուր՝ ամէն տեղէ եկած ճամբորդներ և անդրաւորներ իրինց համար իջեանելու տեղ մը կը ճարեն, նաեւ զարէթէն Բեթղեհէմ եկող խոնարհ կարաւանը չկողման ընդունիլ, ասուգապէս զիտնալով հանդերձ իրինց քիչ-ուրուքիւնը: Ուստի ի տես այս հարկադրանքին Յովսէփ և Ս. Մարիամ, քաղաքէն դուրս ապաստանարար մը փնտռելու անհրաժեշտութեան պէտքը զգացին: Բեթղեհէմ քաղաքէն մօտ, ամալի այն ապաստանարարը կամ այլը, ուր՝ անոնք զացին, մտար (հէմլիք) մը ունէր, դուր տաննօք կենդանիներ ալ մակաղած միացած էին: Այս ալը ամալի և մեկուսի էր, առանց բլանակութեան, սակայն և խնայէս, նմանօրինակ տեղեր ևս կային անոր մօտը: Այսօր այլ, մօտ քսան դարիք վերջ, Պաղեստինի մէջ առանց ուէ գտաւարութեան նման տեղեր կարելի է գտնել, ընդարձակ իջեաններ ուր՝ կարելի կ'ըլլայ պաշտպանուիլ:

Մօտերս գտնուած վաւերադրի մը համաձայն, «Փրկչին ծննդեան և Մարիամի կամ մանկաբարձի գիրքը» որ Ս. Ղուկասի Աւետարանին հետ բոլորովին կը համաձայնի, ունի այս մասին նոր և շահեկան մանրամասնութիւններ: Ահաւասիկ հատուած մը անկէ:

— «Յովսէփ քաղաքին մէջ ապաստանարան մը գտնելու յայտնի ճարահատ մօտակայ Ախսու մը կ'երթայ, որ իր և իւրեն պէս օտարականներ պատսպարելու յարմար կը թուի»: Անտարակոյս՝ վերեւ յիշուած «Ախսու» Ս. Գրական մանրամասնութեան բնական մէկ հետեւանքն է, բայց հոս «Ախսու» այլի մը համարժէք է և այս մանրամասնութիւնը յայտնապէս կեղծագրին կողմէ կը յիշուի տեղական ծանօթ եղած տեղ մը հաստատելու համար: Բեթղեհէմի Այլիին և Ս. Մանդեան տեղւոյն մասին ալլապան պատմուածքներ, գրոյցներ և կարծիքներ շատ կան, անոնցմէ կարելի է յիշել Յուստինոսի վերաբերութիւնը: Յուստինոս, Պաղեստինի Հռոմէական գաղութին Յալափա — Նէապոլիս — այժմ՝ Նապոլուս — քաղաքին մէջ ծնաւ, և քրիստոնէական լոյս հաւատքը ընդունեցաւ, հաւատարար Աղբիւնոս կայսեր համանակ, Հրէիք ապաւանդութեան չըջանին: Յուստինոս քրիստոնէական հա-

ւատքին դարձաւ, իր կողմէն քննութեան խիստ շրջան մը անցընելէն վերջ: Յիսուսի Ս. Մանդեան պարագան քննեց, նաեւ մարգարէներու գուշակութեանց կատարուած Անոր մասին, ինչպէս նաև Անոր աշխարհ գալուն և յայտնուելուն պարագան, և երբ Յուստինոս հաւատքի եկաւ, խիստ կողովով և մտքի յստակատեսութեամբ ինքզինքը ամբողջովին քրիստոնէական հաւատքին պաշտպանութեան եւ ջատագովութեան նուիրեց: Յուստինոս կրօնական բուռն վէճեր մը բռնուեցաւ Թրիֆոս անունով հեմալի մը հետ, Ս. Մարթէոսի Աւետարանին մէջ Յիսուսի Ս. Մանդեան յիշատակութեան վերաբերմամբ (Բ. 1): Յուստինոս, հրեայ ռաբբին ապացուցանելէ յետոյ թէ, մարգարէներու մեխական յայտնութիւնները կատարուած են Յիսուսի ծննդեամբ՝ Յուդայի Բեթղեհէմ քաղաքին մէջ Հերովդէսի ժամանակ, այս ծնունդին առնչութեամբ իրողութիւնը կը ճշդէ այսպէս «Բեթղեհէմի շատ մօտակայ այլի մը մէջ»: Ուշագրաւ մանրամասնութիւն մըն է արդարեւ, եթէ երբեք անցեալէն եկող այս ճշգրտմը Աւետարանին ի նպաստ, այդ շրջանէն ըսկըսեալ անոյժք քննադատութեան և հակակշիռի ինքնաբերական փորձին չենթարկուէր: Նուազ քան 3/4 դար վերջը, 215 թուականէն սկսեալ, Յրոյիսէս իր կարգին Պաղեստինի մէջ Փրկչին Ս. Մանդեան Այլին հետքերը վերստին կը փնտռէ Ս. Գրոց հետքերը գորացնելու համար: Ան, իր կողմէն անմիջապէս զօրաւոր փաստ մը կը գտնէր Կիւսսի (Ա. 51) դէմ, տեղական և տարածուած աւանգուսիւնը ցոյց տալով «Բեթղեհէմի Այլը ուր Յիսուս ծնեալ է, և այս այլին մէջ Մաւուր», քուրբին ծանօթ և ընտանի, աւելցնելով թէ այս բոլոր բաները կարելի է լսել այն բերաններէն, ընդ իսկ անոնցմէ որոնք օտարներ են մեր հաւատքին: Իսկ Յուստինոս և Յերոնիմոս «Երկրին բնիկներէն» տրուած վկայութիւնը վաւերական այս փաստին արձագանգը կը նկատեն: Պէտք չէ զարմանալ թէ, հաստատուած այս աւանգութեան ազդեցութեամբ, Ս. Եպիփան ևս Ս. Ղուկասի կողմէն յիշուած, Այլին վաւերականութիւնը կ'ընդունի: Աւելորդ է ըսել թէ, Այլին անուանակոչութեան պարագան ամենեւին սխալ մը չէ ինքնին, վասնզի ա-

ւետարանչին կողմէն պատմուածքին հետ
կը ներդաշնակուի:

Շուրջ 63 թուականին, Ս. Ղուկաս,
Պաղեստինի մէջ, Բեթղեհէմ քաղաքէն ոչ
շատ հեռու տեղ մը կարգ մը վաւերական
է թանկագին վկայութիւններ դիւրութեամբ
կը գտնէր, Ս. Մենդեան տեղւոյն և անոր
յարակից պատմութեան մասին: Ասոնց
մէջ անտարակոյս առաջին տեղը կը գրա-
ւեր Ս. Կոյս Մարիամի մասին ըսուածները
սՍ. Մարիամ զամենայն գրանս զայստիկ
պահէր և խելամուտ լինէր ի սրտի իւ-
րումս (Ղուկ. Բ. 19):

Ագրիանոս կայսեր հրովարտակով, 136
թուականին Ագոնիսի պաշտամունքը հաս-
տատուեցաւ Բեթղեհէմի Ս. Մենդեան Այ-
րին մէջ, հոն քրիստոնէական պաշտա-
մունքը արգիւելու նպատակաւ:

Բեթղեհէմի Այրը և Ս. Մենդեան
տեղւոյն աւանդութիւնը, դարերու ըն-
թացքին ոչ մէկ հիմնական փոփոխութիւն
է ոչ ալ ընդհատ չուեցան, մինչեւ որ
հոն Կոստանդիանոսի մայրը Ս. Հեղինէ
բարեպաշտ թագուհին 325 թուականին Ս-
րուսաղէմ գալով, ինչպէս Ս. Յարութեան
նմանապէս Բեթղեհէմի մէջ հոյակապ և
փառաւոր եկեղեցի մը շինել տուաւ: Այս
եկեղեցին Ջ. դարուն մէջ Յուստինիանոս
կայսեր կողմէն հիմնական փոփոխութիւն-
ներու ենթարկուեցաւ և ներկայ Պաղիւի-
քան շինուեցաւ:

Սրկնքի հրեշտակները օրհնասացու-
թեան երգերով, հովիւները իրենց երկըր-
պագութեամբ և մոգերը հրաշալի աստղին
առաջնորդութեամբ կուգան իրենց երկըր-
պագութիւնը մատուցանելու մանկացեալ
Փրկչին, որուն կեանքը կը սկսի Բեթղեհէ-
մէն ու անկէ եկեղեցի մինչեւ Բեթանիոյ
ամպըս:

ՊԱՐԳԵՒ՝ ՎՐԴ. ՎՐԹԱՆԷՍԵԱՆ

ԵՐԱԺՀՏԱԳԻՏԱԿԱՆ

ԵՐԱԺՀՏՈՒԹԻՒՆԸ

ՍԿԻԶԲԷՆ ՄԻՆԶԵՒ ՄԵՐ ՕՐԵՐԸ

(ՀԱՄԱՌՈՑ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ)

Գեղարուեստի ամենէն զգայուն և ա-
մենէն գրաւիչ ճիւղն է երաժշտութիւնը:
Այս պարագան փաստել զժուար չէ, արը-
ւած ըլլալով անոր հօր ազգեցութիւնը
մարդկային բարոյականի վրայ, կենդանա-
կան աշխարհի և նոյն իսկ կարծր մարմին-
ներու վրայ:

Ներկայիս, մեր նպատակէն դուրս ըլ-
լալով թուել անոր բարբար արդիւնքներն
ու գնահատել անոր գրաւած վարկը, մարդ-
կային ընկերութեան բոլոր խաւերուն մէջ,
պիտի խօսինք միայն, իբր տրուեստ և
գեղարուեստ, ազգերու և ժողովուրդնե-
րու կողմէ ցոյց տուած ըմբռնումի աստի-
ճանին և անոր ճիւղաւորութիւններուն պատ-
մական և գիտական տուեալներուն վրայ:

Երաժշտութիւնը մարդուն հետ կը սկսի
և մարդուն հետ պիտի վերջանայ: Բնական
երաժշտութիւնն ու ռիթմիք երաժշտու-
թիւնը որուն առաջինը՝ հոգեբու սուլում-
ներով, տերեւներու շնչալիւնով կամ այնպե-
րակուսներով են, իսկ երկրորդը՝ անիւ-
ներու ճնշալիւնով, մեքենական աղուկնե-
րով կամ թալուներու գեղգեղանքով յա-
ռաջ կուգան, չեն կազմեր մաս այն երա-
ժշտութեան որ մարդով կը սկսի և մարդ-
կային բանականութիւնը կը ցոլացնէ հրա-
շալիօրէն:

Հին ժողովուրդներու մէջ երաժշտու-
թիւնը, անշուշտ իր նախնական վիճակով,
գոհարանութեան և կամ ուրախութեան
արտայայտութիւն մըն էր լոկ: Մովսիսի
գիրքերու մէջ կ'ըսուի թէ Յորադ հնարեց
երաժշտական գործիքներ և այդ գործիք
գիտութիւնը սորվեցուց եբրայական աղ-
գին: Մնովքի օրերէն սկսեալ, մարդիկ սո-
վորեցան երգով բարեբանել զԱստուած և
իր մեծագործութիւնները: Նոյ և իր զա-
ւակները օրհնեցեցին երբ իջան Տապանէն
և շուտով ծաւալ գտաւ երաժշտութիւնը

հետզհետեւ աճող մարդկութեան մէջ, Ո՛ւր որ ցրուեցան մարդիկ, տարին նաեւ իրենց հետ երաժշտութիւնը որ զգալիօրէն բարւոքեցաւ նոյն իսկ առաջին հանգրուաններուն մէջ և այսօր ճերմաշտուութեան հայրենիքը կը ճանչցուին Փոքր Ասիա և Միջագետք, մէջէն ըլլալով նաեւ Պաղեստինը։ Ս. Բրոց մէջ ալ կը յիշուի թէ՛ Լաբանի ժամանակին երաժշտութիւնն ու երաժշտական գործիքներ մինձ յարգ կը վայելէին, այնպէս որ յիշեալը ցաւ կը յայտնէր իր փեսային՝ Յակոբի, որուն շուտափոյթ մեկնումին պատճառաւ չէր կարողացած զինքն առաջնորդել Տաւրիդներու և Թաբուկներու ընկերակցութեամբ։ Իսկ Դաւթի սաղմոսերգութիւնները տաւիղով, արդէն ծանօթ են ամենուն։

Անցնելով հետզհետէ սահմանները այլ ցեղերու, կը գտնենք հին եգիպտացիները, Ասորեստանցիներն ու Քաղդէացիները որոնք իրենց երաժշտութեան մասին գրաւոր նշխար մը գտնէ չեն աւանդած երաժշտական պատմութեան, ինչպէս որ ըրած են բոլոր միւս գիտութեանց նկատմամբ, ստանդարդիտութիւն, բժշկութիւն, զմտում, ևն.։ Նոյն իսկ եբրայական Թաւմուտը որ կը խօսի ամէն բանէ, կը նկարագրէ բոլոր անցուղարձերը իրենց մանրամասնութեամբ, լուռ կը մնայ եբրայական երաժշտութեան որակի կամ ներքաւրդի մասին։ Այս կը նշանակէ թէ այդ ազգերը, պարզապէս, բերանացի աւանդութեամբ է որ կ'ուսուցանէին իրենց երաժշտութիւնը, ինչպէս կ'ընեն, մեր օրերուն ալ արեւելեան ազգեր, թուրք, աւար և պարսիկ՝ նոյն իսկ բաւական քաղաքակրթուած։ Միայն հայ ազգն է, անոնց մէջ և նոյն իսկ ամենայառաջագէտ ազգերու մէջ որ ունեցաւ իր սեպհական Ձայնագրութիւնը ԺԹ. դարու սկիզբները Պոլիս, Համբարձում Լիմօնճեանի հեղինակութեամբ և որ կարող կը զգայ ինքզինքը, զրի առնելու թէ՛ Արեւելեան և թէ՛ Արեւմտեան երաժշտութիւնները։

Արեւելեան և Արեւմտեան ըսինք և զանազանցինք երաժշտութիւնը, որովհետեւ արեւելեան ազգեր ունին իրենց յատուկ ոճն ու կշռոյթը, ունին իրենց enharmonique քառորդ ձայները և հետեւաբար իրենց երաժշտութիւնն ալ իրենց անունով կոչել

տրամաբանական է։ Պարսիկներ, ի հնումն, երաժշտութիւնը կը կոչէին Շըշաֆահներու զիօնիքն. և փորձած էին զայն զրի առնել. առ այս, հնարելով ինը զիծերու ամբողջութիւն մը, բոլորն ալ տարբեր դոյներով և սակայն, ի վերջոյ անհետեւնք թողուցին և ժողցուեցաւ։ Աւելի Մայրադոյն Արիւհիք յառանալով, կը տեսնենք համատարած Ձինաստանը որ ինչպէս բոլոր գիտութիւններու մէջ կանխած էր Արեւմուտքն ու անոր քաղաքակրթութիւնը, տիրացած էր նաեւ երաժշտական արուեստին։ Քրիստոսէ 2700 տարի առաջ չինացիք արդէն շինած էին իրենց ութնեակը (gamme) կամ էջելը, գաղափարագրական (idéographique) նշաններով, ինչպէս որ են իրենց զիրերը զորս կը գործածեն ցայսօր։ Ունէին իրենց երաժշտական գործիքները Cheng և Tamtam և այլ բազում տեսակներ։ Ծաբոնցիք, Աննամցիք և Թոնքինցիք ևս ունեցան իրենց գրաւոր երաժշտութիւնը միեւնոյն սեռէ և տեսակէ, զորս լքեցին ասորիճանաբար. առաջինը՝ ինքնին հետեւելով արեւմտեան քաղաքակրթութեան հակաքայլ յառաջդիմութեանց, իսկ միւս երկուքը ազդուելով իրենց հոգատար եւրոպական պետութիւններէն։ Դալով Յոյներուն, բացարձակապէս ստոյգ է որ Պիւթագորասի (540 Ն. Ք.) օրերէն նոյնիսկ ճանչցած էին ձայնը (ton), կիսաձայնը (demi-ton) և ոմանք կ'ըսեն նոյնիսկ քառորդ ձայները և ունէին երեք սեռեր diatonique, chromatique և enharmonique։ Անոնք Փիւնիկցիներէն ըստացած ծանօթութիւնները հետզհետէ ընդլայնելով կազմեցին իրենց gamme որ կազմուած էր, իր սկզբնական ձեւին մէջ, եռալար քնարի վրայ (lyre), si-mi-la ձայներով, իրեքայլորդ ձայներ, սուրէն դէպի թաւը գացող և կազմուած երկու ձայնէ մէկ կիսաձայնէ, ըստ փիւնիկեան դրութեան։ Իսկ անջատ ձայներու դրութիւնը կը կիրարկուէր քառալար քնարի վրայ՝ la, ré, mi, la ձայներով, երկու ծայրագոյնով և կուտար octave, դարձեալ Փիւնիկցիներու մէկ լարի յաւելումով և երկու tétracordeներու միացումով։ Եւ երբ զրի առնել ուզէին իրենց եղանակները՝ կը գործածէին իրենց այբուբենի տառերը. ձեւափոխուած, պառկած կամ շրջուած

ձեւերով, զորս տակաւին կը գործածեն իրենց եկեղեցական երաժշտութեան մէջ, ծւ սակայն, կը կարծուի թէ, երաժշտութիւնը գրի առնելու գաղափարը Յոյներէն առաջ Հնդկաստանի մէջ ծնունդ առած է։ Հինաստեանը կը նշանակէին իրենց gamme-րուն noteիքը սանսքրիտեան նշաններով. կ'ըսուի նաեւ թէ՝ անոնք ունէին տեւո-դութեան նշաններ ալ. բայց, դարեւոք զլանը ճգմեց և ոչնչացուց շատ բաներ, քաղաքակրթութեան հակոտնեայ դիրքի մէջ գտնուող ազգերէ և այսօր Հնդկաս-տանի բնակչութիւնը չէ պահած նոյն իսկ յիշատակ մը անուցմէ։

Անցնելով Արեւմտեան երաժշտութեան, յետ քրիստոնէական ժամանակներու ծը-նունդ է ան։ Թէեւ Հռովմայեցիք նախա-քրիստոնէական շրջանին ունէին իրենց ե-րաժշտութիւնը՝ բնասուածներու նուիր-ուած և նուաժ լատրիկոս թագաւորին կողմէ արտօնուած էին երգելու փառաբա-նական աղօթքներ Հռովմի փողոցներուն մէջ, ձօնուած իրեն անուան, երկինքէն ինկած նուիրական Ասպարով շրջագայելով. ուրիշներ՝ արտօնած հանդէսներու և յու-ղարկաւորութեանց առթիւ թէ՛ ձայնական և թէ՛ գործիական երաժշտութիւնը փողե-րով և սրինգներով. բոզիւներ ալ՝ Սիւլ-բիսիուս և Լիսիւիուս (363 Ն. Ք.) ստեղ-ծած էին թատերական երգ-խաղեր՝ զը-ւարճացնելու համար չաստուածները. սա-կայն, երբ Սիկիլիոյ նուաճումով ձեռք անցուցին մեծ թուով տաւաղահարներ և Յունաստանն ալ դարձուցին Հռովմական նահանգ մը, աճեցաւ ու զարգացաւ իրենց մէջ անհամեմատօրէն երաժշտական ճա-շակն ու արուեստը։

Ուստի, յանձնելով պատմութեան, Ներոնի (67 Յ. Ք.) մուտքն ի Յունաստան,՝ երաժիշտներու և նուազածուներու երեք հազարոց բանակով մը, կ'անցնէինք Քրիս-տոնէական Շրջանի երաժշտութեան որ հիմնուեցաւ Ս. Ամբրոսիոսի (340-397) կողմէ յունական չորս ձեւերու (mode) վը-բայ. Dorian, Phrygien, Lydien, Mixolydien որոնք կոչուեցան բուն ձայներ, (tons au-theniques)։ Իրմէ վերջ, Մեծն Գրիգոր (540-604) իր կողմէ հաստատեց չորս ձե-ւեր եւս, նոյնպէս յունականէն առնելով, Eolien, Hypophrygien, Ionien, և Hypomixo-

lydien, զորս կոչեց կողմ ձայներ (tons pla-geaux) և վերցնելով յունական tétracordeի գրութիւնը՝ միացուց բուն և կողմ ձայնե-րը և կազմեց եկեղեցական ութը եղանակ-ները։ Առաջին եղանակը կը սկսէր ռէի համապատասխան ձայնով և կ'երթար մին-չեւ իր ութերորդ ձայնը՝ octaveը բարձր-րէ. երկրորդը կը սկսէր Ա. ինչպէս իր oc-taveի la. երրորդը կը սկսէր իր նախորդին հինգերորդ աստիճան mitén և կ'երթար մինչեւ իր octaveը և այսպէս յաջորդաբար կը կազմուէին gammeերը։ Մեծն Գրիգոր որոշելու համար այդ ութը ձայները իրար-մէ, ըստ որում տակաւին գոյութիւն չու-նէին do, ré, mi, եւս. անունները, անուա-նակոչեց զանոնք լատին alphabetի առաջին եօթը տառերու անուններով a, b, c, d, e, f, g որոնք, զեռ եւս, արդի երաժշտու-թեան մէջ ալ իրենց գերին ունին, մանրա-գրիները mineur ցուցնելու իսկ զխաղի-ւներն ալ majeur ցուցնելու պաշտօնով։

Բայց, յետագային, Միջին դարու մէջ, մենք կը տեսնենք գործածութիւնը neu-me(*) կոչուած զանազան ձեւերով նշաննե-րու որոնք երկար շրջան մը գրաւած են և նոյն իսկ իր Եւրոպայի մէջ ալ մուտ գտած են ԺԻ. դարուն Ուլաչատուր Վար-դապետ Տարօնեցիի կողմէ, քիչ մը բարե-փոխուած ձեւերով, ձեւեր՝ իբրեւ զանա-զան եղանակաւորումներ կամ տեւողու-թիւններ ցոյց տուող որոց նշանակութեան մասին հմուտ բանասէրներ ի զուր վաս-տակիչէ յետոյ սա որոշման յանգած են թէ՛ անոնք, հաւանաբար, բարունական շրջաններէ մնացած՝ եղանակաւորման նը-շաններ են. որոնցմէ երկու հատին գոր-ծածութիւնը կը տեսնուի տակաւին նորա-գոյն երաժշտութեան մէջ. (C) grupet-տն որ քանի մը ձայներու հաւաքական ու-լորումը ցոյց կուտայ և (^m) tremblée որ կը դողդաղացնէ այն noteը որուն վրայ որ կը գրուի, ի վերջոյ սակայն, այդ neume-րը փոխանակուած են քառակուսի և շեղ-անկիւն կէտերով որոնք իսկական նախա-տիպարը եղան երաժշտական նօթագրու-թեան վերջին ձեւերուն և այսօր այդ car-

(*) Ասոնց մասին թուումս է «Սիմոնի մէջ, 1947 Մարտի քիւով։

réécներու (■) և losangeներու (◆) նօթադրութեամբ է որ կ'երգուին լատին եկեղեցական եղանակները (plain-chant), առաջնորդուած երկու բանալիներով do և fa և չորս գիծերէ կազմուած portéeի մը վրայ որուն յղացուի, ըստ սմանց, կուի տ'Աւրեցցօ, ժ.Ա. դարու իտալացի սարկաւազի մը կը վերագրեն, ստոյգ է որ անիկա ծայրներուն անունները փառաւ ut, ré, mi, fa ևն. սակայն գիծերու զաղափարը շատ հին ատեններ գոյութիւն ունէր, ինչպէս վերիւ յայտնած ենք: Թերիւս, աւելորդ չ'ըլլար յայտնել նաեւ թէ՛ կուի տ'Աւրեցցօ ծայրներու վերոյիշեալ անունները առաւ Յովհաննու Մկրտիչ ձօնուած օրհներգի մը իւրաքանչիւր տողի առաջին վանկերէն որ ստի՛վ կը սկսի և որ doի փոխուած Պ ժ.Ձ. դարու կիսուն:

Եւ այսպէս, ժամանակի ընկաացքին գիծերը հինգի բարձրանալով և նօթերուն ձեւերը բարեփոխուելով երաժշտութիւնը սկսաւ հակադաս յառաջդիմել: Pierluigi Palestrina (1524-94) իր ժամանակի ամենամեծ հանճարը կը համարուի իբրեւ ստեղծողը զուտ եկեղեցական ոճին զոր ծայրագոյն կատարելութեան հասցուց և տիրապարը անդիսացաւ musique sacrée մշակող մեծ հեղինակներու:

Փոփոխման շրջաններէն (signes d'altération) bémolը գոյութիւն ունէր սղդէն Թ. դարուն, dièseը ժ.Բ. դարուն, bécarreը ժ.Ձ. դարու կիսուն և իւրաքանչիւր noteի համապատասխան լուծիւնները (silences) ժ.Ե. դարուն է որ հնարուեցան. իսկ double dièseներու և double bémolներու գործածութիւնը նոր ժամանակներու ծնունդ է: Եկեղեցական այս ոճը մէկ կողմէ թափ առած՝ հրաշալիքներ արտադրելու ետեւէ միւս կողմէ սկսան ծաղկիլ թատերական և բանաստեղծական ոճերը որոնց արդասիւք կը վայելէ այսօր ընդհանուր արդարութիւնը, աստուածասցնելու աստիճան յարգելով անոնց հեղինակները:

Ա. — Եւ այսպէս, ժամանակի ընթացքին, կատարելագործուած Արիւստեան Նրաժշտութիւնը կը տեսնենք այսօր հիմնւած երկու ձեւերու (mode) վրայ majeur և mineur, որոնք կը զանազանութիւններէ տարբերուին իրենց tierceներու և sixteներու տարբերութեամբ. ըստ որում majeurներուը ամուր կ'ըլլան իսկ mineurներունը կակուղ:

Բ. — Իւրաքանչիւր եղանակ (tonalité) իր որոշ gammeէն կը ճանչցուի և իւրաքանչիւր gamme միեւնոյն կազմութիւնն ունի, ըստ իր պատկան modeին: Եղանակներ՝ իրենց ընթացքին, հանգրուաններ ունին իրենց harmonique ծայրերը, tierce կամ quinte կամ octave և կը վերջացնեն իրենց toniqueին վրայ, երբեմն ալ tierceի վրայ հաջուադէպօրէն:

Գ. — Իւրաքանչիւր ծայր երկուքով բաժանական է (diatonique). ունի նաեւ chromatique և enharmonique ծայրեր ալ. որոնց առաջինը պատահական իսկ երկրորդը հակոտարժշտական (antimusical), ուստի և՛ անօգտագործ է:

Դ. — Եղանակի՝ իրենց ընթացքին, կրնան զրացի եղանակներով (ton voisin) ալ ճոխանալ և վերադառնալ և կամ բողոքովին փոխանցուիլ (modulation) անձաց:

Ս. — Արիւստեան Նրաժշտութիւնը ունի իր (rhythmique) կշռական գրութիւնը. իր գլխաւոր չափերն են $\frac{1}{4}$, $\frac{3}{4}$, $\frac{2}{4}$ ևն. որոնք երկուքով բաժանական (binaire) են, իսկ $\frac{6}{8}$, $\frac{9}{8}$, $\frac{12}{8}$ ևն. երեքով բաժանական (ternaire): Վերջապէս, սահմանադրուած է, ըստ կարելւոյն, իր ընթացքը métronomeի գրութեամբ:

Արիւստեան Նրաժշտութեան գլխաւոր այս գիծերը որոնք ծանօթ են երաժշտութեամբ զբաղողներու, հոս համառօտակի պարզեցինք՝ բազումութեան գնելու համար Արիւստեան Նրաժշտութեան գլխաւոր ներկայացուցիչ Թուրք-Արաբ և Պարսկական կանխորոշներու և տուեալներու հետ որ, ինչպէս ըսի, անգիր գալուստեամբ կը հասնի մեզի և ժ.Բ. դարու սկիզբներն է որ լոյս կը տեսնէ «Հայ Ձայնագրութեան» հնարումով և ի պատիւ մեր ցեղին, ի վիճակինք յայտարարել թէ Արիւստեան կողմած այդ ժեծ ճիշդը Նրաժշտութեան, այսօր միայն «Հայ Ձայնագրութեամբ» որ կրցած է ծանօթացնել ինքզինքը և պարտադրել զայն մշակողները՝ դորձածելու Հայ Ձայնագրութիւնը, «Համարաձում Նօթաք» իր հեղինակին անունով: Վերջերս, սկսան թէ և արիւստեան noteներով ալ փորձ ձել, սակայն առկոյն զիւրօթիւնը չգտնելով՝ նախապատուութիւնը կը մնայ տակաւին Հայ Ձայնագրութեան վրայ:

(Տար.)

Ե. Յ. ՌԻԻՏԱՎԷՐՏԵԱՆ

ԿԻՒԼՊԵՆԿԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆ

Յանուն Նորին Ամենապատուութեան, Պատրիարք Մրթազան Հօր եւ քովանդակ Ս. Յակոբեանց Միաբանութեան, ուրախութիւնն ունինք հոս յայտնելու մեր մասնաւոր շնորհակալութիւնը Ս. Արոտոյս մեծանձն Բարեւար Վսեմ. Դպրուս Գեյ Կիւլպինկեանի, որ յատուկ փոքր ու գուրգուրանք է ունեցեր իր Մասենադարանը օժտելու ընդ հրաւարակութիւններով, անոր նուիրելով 43 հատոր անգղերէն լաւագոյն գիրքեր:

Ամիսներ առաջ Նորին Ամեն. Պատրիարք Մրթազան Հայրը, ընդառաջելով Մեծանուն Բարեւարի փափաքին, Նորին Վսեմութեան զգացուցեր էր Մասենադարանի համար արդիական կարգ մը յուրէ հանդիսանալու պակասը, եւ այդ նպատակով Նորին Վսեմութեան էր դիմած մասնակի ցանկ մը անհրաժեշտ գրքերու: Նորին Վսեմութիւնը որ առաջին մէկ օրէն փափաքներ է որ իր ձեռակերտը ոչ միայն Հայ Երեսօրհանի, այլ քովանդակ սփիւռքի գերագոյն իննացական ճիգին հաւաքակալը դառնայ, Մասենադարանին համար անհրաժեշտ գրքերու այս առաքումին սկսեալ խոստացեր է, պարբերական առաքումներով, անբողջացնելու Մասենադարանին արդիական յուրէ հանդիսանալու պակասը, որովք պիտի ծառայեն ոչ միայն Միաբանութեան մէջ ուսումնասիրութեան փափաքին ամսան, այլ եւ Կիւլպինկեան Մասենադարանը օգտագործող անհատ աշխատանքներու ուսումնասիրութիւնները դիւրացնելու: — Հոս մեծ շնորհակալութեամբ եւ հաճոյքով կը յիշենք Նորին Վսեմութեան իշխանական ընդ առաստածնութիւնը Կիւլպինկեան Մասենադարանի, Լ. Գ. 150 ոսկիի տարեկան իր նուիրատուութիւնը կրկնապատկելուն համար:

Հոս կը դնենք ցանկը, առաջին առիթով Նորին Վսեմութեան կողմէն առաքուած գիրքերուն:

The One Story: The Life of Christ, by Manuel Komroff, Philadelphia, 1943.

The Wisdom of the Overself, by Paul Brunton, New York, 1945.

Strength for Service to God and Country, edited by N. E. Nygaard, New York, 1936.

Christian Bases for World Order (the Merrick Lectures for 1943), by Henry A. Wallace, etc. New York, 1943.

Victorious Living, by E. Stanley Jones, New York, 1936.

Master Book of Humorous Illustrations, compiled and edited by Leewin B. Williams, New York.

Poems with Power to strengthen the Soul, compiled and edited by James Mudge, New York.

The Story of the Bible, by Walter Russell Bowie, New York, 1934.

A Treasury of Science, edited by Harlow Shapley, etc. New York, 1946.

Great Stories from Great Lives, edited by Herbert Prochnow, New York, 1944.

A Treasury of Russian Life and Humor, edited by John Cournos, New York, 1943.

Basic Teachings of the Great Philosophers, by S. E. Frost, New York, 1947.

The Sacred Writings of the World's Great Religions, selected and edited by S. E. Frost, Philadelphia, 1947.

- The Story of Oriental Philosophy, by L. Adams Beck, New York, 1943.
- Webster's New Standard Dictionary, edited by Joseph Devlin, Cleveland, 1946.
- " Dictionary of Synonyms, Springfield.
- " Biographical Dictionary, "
- " Picturesque Word Origins, " 1933.
- Peloubet's Bible Dictionary, Philadelphia, 1925.
- Smith's Bible Dictionary, revised and edited by Rev. F. N. and M. A. Peloubet, Philadelphia.
- The Oxford Dictionary of Quotations, compiled by the Editors of Oxford University Press, London, 1941.
- Cruden's Complete Concordance to the Holy Scriptures, Philadelphia, 1930.
- A Speech for Every Occasion, compiled by A. G. Edgerton, New York, 1945.
- Ten Thousand Dreams Interpreted, by Prof. G. E. Miller, New York, 1931.
- Thesaurus of Anecdotes, edited by Edmund Fuller, New York, 1942.
- Thesaurus of the Arts, by Albert E. Wier, New York, 1943.
- The Secretary's Desk Book, by William J. Pelo, Philadelphia, 1945.
- The Holy Bible, with the words of Christ printed in red, Philadelphia.
- The Decline and Fall of the Roman Empire, by Edward Gibbon, 3 volumes, New York.
- The Medici, by G. F. Young, New York, 1945.
- The Essays of Montaigne, tr. by F. J. Trenchmann, New York, 1946.
- Sixteen Famous American Plays, edited by Bennet A. Cerf and Van H. Cartmell, New York, 1941.
- The Complete Plays of Gilbert and Sullivan, New York.
- The Complete Tales and Poems of Edgar Allan Poe, New York.
- The Poems, Prose and Plays of Pushkin.
- The Complete Work of Rabelais (The Five Books of Gargantua and Pantagruel), New York, 1944.
- The Wealth of Nations, by Adam Smith, New York, 1947.
- Bulfinch's Mythology, New York.
- Intelligence in the Modern World, John Dewey's Philosophy, edited by J. Putner, New York, 1939.
- The Forty Days of Musa Dagh, by Franz Werfel, New York.
- History of Greece, by A. J. Bury, New York, 1937.
-

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

ԱՄՍՕՐԵԱՅ ԼՈՒՐԵՐ

● 20 Նոյեմ. Եր. — Հայաստանի Խորհրդ. Հանրապետության հաստատման 27րդ տարեգրություն առթիվ հանգիստավոր Ս. Գառարազ մատուցեցեցաւ ի Ս. Յակոբի Աւագ Սեդանին վրայ: Գառարազին էր Հոգ. Տ. Հայկապետ Վրդ. Տոնիկեան: «Հայր մեր»-ի պատիւն՝ Ամենապատու Սրբազան Գառարազը Հայրը քարոզեց, վեր հանելով օրուսեան մեծ նշանակութիւնը իր բոլոր երեսներով: Մատենները բոլոր աշխարհի բոլոր հայրենասիրական, հուսկական պատմականութիւնները արեւելք աշխարհի սոսկականութիւնը պէտք է դառնան բոլոր գիտակից հայրենասիրական հիւսիսները: Կարծիքով վերելք ու պայքար: Զինի Ս. Գառարազին գիտարանական մասնաւոր պաշտամունք կատարուեցաւ նախապատմութեամբ Ամեն. Ս. Գառարազը Հոր: — Ս. Գառարազ մատուցեցաւ է նաեւ Սրբազան թիկն իմա Սեդանին: Երեւան մէջ, գիտարանական մայրենիքով և աւեր պատմանի քարոզով:

● 3 Դեկտ. Եր. — Ս. Աստուածածնայ Ընծայման լիակատար տօնի առթիւ Ս. Գառարազը Հայրը երեկոյեան պաշտամունքին ներկայ գտնուեցաւ ի Ս. Յակոբի և նախապատմեց նախապատմութիւն:

● 4 Դեկտ. Եր. — Ս. Աստուածածնայ Ընծայման տօնի Ս. Գառարազը մատուցեցաւ Ս. Յակոբեանց Տաճարի Ս. Աստուածածնայ Սեդանին վրայ, և ոչ Ս. Աստուածածնայ տաճարին մէջ, ի Գեթնիմանի պարտէզ, Երուսաղէմի մէջ տիրող քաղաքական խռովութեան պատճառով: Գառարազին էր Հոգ. Տ. Սիւսան Վրդ. Կրկնեան:

● 6 Դեկտ. Եր. — Ամեն. Ս. Գառարազը Հոր Գահակալութեան Գ. Տաճարքանի առթիւ հանդիսաւոր Ս. Գառարազ մատուցեցաւ Ս. Յակոբեանց Տաճարի Աւագ Սեդանին վրայ: Գառարազին էր Հոգ. Տ. Նորայր Վրդ. Պաշտան: Զինի Ս. Գառարազին, Սրբազան Գառարազը Հայրը տաճարէն առաջնորդուեցաւ պատրիարքարանի դահլիճը Թափորով և Շորենցէզ գտնը շահականի երգեցողութեամբ:

Ամեն Ս. Գառարազը Հոր օրհնութիւնէն յետոյ, Գեր. Տ. Նիկիէ Վրդ. Տէրապետան յանուն Գառարազութեան շնորհաւորական ուղերթ մը արտասանեց և Նորին Ամենապատուութիւնը պատասխանեց օրատարութիւն շնորհակալութիւններով և բարեմալութիւններով: Ահաբեկով Ս. Նիկիէ մէջ տիրող քաղաքական շփոթի և մտահոգի կրկնութեան, կոչ ուղղեց Միաբանութեան բոլոր անդամներուն որ բարեմալական իրենց ջանքերով իրենց պարտականութեան ուղղեց կրկնութեան մէջ, ապաւինեց Ս. Աթոռայ վարչական և վանական բոլոր աշխատութիւնները:

● 7 Դեկ. Կիր. — Ս. Աստուածածնայ Ընծայման տօնի շնորհաւորաւոր և Ս. Գառարազը արամայա Կիր Կարին չէր եղած ըստ իրաւանց և օրհնութեան կատարել Ս. Աստուածածին, այսօր կատարուեցաւ: Ամեն. Ս. Գառարազը Հայրը

ընկերակցութեամբ Հոգ. Հայրերու, պաշտական գնացող Գեթնիմանի իրաւ և Ս. Աստուածածնայ տաճարը մուտք գործեց Էջրաշափառով և ներկայ գտնուեցաւ Ս. Գառարազին զոր մատուց Հոգ. Տ. Գարգե Վրդ. Վրթանէսեան:

● 12 Դեկտ. Կիր. — Վաղուս Ս. Թաղթու եւ Բարաղիմաւ տօնի առթիւ Ս. Գառարազը Հայրը ներկայ գտնուեցաւ երեկոյեան պաշտամունքին ի Ս. Յակոբի և նախապատմեց նախապատմութիւն:

● 14 Դեկտ. Կիր. — Ս. Գառարազը մատուցեցաւ ի Ս. Գառարազին, մեր Գողգոթայի մատարն մէջ: Գառարազին էր Հոգ. Տ. Յակոբ Վրդ. Վարդանէսեան:

● 17 Դեկտ. Կիր. — Վաղուս շարք եղբայրացի տօնի առթիւ Ամեն. Ս. Գառարազը Հայրը ներկայ գտնուեցաւ երեկոյեան պաշտամունքին ի Ս. Յակոբի և նախապատմեց նախապատմութիւն:

● 18 Դեկտ. Եր. — Ամեն. Ս. Գառարազը Հայրը նախապատմեց առաւօտեան պաշտամունքին ի Ս. Յակոբի և ներկայ գտնուեցաւ Ս. Գառարազին որ մատուցուեցաւ Ս. Մակարայ առաւօտեան մատուսին մէջ: Գառարազին էր Հոգ. Տ. Սիւսան Վրդ. Կրկնեան:

● 21 Դեկտ. Կիր. — Ս. Գառարազը մատուցուեցաւ ի Ս. Գառարազին, մեր Գողգոթայի մատարն մէջ: Գառարազին էր Հոգ. Տ. Հայկապետ Վրդ. Արքանտան:

— Վաղուս Ս. Աստուածածնայ Ընծայման տօնի առթիւ Ամեն. Ս. Գառարազը Հայրը ներկայ եղաւ երեկոյեան պաշտամունքին ի Ս. Յակոբի և նախապատմեց նախապատմութիւն:

● 22 Դեկտ. Կիր. — Ամեն. Ս. Գառարազը Հայրը ընկերակցութեամբ Հոգ. Հայրերու, պաշտական գնացող Գեթնիմանի պարտէզ իրաւ և Էջրաշափառով մուտք գործեց Ս. Աստուածածնայ տաճար, օւր տեղի ունեցաւ Ս. Գառարազ: Գառարազին էր Հոգ. Տ. Գարգե Վրդ. Վրթանէսեան:

● 26 Դեկտ. Ուր. — Առաւօտեան տօնի առթիւ Ամեն. Ս. Գառարազը Հայրը ընկերակցութեամբ Հոգեշնորհ Հայրերու, շնորհաւորական այցելութիւն տուաւ Ֆրանչիսկեանց Միաբանութեան Հոգեշնորհ Գետին և Այգեկեց նաեւ Անկիթեան Գեր. Նիկիթոսիանին և Սիւսանապատմեց երեկոյեան ներկայեցաւ Երուսաղէմի երեկոյեան, ընկերակցութեամբ Հոգ. Տ. Սիւսան Վրդ. Կրկնեան: Հոգ. Տ. Սիւսան Վրդ. Քիմանեան յանուն Ամեն. Ս. Գառարազը Հոր շնորհաւորական այցելութիւն տուաւ Հայ. Յայն և Գերման Հոգ. Վանականաց Հոգեւոր Գետին:

— Վաղուս Ս. Յակոբայ Մեթնայ Հայրապետ տօնի առթիւ Ամեն. Ս. Գառարազը Հայրը ներկայ գտնուեցաւ երեկոյեան պաշտամունքին ի Ս. Յակոբի և նախապատմեց նախապատմութիւն:

● 27 Դեկտ. Եր. — Ամեն. Ս. Գառարազը Հայրը նախապատմեց առաւօտեան պաշտամունքին և ներկայ գտնուեցաւ Ս. Գառարազին, որ մատուցուեցաւ Ս. Նիխադրոսին մէջ: Գառարազին էր Հոգ. Տ. Սիւսան Վրդ. Մանուկեան:

● 28 Դեկտ. Կիր. — Ս. Գառարազը մատուցուեցաւ ի Ս. Գառարազին, մեր Գողգոթայի մատարն մէջ: Գառարազին էր Հոգ. Տ. Հայրիկ Վրդ. Աստուածածին:

ՅՐՈՒՆԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ

Ամեն. Տ. Կիւրեղ Ս. Պատրիարք Հայր՝
Գեր. Տ. Եղիշէ Վրդ. Տէրտէրեան՝
Հոգ. Տ. Նորայր Վրդ. Պողարեան՝
Հոգ. Տ. Հայկազուն Վրդ. Աբրահամեան՝

Հոգ. Տ. Տ. Հայկազուն և Հայրիկ Վրդ.ներ՝
Հոգ. Տ. Սերոբէ Վրդ. Մանուկեան՝
Հոգ. Տ. Տիրայր Վրդ. Տէրգիշեան՝
Հոգ. Տ. Մաշտոց Աբեղայ Բարիւոյսեան՝
Բրշ. Մանուկ Սրկ. Սմբատեան՝
Ժուզգ. Սան Պօղոս Սնայեան՝
Տիրար Կ. Բացախեան՝

Գեղազոր Տիրար Ս. Արեւեան՝
Տիրար Բ. Աւագեան՝
» Գրիգոր Մամեան՝

» Կարապետ Ալիքսանեան՝
» Ս. Հովիւեան՝
» Կ. Անգրէասեան՝
» Յովհ. Գալայեան՝
» Գ. Գալայեան՝

» Յ. Թաղաւորեան՝
» Տ. Ոսկերիշեան՝
» Մ. Մազաւուսեան՝

Փոքրիկն Մասիս Եղուպեան
Սաճայեան

Տիրար Արա Կալէմեան՝

» Մ. Փալայեան՝
Հայճայեան

Տիկ. Ջալէլ Գ. Կիւրեղեան՝
Գանձիւրեան

Տիրար Ղազարոս Նահապետեան՝
Պէյրուքեան

Տիրար Վ. Մուրաճանեան՝
Լոնցոնեան

Տիրար Ստեփան Տարազեան
Ամերիկայեան

Գեր. Տ. Տիրան Եպս. Ներսոյեան
Հոգ. Տ. Թորգոմ Վրդ. Մանուկեան
Տիրար Կարա Կալէշեան (Երթակո)
Վր. Խ. Սարգիսեան (Ֆրէշնո)

Եղիսարեթ Մայրապետ Իսրայէլեանին (Նոր-
Տիրար Բ. Թովմասեանին (Պէյրուք)։ [Ջուզա)։
Պօղարեան Կրատան (Հալէպ)։
Տիրար Հայկ Օհանէսեանին (Գահիրէ)։

» Մարտիրոս Ալթունեանին (Պէյրուք)։
Վասպուրականի Հայր. Միւսթեան (Պէյրուք)։
Տիրար Ա. Սարգիսեանին (Ֆրէշնո)։
» Կարապետ Տէրգիշեանին (Գահիրէ)։
» Մոզսէս Խաչիկեանին (Նիւ Ճերսի)։
» Յովսէփ Սմբատեանին (Պէյրուք)։
» Լ. Ուրֆալեանին (Գէպուսի)։
» Գէորգ Բացախեանին (Պէյրուք)։
» Սնիկ Եսայեանին (Ամերիկա)։
» Յակոբ Բացախեանին » »

Գեղազոր Տիրար Ս. Ալեքսանին (Հալէպ)։
Տիրար Տիրարեան Պաղաւեանին (Սմերիկա)։
Տիկին Սիրանուշ Ուրբերեանին (Հայաստան)։
Հայ Յասալչիմալեան Միւսթեան (Հայֆա)։
Փոլովուրդի Ջայն Օրաթերթին (Պէյրուք)։
Տիրար Գրիգոր Վալաստեանին (Լասանա)։
Արթ. Տ. Ջալէն Գինյ. Հովիւեանին (Պէյրուք)։
Տիրար Գ. Բաջալեան (Գահաստ)։

» Գր. Գալուստեանին (Նիւ Եօք)։
» Ս. Աստիւանին (Դամասկոս)։
» Տ. Ջինչիւնեանին (Հալէպ)։
» Ա. Ջէջէնեանին (Դամասկոս)։
» Ն. Ուսաքիսեանին (Աղեքսանդրիա)։
» Գ. Ջաղրեանին (Բարիդ)։
» Բ. Թափալեանին (Բարիդ)։
» Ե. Եղուպեանին (Պէյրուք)։

Ուրթ. Տ. Գրիգոր Գինյ. Յովսէփեանեանին (Պուլ-
կաթիա)։
» » Աղլէ Գինյ. Փալայեանին (Ֆրանսա)։

Տիրար Կ. Ուրթիսեանին (Հալէպ)։

Օր. Գեղուշի Գուրգէնին (Գահիրէ)։

Տիկ. Ա. Կիւրեղեանին (Նիւ Եօք)։

Միլիթեան Աղլ. Վարժաբանին (Նիւգուրա)։

Տիրար Գէորգ Ներսոյեանին (Հալէպ)։
» Անգրադիկ Մանուկեանին (Պաղատ)։
Տիկ. Կ. Ե. Գալանեանին (Երթակո)։
Ֆրէշնոյի Հանրային Մասնաւորացեանին։
» Ս. Արթուրեանին Եղիշեան Մա-
սեանաբանին։
Տիրար Մ. Կարբիլեանին (Սան Ֆրանցիսկո)։

ՕՐԱՑՈՅՑ 1948

ՆԱՀԱՆՋ ԹՈՒՆ ԲՐԻՍՏՈՍԻ

(ԸՈՑ ՀԻՆ ՏՈՄԱՐԻ)

(ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ)

ՆՈՒՐԻՈՒՄՈՒ ՄԱՅՐ ԱԹՈՒՅՑ ՈՒՍԷՆ ԷՋՄԻԱՏԻՆ ՓՈԽԱԴՐՈՒԹԱՆ

500-ԱՄԵԱՑ ԶՈՐԵԼՍԱՆԻՆ

Էջ 244

Գին՝ 15 Պալ. Իսհեկան

“ԱՇՈՒՂ ՅԱՐԹՈՒՆ ՕՂԼԻ.”

Գրեց՝ ԱՐԱՄ ԵՐԵՄԵԱՆ

141 մեծագիւր էջով, մախուր քղով, երկու առաւելական եղանակով. հոխ քովանգաւորեամբ այս արժեաւոր գիրքն ստանալու համար դիմել հեղինակին:

“ՄԻ ԱՆՅԱՅՑ ՁԵՌԱԳԻՐ ՏԱՂԱՐԱՆ.”

Գրեց՝ ԱՐԱՄ ԵՐԵՄԵԱՆ

Գլխաւորապէս պատկերում է Գինեղոսների առգերը: Ստանալու համար դիմել հեղինակին. —

Ar. Yeremian, Ecole Arménienne, Khiaban Naderi, Téheran (Iran)

ՆՈՒԷՐՆԵՐ ԿԻՒԼՊԷՆԿԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԻՆ

Շնորհակալութեամբ ստացած ենք հետեւեալ գիրքերը հեղինակներէ եւ զանազաններէ.

ԿԵԱՆՔԸ ԿԵՆՈԱՐԱՆԱԿԱՆ ՀԱՅԵԱՑԻՈՎ, Վահան Հապեհեան (Տօթ. Փիլ.), Նիւ Կոսիա, 1947:

ՎԱՐԱՐԻՈՐԻՆ ԵՏԻՒՐ, Ստեփան Եանպազ, Աղեքսանդրիա, 1946:

ՏԵՂԵԿԱՏՈՒԹԻՒՆ ԹԻՒ Բ., Հայ Ազգային Խորհուրդ Աղեքսանդրիոյ, Աղեքսանդրիա, 1946:

LA CAUSE ARMÉNIENNE, Conseil National Arménien d'Egypte, Alexandrie, 1946.

THE ARMENIAN CAUSE, Armenian National Council — Egypt, Alexandria, 1946.

ARMENIAN CLAIMS, Arm. Nat. Council — Alexandria, 1946.

Նոյնին առաքեւքնը:

ԺՊԻՏ, Խորեն Գ. Տեքեան, Գահրէ, 1947:

ՄԵՇԵ ՏԻԳՐԱՆ, Հրանգ Բ. Արժէն, Հրասարալուքիւն Կիլիկիոյ Կարդիկոսութեան, Անթիւիա, 1947:

ԱԿԱՆԱԴՐ ՀԱՅԵՐ ԵԴԻՊՏՈՒ ՄԷՋ, Գեորգ Մըսուխան, Գահրէ, 1947:

ԱՍԴԻՐԻԱ (բանտարկաղ), Տիկին Պայծառ Նեղաթ, Աղեքսանդրիա, 1947, 2 օրինակ ԻՌԻՈ — ՀԱՅԵՐԷՆ ԲԱՌԱՐԱՆ, Կազմեցիմ՝ Ղարիբեան, Տեք-Միմասեան եւ Գեորգեան, Երեւան, 1945, նուէր Պր. Գրիգոր Մոմճեանէ:

ԴԵՊԻ ՀԱՅԱՍՏԱՆ (Զուշեր եւ խոհեր), Արաւազ Արեւիկոսկոպոս, Պէյրութ, 1946

BIBLIOGRAPHIE DE L'ARMÉNIE, A. Salmasian, Paris, 1946, նուէր Հ. Բ. Ը. Միսիսեան (Փարիզ):

ԺԱՐԱԳԻՐ ՀԱՅՈՑ, Կ. Պոլիս, 1819, նուէր Միսաք Ռաֆայէլ Ճեմաղեանէ:

ՄԻԱՄԱՆ, Պարբերաբեր Գրականութեան եւ Գեղարուեստի, 1945, հաւաքածոն, նուէր խմբագրէն՝ Սիսակ Վարժապետեանէ:

Տեսուչ՝ ՏԻՐԱՅՐ ՎՐԻ. ՏԵՐԱԴԵՆԱՆ